

Ref

FÖRVÄRVSARBETE OCH FÖRÄLDRASKAP

Åtgärdsförslag från
Jämställdhetskommittén

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

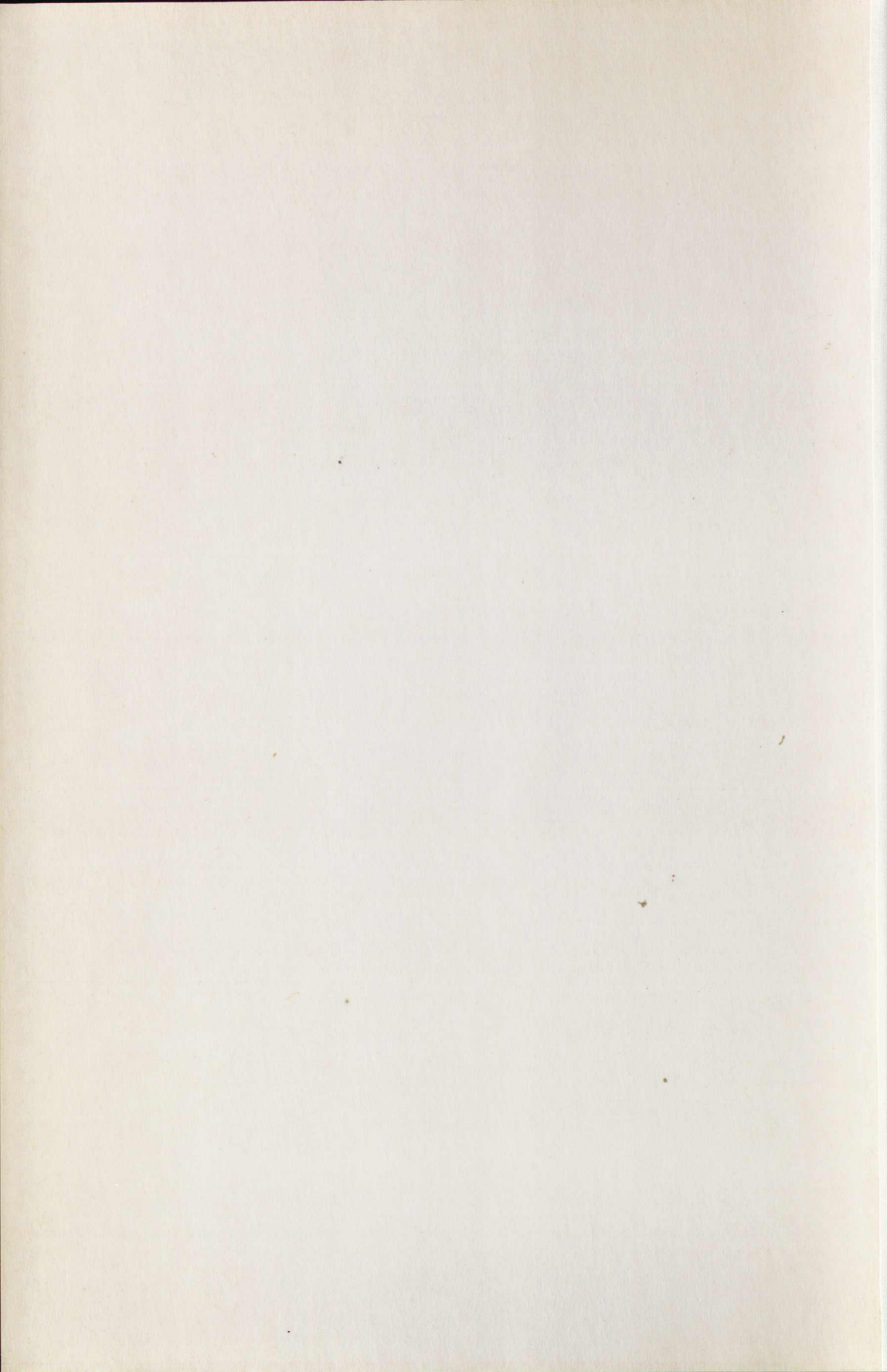
National Library
of Sweden

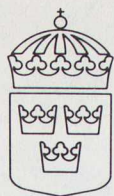
SOU^{1982:18}

Ref

FÖRVÄRVSARBETE OCH FÖRÄLDRASKAP

Åtgärdsförslag från
Jämställdhetskommittén

Statens offentliga utredningar

1982:18

Arbetsmarknadsdepartementet

Förvärvsarbete och föräldraskap

Åtgärdsförslag från
Jämställdhetskommittén

Stockholm 1982

Omslag Kurt Simons
Jernströms Offsettryck AB

ISBN 91-38-06895-8
ISSN 0375-250X

Gotab, Stockholm 1982

Till statsrådet Karin Andersson

Jämställdhetskommittén genomförde under åren 1977-1979 en undersökning av de hemarbetande kvinnornas situation. Resultatet av undersökningen presenterades i betänkandet (SOU 1979:89) Kvinnors arbete. Samtidigt meddelade kommittén att förslag till åtgärder skulle komma att redovisas i en separat rapport. Det sker i detta betänkande.

Under den tid betänkandet har utarbetats har kommittén haft följande sammansättning.

Riksdagsledamoten Karin Ahrland (fp) ordförande, t o m den 21 maj 1981.

Riksdagsledamoten Gabriel Romanus (fp) ordförande, fr o m den 13 augusti 1981.

Riksdagsledamoten Gunilla André (c) vice ordförande.

Riksdagsledamoten Görel Bohlin (m) fr o m den 15 oktober 1981.

Riksdagsledamoten Marie-Ann Johansson (vpk).

Riksdagsledamoten Marianne Stålberg (s).

Riksdagsledamoten Roland Sundgren (s).

Riksdagsledamoten Margaretha af Ugglas (m) t o m den 14 oktober 1981.

Rektorn Torsten Wiklander (c).

Som sakkunnig har deltagit förste byråsekreteraren Gudrun Bergström samt som experter ombudsmannen Eva Börestam, som tillika har tjänstgjort som sekreterare, och avdelningsdirektören Björn Edsta.

Dessutom har förste kanslisten Kristina Lejdström medverkat vid utformningen av kapitlet om föräldraförsäkringen och barnomsorgen.

Civilekonomen Petra Lantz har svarat för beräkningarna av kvinnors och mäns inkomster inom samma familj (bilagan).

Assistenten Nelly Winlöf har biträtt kommittén med utskrift av betänkandet.

Reservationer har avgetts av Görel Bohlin och Marie-Ann Johansson. Särskilda yttranden har avgetts av Görel Bohlin samt av Marianne Stålberg och Roland Sundgren.

Stockholm i februari 1982

Gabriel Romanus

Gunilla André

Görel Bohlin

Marie-Ann Johansson

Marianne Stålberg

Roland Sundgren

Torsten Wiklander

/Eva Börestam

III. Zusammenfassung

Die vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit der Untersuchung der ...
 In der ersten Phase wurde ...
 Die Ergebnisse zeigen ...
 Zusammenfassend lässt sich sagen ...

1. Abschnitt	Ergebnisse
2. Abschnitt	Ergebnisse
3. Abschnitt	Ergebnisse
4. Abschnitt	Ergebnisse
5. Abschnitt	Ergebnisse

Innehåll

<i>Sammanfattning</i>	7
<i>1 Utgångsläge och riktlinjer</i>	17
1.1 Inledning	17
1.2 Jämställdhet	17
1.3 Kvinnors arbete	20
1.4 Gemensam kunskapsresurs	21
<i>2 Skillnader i kvinnors och mäns försörjningsmöjligheter</i>	23
2.1 Delad arbetsmarknad	23
2.2 Kvinnor i arbetskraften	23
2.3 Orsak till sämre villkor	24
2.4 Ojämn fördelning hemma	25
<i>3 Arbetsliv som möjliggör jämställdhet</i>	27
3.1 Även män har barn	28
3.2 Hänsyn till barnen	29
3.3 Allmän 6-timmarsdag	30
3.4 Nya former för arbetstider	31
3.5 Mera omedelbara åtgärder	33
3.6 Arbetstidens förläggning	34
3.7 Förtjänst och skicklighet	35
<i>4 Näringsliv och arbetsmarknad</i>	37
4.1 Kvinnor vill förvärvsarbeta	37
4.2 Ojämn tillgång till arbete	37
4.3 Offentliga sektorns tillväxt	39
4.4 Kommunernas ansvar	40
4.5 Länsplaneringens möjligheter	41
4.6 Närings- och regionalpolitiska åtgärder	42
4.7 Arbetsmarknadsanpassning	44
<i>5 Arbetsförmedlingen</i>	45
5.1 Uppsökande verksamhet	45
5.2 Flickor missgynnade	46
5.3 Den lokala arbetskraften	46
5.4 Förmedlingsinsatser	47
5.5 Personalinriktning	49

5.6	Intern utbildning	50
5.7	Representativitet	50
6	<i>Utbildning och information</i>	53
6.1	Studieverksamhet	53
6.2	Föräldrautbildning	54
6.3	Massmedia	55
6.4	Förskolan	55
6.5	Grundskolan	55
6.6	Gymnasieskolan	58
6.7	Medinflytande i grundskolan och gymnasieskolan	59
6.8	Högskolan och forskningen	59
6.9	Yrkes- och arbetslivsorientering	60
7	<i>Försörjning och trygghet</i>	63
7.1	Likvärdiga försörjare	63
7.2	Barnomsorg arbetslöshetsorsak	64
7.3	Trygghet på ålderdomen	66
7.4	Skattefrågor	67
8	<i>Föräldraledighet</i>	69
8.1	Regler för föräldraförsäkringen	69
8.2	Utnyttjande av föräldraförsäkringen	70
8.3	Attityder till föräldraledigheten	72
8.4	Bättre fördelning mellan föräldrarna	72
9	<i>Barnomsorg för alla</i>	75
9.1	Motiv för barnomsorg	75
9.2	Tillgång på barnomsorg	76
9.3	Behov av barnomsorg	77
9.4	Föräldrarnas arbetstider och barnomsorgen	78
9.5	Kompletterande former av barnomsorg	80
9.6	Utbyggnaden av barnomsorgen	80
9.7	Kvalitet och kvantitet	81
10	<i>Jämställdhet som riktmärke</i>	87
11	<i>Kostnader</i>	91
11.1	Statsbidragsberättigade arbetsresor	92
11.2	Beredskapsarbeten för kvinnor	92
11.3	Tjänster som aktiveringsinspektör	92
11.4	Utbyggnad av arbetslöshetsförsäkringen m m	92
11.5	Utbetalning av föräldrapenning i vissa fall	93
	<i>Reservationer</i>	95
	<i>Särskilda yttranden</i>	99
	<i>Bilaga</i>	103

Sammanfattning

Lika möjligheter för kvinnor och män anses av många genomförda i och med att lagar och bestämmelser i stort sett har rensats från särbestämmelser med hänsyn till kön. Den praktiska verkligheten är dock en helt annan. Det behövs inte särskilt stor iakttagelseförmåga för att kunna konstatera hur på område efter område kvinnor särbehandlas på ett sätt som leder till sämre försörjningsmöjligheter och till ringa inflytande inom arbets- och samhällsliv.

En grundläggande orsak härtill är den sneda fördelningen av det oavlönade arbetet i hemmet, som huvudsakligen utförs av kvinnor, och det avlönade arbetet i förvärlivet, där män arbetar heltid och kvinnor deltid.

Barn får inte utvecklas tillsammans med båda föräldrarna och kvinnor uppnår inte egen försörjning och inflytande i samhällslivet. Män går miste om den nära kontakten med sina barn och arbetsliv och samhälle tar inte till vara den tillgång kvinnorna utgör.

Målet att barn vårdas av båda föräldrarna samt att såväl kvinnor som män uppnår egen försörjning och samma inflytande kräver insatser inom ett mycket brett område. Inte minst krävs nytänkande i fråga om den traditionella inställningen till kvinnligt och manligt.

Den uppföljning som här görs av utredningen Kvinnors arbete (SOU 1979:89) innehåller såväl principiella ståndpunktstaganden som förslag till åtgärder. Förslagen är i stor utsträckning inriktade på att öka mäns möjligheter att ta ett större ansvar i hemmet och att öka kvinnors möjligheter att göra en insats i förvärlivet och därmed nå ett större inflytande.

Skillnader i kvinnors och mäns försörjningsmöjligheter

Kommittén anser att arbetsvärderingen som instrument i arbetslivet vid bl a anställning, befordran och lönesättning måste prövas om. Olika sätt att ta itu med och lösa arbetsuppgifter måste beaktas i arbetsvärderingen. Det gäller speciellt mansdominerade eller kvinnodominerade arbetsområden och arbetsuppgifter.

Kommittén anser det viktigt att all personal inom statlig och kommunal verksamhet blir medveten om sin egen roll i utvecklingen av jämställdhet. Detta gäller inte minst handläggare och personal i beslutsställning. I detta syfte föreslår kommittén att

- regeringen på lämpligt sätt riktar myndigheternas uppmärksamhet på att de i rådgivningsverksamhet och vid ärendens handläggning skall beakta och stimulera utvecklingen till jämställdhet, att
- regeringen med statens arbetsmarknadsnämnd och statens institut för personaladministration och utbildning tar upp behovet av att i kursverksamhet och på temadagar skapa insikt om vikten av jämställdhetsinriktning även i den utåtriktade verksamheten, att
- det arbete som har påbörjats i Verksam utvecklas vidare. Verksam är ett informellt samarbetsorgan för jämställdhetsfrågor med representanter för vissa myndigheter och organisationer. Myndigheterna skall avsätta resurser för detta.

Arbetsliv som möjliggör jämställdhet

Hur olika arbetsorganisation och arbetstider kan befrämja en rättvis fördelning mellan kvinnor och män av arbetet i hemmet och med barnen diskuteras i detta kapitel. Flexibilitet i den dagliga arbetstiden, generell 6-timmarsdag och möjlighet att spara ledighet tas upp utifrån dels barnens rätt till omsorg från båda föräldrarna dels möjligheterna att åstadkomma jämställdhet i arbetsliv och samhällsliv. Kommittén konstaterar att såväl en framtida 6-timmarsdag som ökade möjligheter till individuella förändringar av arbetstiden över en längre period måste ha som mål att avlägsna skillnader i förvärvsarbetstider mellan kvinnor och män.

Kommittén föreslår att delegationen för arbetstidsfrågor (A 1974:09) ges tilläggsdirektiv för att studera

- hur en allmän arbetstidsförkortning med 6-timmarsdag som mål kan förväntas påverka utvecklingen till jämställdhet. Härvid skall även analyseras behovet av kompletterande insatser för att allmänna arbetstidsförkortningar skall leda till utjämnande av skillnader i förvärvsarbetstider mellan kvinnor och män och därmed ökad jämställdhet, samt
- hur ett system med sparad ledighet för att åstadkomma viss rörlighet i arbetstiden över arbetslivsperioden skall utformas för att stimulera till jämställdhet i arbetsliv och familjeliv.

I båda fallen skall analyseras systemets effekter på sysselsättning, ekonomi, familjeliv, fritidsvanor m m.

Vidare tas i detta kapitel upp förslag till mera omedelbara åtgärder för att kvinnor och män skall kunna fungera i arbetsliv och familjeliv. Kommittén föreslår att

- nytillträdande arbetskraft får tillgodoräkna omsorg om barn under tre år som merit. Detta kan självfallet endast föreskrivas vid anställning i statlig tjänst men enligt kommitténs mening bör motsvarande ske inom den kommunala och den privata sektorn, att
- förälder som uppbär föräldrapenning i samband med barns födelse och/eller särskild föräldrapenning skall få tillgodoräkna ledigheten för barnomsorg som merit vid tillsättning av statlig tjänst. Krav för sådan tillgodoräkning skall vara att ledigheten minst har motsvarat fyra månader på heltid. En bestämmelse av denna innebörd bör införas i

förordningen om tillgodoräknande av tid för föräldraledighet vid tillsättning av statligt reglerad tjänst (1978:61).

Kommittén anser det viktigt att liknande bedömningar även görs på den kommunala och privata arbetsmarknaden.

Kommittén föreslår att

- vid utannonsering och tillsättning av arbetsledar- och chefstjänster inom statlig verksamhet förmåga att främja jämställdheten på arbetsplatsen skall vägas in som en merit vid bedömning av skicklighet. Ett sådant krav, anser kommittén, är fullt jämförbart med och får bedömas på samma sätt som kravet på god samarbetsförmåga och bör liksom detta poängteras vid utannonseringen.

Kommittén anser det viktigt att jämställdhetskommittéer och personalnämnder samt fackliga organisationer verkar för att rekommendationer i motsvarande syfte införs på den kommunala och privata arbetsmarknadssektorn.

Kommittén föreslår att

- förslag till organisationsförändringar som stimulerar och underlättar för kvinnor och män med barn att dela lika på ledighet för barnomsorg skall kunna ges ekonomisk uppmuntran på samma sätt som annan förslagsverksamhet inom den statliga förvaltningen. Sådana förslag bör tillmätas samma värde som annan förslagsverksamhet vid bedömning av ersättning ur förslagsanslaget. För att snabbt få igång intresset för förslagsverksamhet med jämställdhetsinriktning bör övervägas att, åtminstone till en början, förstärka förslagsanslaget med medel ur jämställdhetsanslaget. Kommittén anser det viktigt att även kommunala och privata arbetsgivare inför någon form av motsvarande uppmuntran till anställda.

Kommittén föreslår att

- extra barntillsynskostnader som kan uppkomma i samband med deltagande i intern eller facklig utbildning bör ersättas. Frågan bör tas upp av arbetsmarknadens parter för att lösas avtalsvägen, att
- regeringen vid prövning av besvär vid tjänstetillsättningar beaktar jämställdheten även inom ramen för skicklighetsgrunden. Vid sidan av yrkesskicklighet och personlig prestationsförmåga ingår då jämställdhets-synpunkter i bedömningen.

Näringsliv och arbetsmarknadsinsatser

Närings- och sysselsättningspolitiken är av grundläggande betydelse för att nå en rättvis fördelning av arbetstillfällen mellan kvinnor och män. Kommittén har inte haft möjlighet att ta upp detta viktiga område i hela dess vidd men har ändå funnit det angeläget att peka på dess betydelse för att jämställdhet skall kunna genomföras. Det är viktigt att jämställdheten alltid vägs in i näringslivs- och arbetsmarknadspolitikerna som ett grundläggande krav vid beslut om åtgärder. Kommittén understryker att utvecklingen mot en rättvisare fördelning av arbetstillfällen inte kan byggas endast på förutsättningen av ökad sysselsättning totalt. Även i en stagnerande ekonomi

måste utvecklingen mot en jämnare fördelning av arbetstillfällen mellan kvinnor och män drivas aktivt.

Enligt kommitténs mening måste förslag och åtgärder inom närings- och arbetsmarknadspolitiken alltid bedömas utifrån de effekter de får för jämställdheten. Kommittén har inte sett som sin uppgift att lägga fram förslag till åtgärder inom detta område. Utifrån de grundläggande utgångspunkter kommittén redovisat måste bevakningen ständigt ske i samband med de närings- och arbetsmarknadspolitiska avgörandena. På vissa begränsade punkter lägger dock kommittén följande förslag.

- Kommittén konstaterar att länsplaneringen inte fått den betydelse för förbättringen av kvinnornas arbetsmarknad som man mot bakgrund av direktiven kunde ha förväntat sig. Regeringen bör därför följa den regionala utvecklingen och utvärdera effekterna av de regionala insatserna från jämställdhetssynpunkt.
- För att kvinnor skall kunna förvärvsarbета är möjligheterna att resa mellan bostäder och arbetsplatser av stor betydelse. Det är viktigt att kommunerna bevakar behovet av snabba och bekväma kommunikationer mellan bostäder och arbetsplatser. Möjligheterna till samverkan med taxi för att i glesbygden åstadkomma ett mera utgrenat och flexibelt trafiknät för arbetsresor bör ägnas särskild uppmärksamhet. Antalet statsbidragsberättigade turer bör ökas med två dubbelturer per sträcka och dag för arbetsresor.
- Kvinnors möjlighet till förvärvsinkomst som egen företagare bör beaktas i länsplaneringen, i den kommunala sysselsättningsplaneringen samt i länsarbetsnämndens och utvecklingsfondernas verksamhet. I utvecklingsfondernas stadgar bör skrivas in att fonderna skall verka för en jämnare fördelning mellan kvinnor och män i privat företagsamhet.
- I glesbygden är jord-, trädgårds- och skogsbruket – och på vissa håll turismen – de näringsgrenar som utgör grunden för arbetstillfällen. Lantbruksnämnder och skogsvårdsstyrelser bör åläggas att ägna ökad uppmärksamhet åt den kvinnliga arbetskraften i företagen. Härvid avses såväl själva företags- och driftsplaneringen av jord-, trädgårds- respektive skogsbruket som möjligheterna att till företagen knyta annan verksamhet såsom naturvård, skogsvård, turism.

Arbetsförmedlingen

För alla kvinnor som har varit borta från arbetsmarknaden på grund av barnomsorg och hemarbete har arbetsförmedlingen och dess möjligheter till åtgärder av olika slag stor betydelse. För kvinnor som saknar arbetslivserfarenhet och kanske också yrkesutbildning krävs särskilda ansträngningar från arbetsförmedlingens sida. Även unga flickor har i nuvarande läge svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Kommittén har av denna anledning ansett det viktigt att man i planeringen för sysselsättningen på orten räknar med både kvinnor och män oavsett om efterfrågan på arbetskraft kommer från ett traditionellt kvinnligt eller manligt yrkes- eller arbetsområde. Härvid skall självfallet även hemarbetande kvinnor, som av olika skäl inte anmält sig som arbetssökande, inräknas i arbetskraften.

Särskilt för kvinnor är förmedlingsinsatserna ute på lokalkontoren av stor betydelse. Ett förmedlingsarbete som utgår från den sökandes förmåga i stället för kön och som är inriktat på att påverka såväl arbetsgivarna som kvinnorna själva till otraditionella yrkesval har stora möjligheter att åstadkomma förändringar.

Förutom i kapitlet framförda mera principiella synpunkter på själva förmedlingsarbetet lägger kommittén fram följande förslag till åtgärder.

- För att arbetsförmedlingen skall nå ut till de hemarbetande bör redan nu en uppsökande verksamhet planeras för att kunna genomföras omedelbart när arbetsmarknadsläget förbättras. Kommittén föreslår att ansvaret för verksamheten läggs på arbetsförmedlingens distrikts- och lokalkontor. Ett nära samarbete bör utvecklas med bl a kvinno- och studieorganisationer på orten. Härigenom kan den rent uppsökande verksamheten utföras av organisationerna.
- För att ge kvinnor inblick i otraditionella yrken föreslås att särskilda beredskapsarbeten med utbildade handledare avdelas. Beredskapsarbetena bör ha en varaktighet av minst sex månader och avse yrkesområden med övervägande manlig arbetskraft. Länsarbetsnämnderna bör ha ansvaret för att dessa beredskapsarbeten får en sådan inriktning att de bryter det traditionella yrkesvalet.
- I syfte att bredda kvinnors yrkesområde föreslås att i instruktionen för arbetsmarknadsinstitutet införs bestämmelser om att arbeidskonsulenterna vid val av provnings- och träningsplatser aktivt skall medverka till att bredda yrkesvalet och bryta inriktningen mot traditionsbundna manliga respektive kvinnliga yrken.
- I reaktiveringsutbildningen inom bristområden kan endast sökande som inte är förvärvsarbetande. Detta innebär att redan yrkesutbildade inom området som av arbetsmarknadsskäl tagit arbete utanför sitt yrkesområde inte kan komma med i utbildningen. Kommittén föreslår att bestämmelserna ändras så att även dessa får tillträde till reaktiveringsutbildning.
- Deltagare i arbetsmarknadsutbildning skall beredas barnomsorgsplats. Brist på barnomsorgsplats får således inte utgöra hinder för utbildning.
- Inom varje länsarbetsnämnd finns en aktiveringsinspektör. Denna svarar för uppföljningen av arbetsmarknadsverkets jämställdhetsprogram. Aktiveringsinspektören skall också ha hand om de riktade insatserna för hemarbetande kvinnor och invandrarkvinnor. De senare förvärvsarbetar visserligen i högre grad än svenska kvinnor men är ofta löst knutna till arbetsmarknaden. De har särskilda behov av riktade insatser. Kommittén anser därför att ytterligare en tjänst som aktiveringsinspektör bör övervägas i län med särskilda behov på grund av en hög andel invandrare.
- Inom distrikts- och länsarbetsnämnder är den kvinnliga representationen mycket svag. Kommittén föreslår därför att rekommendationer utfärdas om att kommuner och fackliga organisationer till ledamöter i läns- respektive distriktsarbetsnämnd ombeds att föreslå både kvinnor och män. Det skall ankomma på tillsättande myndighet att tillse att såväl kvinnor som män blir representerade i nämnderna i rättvis omfattning.

Nominerande organ bör beredas tillfälle att yttra sig över myndighetens slutliga förslag till sammansättning av nämnden.

- Jämställdhetsarbetet inom arbetsförmedlingen måste i större utsträckning än för närvarande bli föremål för debatt och förslag till åtgärder inom de förtroendevalda organen på regional och lokal nivå. Kommittén föreslår därför att arbetsmarknadsstyrelsen utfärdar anvisningar om att på dagordning för ordinarie sammanträde med länsarbetsnämnd och distriktsarbetsnämnd regelbundet skall upptas information av aktiveringsinspektör respektive samordnare om arbetsmarknadsläget för kvinnor och män från jämställdhetssynpunkt samt om de konkreta åtgärder som har vidtagits.
- Bland cheftjänstemän och föredragande tjänstemän inom arbetsmarknadsverket är kvinnor kraftigt underrepresenterade. Kommittén föreslår att detta beaktas vid tjänstetillsättningar så att en god balans uppnås mellan kvinnor och män inom verket i dess helhet.

Utbildning och information

Attityder till kvinnors och mäns traditionella roller förändras inte enbart med mål och anvisningar i läroplaner. Barn och ungdom måste också såväl i hemmet som i skolan möta vuxna som genom att leva jämställt blir förebilder. Kommitténs förslag är i detta avsnitt i hög grad inriktade på att förstärka jämställdhetsarbetet i skolorna i syfte att nå en mer jämställd miljö i hem och skola. En sådan miljö är en förutsättning för att uppnå en jämnare fördelning i ämnes- och yrkesval mellan flickor och pojkar. Med utgångspunkt häri föreslår kommittén följande.

- För att de som redan har lämnat skolan skall få bättre möjligheter att förstå varandras villkor måste de få utbildning. Samordnad undervisning i hemkunskap/jämställdhet bör därför anordnas av studieorganisationerna. Kurserna skall förutom att ge direkta kunskaper ifrågasätta nuvarande arbetsfördelning mellan kvinnor och män samt stimulera till debatt och samarbete. Tilläggsbidrag bör utgå till dessa kurser på samma sätt som gäller för samhällsinriktade studier i övrigt. Kommittén har i skrivelse till skolöverstyrelsen föreslagit att tilläggsbidrag för samhällsinriktade studier skall utgå till studiecirklar i hemkunskap/jämställdhetsfrågor.
- Folkbildningsarbetet i sin helhet ger goda möjligheter till attitydpåverkan i fråga om kvinnors och mäns roller i familj, arbetsliv och samhälle. Jämställdhetsfrågor bör därför ingå som en del i studieförbundens cirkelledarutbildning. Kommittén har i skrivelse till samtliga studieförbund framhållit vikten av detta.
- Landstingen har ansvaret för den tidiga föräldrautbildningen och genomför nu en successiv utbyggnad av denna. Föräldrautbildningen i samband med barns födelse bör ingå i det ordinarie arbetet inom landstingens mödra- och barnhälsovård och förläggas till sådana tidpunkter att även de blivande papporna kan delta. Verksamheten bör utvärderas, bli ett mäns deltagande och betydelsen härav för mäns engagemang i omsorgen om barn.

- Radio, TV och press har en viktig roll när det gäller att påverka attityder. Det är därför viktigt att jämställdhetsfrågorna ingår i journalist-, reklam- och annan mediautbildning. Särskild uppmärksamhet bör därvid ägnas jämställdhetssynpunkternas behandling inom olika ämnesområden.
- I 1980 års läroplan för grundskolan anges klarare än i tidigare läroplaner skolans skyldighet att fostra till jämställdhet. Jämställdhetsfrågorna måste gesen framskjuten plats i de arbetsplaner som varje rektorsområde skall utarbeta. Länskolnämnderna skall ge kommunerna stöd i arbetet med jämställdhetsfrågorna. Det är angeläget att det sker en uppföljning från centralt håll av denna viktiga uppgift.
- Skolan skall ge särskild vägledning till alla elever som på grund av traditionella könsrollsmönster har bristande kunskaper och erfarenheter. Detta betyder att flickors brister i tekniska färdigheter och pojkars bristande vana vid vård av barn och hushållsarbete skall beaktas av skolan.
- Nya regler om elevers och föräldrars medinflytande i grundskolan och gymnasieskolan gäller från den 1 juli 1981. Den samrådsskyldighet som rektor enligt dessa regler har måste bli en verklig träning i demokrati. Det bör åvila skolstyrelsen att tillse att sammansättningen av ledamöter vid samråd i skolkonferens och andra samverkansorgan i skolan speglar en rättvis fördelning av kvinnor och män inom berörda grupper. En bestämmelse av denna innebörd bör tas in i skolförordningen.
- För information om grundskolans läroplan finns ett särskilt anslag som fördelas mellan skolöverstyrelsen och länskolnämnderna. Länskolnämnderna bör använda en del av dessa medel för information till arbetsgivare på orten. Jämställdhetsfrågorna bör sätta sin prägel på informationens utformning och inriktning. Skolöverstyrelsen bör ges i uppdrag att utvärdera hur länskolnämnderna har använt anslaget till information om läroplanen.
- Undervisning i familjeekonomi och familjejuridik bör ges på samtliga linjer inom gymnasieskolan. Kommittén anser att yrkes- och arbetslivsorienteringen i skolan har en särskilt viktig uppgift i strävan att åstadkomma en utjämning av kvinnors och mäns uppgifter på arbetsmarknaden. Syo-konsulenter och yrkesvägledare måste spela en mer aktiv roll för att bryta det efter kön traditionella linje- och yrkesvalet i skolan. Med utgångspunkt härifrån framlägger kommittén följande förslag.
- Alla elever i grundskolan, särskilt pojkarna, bör ges tillfälle att göra studiebesök eller prya vid den kommunala barnomsorgen. Pappor som är eller har varit föräldralediga bör uppmuntras att medverka i skolan och berätta om sina erfarenheter.
- Utbildningen och fortbildningen av syo-konsulenter och yrkesvägledare är föremål för översyn. Härvid bör beaktas att som en merit vid inträde bör gälla praktisk erfarenhet av yrke som domineras av motsatta könet. Syo-konsulenter och yrkesvägledare bör också ges tillfälle till återkommande praktisk arbetslivsorientering under sin tjänstgöringstid. Även denna fortbildning skall styras så att alla syo-konsulenter får erfarenhet av såväl mans- som kvinnodominerade yrkesområden.

- Sammansättningen av de lokala planeringsråden för samverkan mellan skola och arbetsliv (SSA-råd) regleras i skollagen och skolförordningen. Skolöverstyrelsen har i anvisningar och kommentarer framhållit att en jämn könsfördelning bör eftersträvas när skolstyrelsen utser ledamöter och när förslag härom avges till skolstyrelsen. En bestämmelse av denna innebörd föreslås införd i skolförordningen.
- Länskolnämnderna bör minst en gång per år samlas syo-konsulenter och yrkesvalslärare för redovisning och diskussion av vidtagna åtgärder för att bryta det traditionella mönstret i val av utbildning och arbete. Åtgärder och försöksverksamhet bör fortlöpande utvärderas med hänsyn till dess effekt för förändringar i linje- och yrkesval.
- Medel har i 1982 års budgetproposition anslagits till samtliga SSA-råd för utbildning av handledare, utbildning och information till arbetslivsrepresentanter i lokala och regionala planeringsråd och till handledare i inbyggd utbildning och yrkesintroduktion. Medlen fördelas av skolöverstyrelsen på de regionala planeringsråden. Kommittén anser att dessa medel också bör kunna tas i anspråk för informationskonferenser för handledare i industrin som inom ramen för den praktiska arbetslivsorienteringen tar emot och utbildar flickor i otraditionella branscher och på otraditionella arbetsuppgifter.

Försörjning och trygghet

Mellan kvinnor och män råder alltför stort betydande inkomstskillnader. Detta gäller inte minst i samboendet. För jämställdheten i samboendet är det av väsentlig betydelse att makarna var för sig har tillräckliga inkomster för att kunna försörja sig själva. Vid arbetslöshet blir dock kvinnor ofta sämre ställda än män. Arbetslöshetsersättning utgår endast under förutsättning att barnomsorgen är ordnad. Förälder skall alltså kunna anta arbete dvs inte vara förhindrad av barnomsorg. Sådant hinder är betydligt vanligare bland kvinnor än bland män. Följden härav är att kvinnor på grund av bristande barnomsorg förvägras den ekonomiska grundtrygghet arbetslöshetsersättningen är avsedd att ge. Med hänsyn härtill föreslår kommittén att

- även arbetslöshet, som förorsakas av att barnomsorgen inte kan ordnas, skall betraktas som ofrivillig och utgöra kvalifikation för ersättning från arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd under förutsättning att villkoren i övrigt är uppfyllda. Detta innebär att förvärvsarbetande som tvingas säga upp sin anställning eller som inte kan anta erbjudet arbete på grund av brist på barnomsorg skall ha rätt att uppbära ersättning. Hur ersättningsfrågan skall lösas bör övervägas i lämplig form med parlamentarisk medverkan, att
- regeringen uppdrar åt riksförsäkringsverket att utarbeta information om vilka konsekvenser arbete på deltid har för den framtida pensionen, att
- regeringen ger kommittén om underskottsavdrag (B 1980:05) tilläggsdirektiv att utreda hur avdragsreglerna för makar och med dem jämställda samboende skall utformas för att stimulera till mera jämställda förvärvsinsatser. Samma jämställdhetskrav måste självfallet även gälla familje-

ekonomiska kommitténs (S 1979:06) arbete och spegla alternativ och utformande av förslag inom familjepolitiken. Regeringen bör på lämpligt sätt ge detta till känna för familjeekonomiska kommittén.

Föräldraledighet

Nuvarande statistik över föräldraförsäkringen ger inte en tillfredsställande bild av hur föräldrar delar på ledigheten för barnomsorg inom ramen för föräldraförsäkringen. En översyn av statistikredovisningen pågår inom riksförsäkringsverket. Kommittén anser att denna översyn bör påskyndas. Så snart ett bättre statistiskt underlag föreligger samt analysen av föräldraförsäkringen redovisats avser kommittén att återkomma med förslag till åtgärder, om fördelningen av ledigheten mellan föräldrarna inte visar en önskvärd utveckling. Tills vidare läggs därför endast följande förslag.

- Kommittén anser att utbildning för kvinnor måste bli ekonomiskt möjlig för familjen även under den barnafödande perioden. Kvinnor måste beredas ökade möjligheter att fullfölja påbörjade eller förestående studier. Föräldrapenning med sjukpenningbelopp föreslås därför utgå till fadern, när modern uppbär studiebidrag eller liknande bidrag, även om hon inte är sjukpenningförsäkrad över garantinivån. Kommittén återkommer till frågan i samband med yttrande över förslagen från utredningen om översynen (S 1980:08) av föräldraförsäkringen m m.

Jämställdhet som riktmärke

För alla partier är jämställdhet ett politiskt mål. Med utgångspunkt härifrån bör statliga utredningar i högre grad än vad som nu är fallet analysera hur olika förslag kan förväntas påverka utvecklingen till jämställdhet. Vid förslag och åtgärder inom olika områden, inte minst det ekonomiska, måste särskild uppmärksamhet ägnas effekterna på jämställdheten. Sådana analyser förekommer knappast trots att i direktiven till vissa utredningar sägs att jämställdheten skall beaktas eller att utredningen skall ha kontakt med jämställdhetskommittén. Med anledning härav föreslår kommittén att

- regeringen beslutar att i direktiv till utredningar skall krävas att även förslag som utgår från ett jämställt synsätt skall tas fram. Vidare skall i direktiven skrivas in att alla förslag skall vara analyserade från jämställdhetsynpunkt, att
- regeringen utfärdar bestämmelser om att statlig utredningspersonal samt handläggare i regeringskansliet skall orienteras i jämställdhetsfrågor förslagsvis genom att delta i planerade studiedagar på jämställdhetskommittén, hos jämställdhetsombudsmannen, i arbetsmarknadsdepartementet eller inom annan verksamhet med jämställdhetsinriktning.

...och ...

Förklaringsord

...och ...

Öfversigt

...och ...

...och ...

1 Utgångsläge och riktlinjer

1.1 Inledning

Enstaka jämställdhetsåtgärder är inte tillräckliga för att uppnå jämställdhet. Detta bekräftas av att förändringar, som i jämställdhetssyfte har genomförts i lagar och bestämmelser, inte har fått den effekt för utvecklingen till jämställdhet som det har funnits anledning att förvänta.

Det räcker inte att de formella förutsättningarna för jämställdhet finns. Det måste också finnas drivkrafter, ekonomiska och andra, som verkar för jämställdhet. Drivkrafter måste finnas i samhället och i arbetslivet men också hos människorna själva. Dessutom krävs en insikt om jämställdhetens innebörd och betydelse för den enskilde och för samhället.

En sådan insikt måste finnas hos *alla*. Särskilt viktigt är att den finns hos lärare och opinionsbildare, förtroendevalda och tjänstemän som i rådgivnings-, planerings- och beslutssituationer påverkar enskildas och familjers dagliga liv och framtida livssituation.

1.2 Jämställdhet

I det handlingsprogram som antogs vid FN:s kvinnokonferens i Köpenhamn år 1980 definierades jämställdhet på följande sätt:

Med jämställdhet avses här inte bara jämställdhet enligt lagen och avskaffandet av juridisk diskriminering utan även lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för kvinnor att delta i utvecklingen både som mottagare och som aktiva agerande.

Uppnåendet av en sådan jämställdhet förutsätter lika tillgång till resurser och till effektivt inflytande över fördelningen av resurser samt till beslutsfattande på olika nivåer. Det måste därför erkännas att uppnåendet av jämställdhet för grupper som länge missgynnats kan komma att kräva kompensatoriska insatser för att rätta till ackumulerade orättvisor. Mäns och kvinnors gemensamma ansvar för familjens allmänna välfärd och för barnen i synnerhet måste ånyo bekräftas.

Ordet jämställdhet brukar i Sverige avgränsas till förhållandet mellan kvinna och man. Jämlikhet däremot är ett vidare begrepp. Det avser rättvisa förhållanden mellan alla individer och grupper i samhället och utgår från att alla människor har lika värde. Eftersom jämlikhetsbegreppet avser *alla*, omfattar det också kravet att kvinnor och män skall ha samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter. Jämställdhetsfrågan är en av de viktigaste jämlikhetsfrågorna.

Jämställdhet innebär ytterst att kvinnor och män skall ha lika stort inflytande och ansvar i familjeliv, arbetsliv och samhällsliv. Detta förutsätter bl a en jämnare representation av kvinnor och män på förtroendeposter och bland beslutsfattare. Detta är en av de viktiga förutsättningarna för verklig demokrati.

Historisk bakgrund, maktfördelning och sociala förhållanden är i och för sig fullt tillräckliga förklaringar till våra nuvarande könsroller. Däremot vet vi inte om och i så fall vilka genomsnittliga skillnader mellan könen – med undantag av själva barnafödandet – som skulle kvarstå om vi levde i ett för kvinnor och män fullt jämställt samhälle. Jämställdhet avser självfallet inte ett utplånande av sådana eventuellt förekommande skillnader. Det är inte heller fråga om någon likriktning av människor av samma eller olika kön. Skillnader mellan individer av samma kön är i de flesta sammanhang av större betydelse än skillnaderna i genomsnitt mellan könen. Jämställdhet förutsätter en förändring av kvinnors och mäns traditionella arbetsuppgifter och innebär en ökad frihet för individen.

Traditioner och fördomar, liksom olika ekonomiska och sociala villkor, är viktiga faktorer som påverkar valet av utbildning, arbete och levnadssätt. Jämställdhet skall ge frigörelse från fastlåsta roller och möjlighet för varje människa att utvecklas efter egna förutsättningar. Jämställdhet är en förutsättning för att kvinna och man som enskilda personer skall kunna välja utbildning och livsform utifrån intresse och fallenhet.

Sedan slutet av 1960-talet präglas statsmakternas intentioner när det gäller jämställdhetsarbetet av uppfattningen att jämställdhet kräver ekonomisk självständighet för individen. Detta resulterade i en ändring år 1979 av den familjerättsliga lagstiftningen. I 5 kap 2 § giftermålsbalken fastslås att makarna "skall fördela utgifter och sysslor mellan sig". I motiven till denna lagändring (prop 1978/79:12) fastslogs uttryckligen att regleringen i giftermålsbalken bör "klart bygga på den jämställdhet mellan män och kvinnor som bör råda både i hemmet och i förvärvslivet". Kvinnor skall således ha både rätt och skyldighet att skapa sig egen försörjning. Män skall ha rätt men också skyldighet att ta praktiskt familje- och barnomsorgsansvar.

Hittills har jämställdhetsarbetet huvudsakligen bedrivits utifrån kvinnors situation. Jämställdhet har mest diskuterats från utgångspunkten hur kvinnor skall kunna beredas möjligheter till ökade insatser i arbetsliv och samhällsliv.

Deltidstjänster, förkortad arbetstid, tjänstledighet för barnomsorg är exempel på åtgärder som har underlättat för kvinnor att komma in på arbetsmarknaden och att stanna där under perioder med barnomsorgsansvar. Åtgärder av detta slag har bidragit till minskat ekonomiskt beroende och ökat självförtroende för kvinnor. En viss förändring har således skett av den traditionella kvinnorollen. Men mönstret för denna har inte ändrats och någon verklig jämställdhet har åtgärderna inte medfört. Tvärtom har nya skillnader mellan kvinnors och mäns villkor skapats.

Kvinnor har gått in i arbetslivet på de villkor som har formats av män, men på grund av sina uppgifter i familjen har de inte nått jämställdhet med män. Män har inte tagit sin del av arbetet med hem och barn i tillnärmelsevis den takt som kvinnor har gått in i förvärvslivet. Mäns bristande ansvar för hemarbetet har hindrat kvinnors jämställdhet i arbetslivet. Kvinnor har

stannat på befattningar inom arbetslivet som inte ger inflytande eller möjligheter att påverka utvecklingen. Kvinnor har dessutom i stor utsträckning tvingats att deltidsarbeta. Detta har lett till att förutom yrke även arbetstiden nu utgör grund för uppdelning av arbetsmarknaden efter kön.

Förändringen av faders- och mansrollen för att uppnå jämställdhet har visats ringa intresse. Således har knappast någon uppmärksamhet ägnats mannens situation och vad ett större praktiskt ansvar för barn och hushåll innebär för honom.

Föräldraförsäkringen med möjligheter även för män till föräldraledighet är ett första försiktigt försök att åstadkomma en förändring av mansrollen som skulle kunna leda till ökad jämställdhet. De åtgärder som hittills har vidtagits har emellertid inte varit tillräckliga för att utjämna skillnaderna i kvinnors och mäns villkor.

För att uppnå jämställdhet krävs en ny arbetsfördelning mellan kvinnor och män. I lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet, som trädde i kraft den 1 juli 1980, åläggs arbetsgivaren att "bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja jämställdhet i arbetslivet". Detta kan enligt lagen bli ske genom att "främja en jämn fördelning mellan kvinnor och män i skilda typer av arbete och inom olika kategorier av arbetstagare".

För det första innebär kravet på en ny och jämn arbetsfördelning mellan könen att kvinnor och män måste vara företrädade inom olika yrkesområden på ett jämnare sätt än för närvarande. Inga yrkesområden bör i framtiden vara helt dominerade av det ena könet.

För det andra måste arbetsuppgifter samt ansvars- och beslutsfunktioner inom de olika yrkesområdena bli lika naturliga och åtkomliga för kvinnor som de i dag är för män.

För det tredje måste kvinnor ha verklig möjlighet att öka sitt förvärvsarbete. Det gäller dels den totala andelen av arbetstillfällen, dels arbetstiden per arbetstillfälle.

En ny arbetsfördelning är således en grundläggande förutsättning för att kvinnor och män skall kunna skapa sig egen försörjning på samma nivå. Kvinnors och mäns villkor i hemarbetet och i arbetslivet måste därför närmast vara varandra om jämställdhet skall kunna uppnås.

För att förverkliga jämställdheten måste kvinnor och män dessutom ha samma möjligheter och skyldigheter att delta i beslut på olika nivåer i samhällsarbetet.

Det är ingen jämställdhet för kvinnor att ställa upp på mäns nuvarande villkor i arbets- och samhällsliv. Det är inte heller någon jämställdhet för män att ställa upp på kvinnors nuvarande villkor i familjelivet. Kvinnor måste med sina erfarenheter och värderingar berika de områden där männen nu är dominerande. Män måste på samma sätt låta sina erfarenheter och värderingar komma familjelivet och nu typiskt kvinnliga yrkesområden till del.

Föreställningen att jämställdhet skulle kunna uppnås genom att kvinnor blir jämställda med män i ett arbets- och samhällsliv utformat för män utan barnomsorgsansvar är i grunden felaktig.

1.3 Kvinnors arbete

Av bl a jämställdhetskommitténs rapport *Kvinnors arbete* (SOU 1979:89) framgår att det oavlönade arbetet med hushåll och barnomsorg till övervägande del utförs av kvinnor. Detta arbete är utomordentligt viktigt och av stort värde både ekonomiskt och från välfärdssynpunkt. Skillnaden mot det avlönade arbetet är att det utförs för den egna familjen och inom denna som regel inte föranleder betalning. När arbetet delas inom familjen får båda föräldrarna möjlighet till egna inkomster och ett mera jämställt samliv. Detta sker i regel inte nu. Följden är att många kvinnor under kortare eller längre perioder står utanför arbetskraften.

Det är inte ovanligt att kvinnor efter en period av hemarbete tar förvärvsarbete på deltid som ger bättre utrymme för fortsatt barnomsorg än förvärvsarbete på heltid. De kvinnor som redan förvärvsarbetar väljer förkortad arbetstid eller tjänstledighet utan lön. Bristande tillgång på barnomsorg utgör i många fall ett allvarligt förvärvshinder. Detta går nästan helt ut över kvinnor som antingen inte kan gå in på arbetsmarknaden på heltid eller tvingas helt eller delvis lämna denna. Kvinnors inkomster blir därigenom ofta så låga att de inte räcker till egen försörjning.

Arbetstidernas längd efter kön och olika perioder i familjens liv har för år 1977 redovisats i en rapport¹ som har sammanställts för delegationen för arbetstidsfrågor (DELFA). Rapporten bygger på statistiska centralbyråns (SCB) undersökning av levnadsförhållanden. Enligt rapporten hade, oavsett ålder och förekomst av barn, kvinnor i genomsnitt kortare arbetstid i förvärvslivet än män. Här avses arbetstiden minskad med raster. Av förvärvsarbetande med barn i åldern 0–6 år hade fyra procent av männen mot 36 procent av kvinnorna en arbetstid per dag om sex timmar eller mindre. Även när det gällde samboende yngre barnlösa i åldern 25–44 år förelåg en motsvarande skillnad, dock inte lika markerad. Andelen män med en arbetstid av sex timmar och mindre var här två procent mot 14 procent för kvinnorna.

När det gäller övertidsarbetet visar undersökningen om levnadsförhållanden² att en större andel av heltidsarbetande män arbetar övertid när de är gifta eller samboende och har barn under sju år än gifta eller samboende barnlösa i åldern 25–44 år. I förra fallet är andelen 20 procent mot tio procent för de barnlösa. Vidare steg andelen bland män som arbetade mer än 40 timmar per vecka med ökat barnantal. Härutöver skall beaktas att, enligt arbetskraftsundersökningarna (AKU 1980), en av fyra kvinnor med barn under sju år inte ingår i arbetskraften. För kvinnornas del är andelen övertidsarbetande ungefär lika stor i de båda grupperna och ligger runt tio procent. Dessa siffror visar på den sneda fördelning som råder mellan kvinnor och män av det oavlönade och avlönade arbetet. Detta medför negativa följder för båda.

Även i hushåll utan barn visar *Kvinnors arbete* att det finns en snedhet i fördelningen av det oavlönade arbetet i hemmet och av det avlönade arbetet i förvärvs- och samhällslivet. Kvinnor och män drabbas olika, oavsett om de har barn eller inte, av den traditionella synen på vård och fostran av barn och på hemarbetet i övrigt.

Kvinnor som förvärvsarbetade år 1976 uppnådde knappt 70 % av den

¹Tabellrapport till DELFA, SOS 1979.

²SCB:s rapport *Levnadsförhållanden. Sysselsättning och arbetstider* 1977.

ATP-poäng som förvärvsarbetande män kom upp till samma år. Vidare hade kvinnor, som år 1976 tillhörde åldersgrupperna 35 och 40 år, en genomsnittlig ATP-poäng för perioden 1960-1976 som var mindre än 40 % av den genomsnittliga ATP-poängen för män i samma åldersgrupper. Dessa siffror, som framgår av Kvinnors arbete, speglar den skillnad i uppbyggandet av en egen försörjning som råder mellan kvinnor och män.

Även om kvinnor har samma lagliga rätt som män till utbildning, förvärvsarbete och förtroendeposter och män samma lagliga rätt som kvinnor till föräldraledighet, är situationen således helt olika för kvinnor och män.

1.4 Gemensam kunskapsresurs

Enligt kommitténs mening är det av grundläggande betydelse att kvinnor och män betraktas som en gemensam tillgång för arbetslivet med samma villkor och förutsättningar i vidare mening. Härmed avses inte endast samma lönevillkor, anställningstrygghet och krav på god arbetsmiljö, utan också samma möjligheter till medbestämmande och vidareutveckling i arbetslivet samt deltagande i facklig arbete.

Detta innebär att kvinnor måste ges samma verkliga skyldigheter och möjligheter som män i arbetsliv och samhällsliv och män samma skyldigheter och möjligheter som kvinnor till ansvar och omsorg om hem och barn. Diskussionen om kvinnor som grupp och män som grupp är i detta sammanhang av mindre intresse. En meningsfull indelning är i stället kvinnor och män med barn, och kvinnor och män utan barn.

En annan fördelning av uppgifterna inom produktion och familj innebär ett bättre tillvaratagande av de mänskliga resurserna. Därmed ger den också förbättrade möjligheter till en gynnsam ekonomisk utveckling. Det måste bli lika naturligt att män minskar sin förvärvsarbets tid med hänsyn till barnomsorgsbehov som att kvinnor gör det. En sådan förändring motverkas dock bl a av fördomar och olika behandling av människor på grund av kön. Kortsiktiga och snäva ekonomiska intressen läggs alltför ofta till grund för besluten. Härigenom hindras eller fördröjs en förändring mot en rättvisare fördelning av det avlönade och det oavlönade arbetet.

För att uppnå jämställdhet krävs som tidigare understrukits en ny arbetsfördelning mellan kvinnor och män. Detta innebär också en ny syn på kvinnorollen men framför allt på mansrollen.

Värderingen av mannen sker med tanke på hans insatser i förvärvslivet och engagemang i samhällsarbetet. Det ger mannen status och stärker hans självkänsla. En motsvarande positiv värdering av mannen och pappan ger inte arbetet med hem och barn. För att detta skall upplevas av mannen som ett värde i sig, jämfört med insatserna i arbets- och samhällsliv, krävs attitydförändringar inte bara hos männen utan även hos kvinnorna.

För att öka kunskaperna om mäns attityder till bl a hem- och förvärvsarbete genomför kommittén f n en undersökning bland män. Denna omfattar också mäns inställning till förändringar i jämställdhetssyfte samt deras benägenhet att aktivt medverka härtill.

För att komma till rätta med de skillnader mellan kvinnor och män när det

gäller valfrihet för individen, som fördomar, tradition och brist på självförtroende skapar, anser kommittén att det finns lägen då styrande åtgärder kan vara nödvändiga. Dessa kan exempelvis vara positiv särbehandling, procentmål eller kvotering. Sådana åtgärder har redan prövats bl a för att få in fler män i förskolläraryrket. Även de särskilda kvoteringsreglerna knutna till lokaliseringsstödet syftar till att nå en jämnare fördelning av kvinnor och män i arbetslivet. Sådana åtgärder är medel och de bör i regel upphöra när den eftersträvade förändringen har uppnåtts.

Förslag till åtgärder kan också vara olika starkt styrande och mer eller mindre klart inriktade på att förändra kvinnorollen eller mansrollen eller båda samtidigt.

Från samhällets synpunkt är det ekonomiskt försvarligt att inte ta till vara den tillgång som kvinnornas begåvning utgör för arbetsliv och samhälle. På samma sätt är det oansvarigt att inte tillvarata männens kapacitet i barnuppfostran. Från rättvisesynpunkt är det inte heller möjligt att blunda för den ojämna fördelningen mellan kvinnor och män av det oavlönade arbetet.

2 Skillnader i kvinnors och mäns försörjningsmöjligheter

2.1 Delad arbetsmarknad

Uppdelningen av arbetsmarknaden i en kvinnlig och en manlig del efter yrke eller näringssektor har starkt bidragit till de skilda villkor i fråga om löneförhållanden och arbetsuppgifter som arbetslivet erbjuder kvinnor och män. Den helt övervägande delen av de förvärvsarbetande kvinnorna finns inom sektorerna vård, kontor, handel, städning och undervisning. Även inom dessa områden återfinns dock kvinnor företrädesvis på de lägre befattningarna. De har inte gått vidare till högre befattningar i förhållande till sin andel inom verksamhetsfältet.

Vidare har kvinnors inträde på arbetsmarknaden medfört en uppdelning av denna efter arbetstidens längd. Deltidsanställningar innehas till helt övervägande del av kvinnor, medan män sällan är deltidsarbetande. En allvarlig konsekvens blir att kvinnor får mindre inflytande på arbetslivet därför att de inte i samma utsträckning som män kan delta i planering och utveckling på arbetsplatsen eller i det fackliga arbetet.

2.2 Kvinnor i arbetskraften

Andelen kvinnor som förvärvsarbetar har ökat kraftigt. Det är bland kvinnor i åldern 20-44 år med barn under sju år som förvärvsfrekvensen ökat snabbast under den senaste tioårsperioden. Den ligger nu på 75 %.³ Av kvinnor som endast har barn i åldern 7-16 år tillhör enligt AKU 1980 85 % arbetskraften.

Det finns en generationsskillnad när det gäller kvinnors anknytning till arbetsmarknaden. Enligt Kvinnors arbete var 65 % av kvinnorna i åldern 50-59 år förvärvsarbetande år 1978 mot 73 % i åldern under 50 år. Bearbetningen av ATP-statistiken visar vidare att 30 % av kvinnorna i åldern 50-64 år inte har förvärvsarbetat i sådan omfattning under åren 1960-1976 att de har tjänat in ATP-poäng. För kvinnor i åldern 40-49 år gällde detta endast elva procent.

Som ATP-statistiken visar har kvinnors anknytning till arbetsmarknaden ökat kraftigt under perioden 1960-1976. Denna utveckling fortsätter enligt vad ATP-statistik för senare år visar. Flertalet kvinnor i åldern 20-50 år, 83 %, tillhörde arbetskraften år 1980. Detta innebär dock inte att arbetslivet och samhället tar till vara kvinnornas arbetskraft. Brist på kommunal

³Källa: Frånvaron i arbetet - omfattning, utveckling och kostnader, RRV, Dnr 1980:1242.

barnomsorg och deltidsarbetets utveckling till att huvudsakligen avse kvinnlig arbetskraft bidrar till att kvinnors och mäns arbetsförmåga inte konkurrerar på lika villkor. Därigenom blir kvinnors försörjningsmöjligheter sämre än mäns. Kvinnor har som regel lägre inkomster än män och som följd därav också sämre ekonomisk trygghet vid arbetslöshet och pensionering. Detta gäller även vid jämförelse mellan heltidsarbetande kvinnor och heltidsarbetande män.

Det är vidare inte ovanligt att inom småföretagsamhet hustruns företagsledande roll förringas. Inom familjeföretag som inte har bolagsform betraktas hustrun t ex som medhjälpare även om makarna gemensamt har ansvar för och gemensamt utför de företagsledande uppgifterna. Detta gäller såväl i statistiken som i fråga om inkomsten. Före år 1977 kunde medhjälpare inte tillgodoräkna sig egen lön för arbetsinsatsen i företaget. Om arbetsinsatsen överstiger 400 timmar per år kan medhjälpare från beskattningsåret 1977 som egen lön deklarerat högst avtalsenlig timlön för arbetet. Någon möjlighet att tillgodoräkna förhöjd ersättning för företagsledning och driftsplanering finns dock inte.

2.3 Orsak till sämre villkor

Skillnaderna mellan kvinnors och mäns villkor på arbetsmarknaden beror bl a på att flickor alltjämt väljer kortare yrkesutbildning samt utbildning inom en betydligt mer begränsad yrkessektor än pojkar. Medan de senare väljer mellan ett stort antal yrken, håller sig flickorna i huvudsak till ett fåtal. Men även i sådana fall där kvinnor har samma utbildning eller till och med bättre än män, har de ofta arbetsuppgifter som värderas lägre eller får lägre lön för i stort sett samma uppgifter.

Det är inte ovanligt att kvinnor och män behandlas olika på grund av ett traditionellt könsrollstänkande. Således förekommer t ex att män lättare än kvinnor kan få bidrag till längre utbildning just därför att kvinnor lättare än män anses kunna få arbete med kort utbildning. Andra exempel är att kvinnor vid brist på barnomsorg oftare än män accepteras som hemarbetande även om samhället måste bidra till försörjningen genom t ex utbetalande av socialhjälp.

En annan grundläggande orsak till kvinnors sämre villkor i arbetslivet är värderingen av arbetsuppgifter och arbetsmoment. Den genomgående låga värderingen av arbetsuppgifter som har flyttats från hemmet ut i arbetslivet tyder på en snedhet i arbetsvärderingen som utgår från mäns synsätt. Motsvarande låga värdering har också kommit att tillämpas på andra yrkesområden med övervägande kvinnlig arbetskraft. Det är fel när värderingen av ett yrkesområde är beroende av om det är kvinnor eller män som utför arbetet. Arbetsvärderingen som instrument i arbetslivet vid bl a anställning, befordran och lönesättning måste prövas om och utgå från en så långt möjligt objektiv värdering av arbetet.

Kommittén har erfarit att det pågår en diskussion om arbetsvärderingen inom bl a de fackliga organisationerna. Det är enligt kommitténs mening utomordentligt angeläget att denna viktiga fråga ägnas största uppmärksamhet. Kommittén kommer därför att noga följa utvecklingen på detta område.

För att komma till rätta med kvinnors sämre försörjningssituation är det nödvändigt att bredda flickors yrkesval, att öka kvinnors benägenhet att söka sig till otraditionella arbetsområden samt att stimulera kvinnor att gå vidare till uppgifter med ökat ansvar och möjligheter till inflytande. Dessutom måste det ske en omvärdering av arbetsuppgifter och arbetsmoment.

Kommittén anser att all personal inom statlig och kommunal verksamhet, inte minst handläggare och personal i beslutsställning, måste göras medveten om sin egen roll i utvecklingen av jämställdhet.

Kommittén föreslår att regeringen på lämpligt sätt riktar myndigheternas uppmärksamhet på att de i rådgivningsverksamhet och vid ärendens handläggning skall beakta och stimulera utvecklingen till jämställdhet. Det arbete som har påbörjats i Verksam, ett informellt samarbetsorgan för jämställdhetsfrågor med representanter för vissa myndigheter och organisationer, bör utvecklas vidare. Det är viktigt att myndigheterna räknar med resurser för detta arbete. Dessutom föreslår kommittén att regeringen med statens arbetsmarknadsnämnd och statens institut för personaladministration och utbildning tar upp behovet av att i kursverksamhet och på temadagar framhålla vikten av jämställdhetsinriktning även i den utåtriktade verksamheten.

2.4 Ojämna fördelning hemma

Mäns arbetsinsats måste förändras till att omfatta även barnomsorg och hemarbete. Detta i sin tur förutsätter en sådan förändring av nuvarande arbetsliv att det blir lika naturligt och möjligt för kvinnor och män att förena förvärvsarbete och familjeliv. Det stora övertidsuttaget inom vissa yrken måste minska och arbetstiden fördelas jämnare mellan kvinnor och män.

Antalet heltids hemarbetande kvinnor har minskat kraftigt under de senaste decennierna. Såsom tidigare nämnts har inte minst kvinnor med barn sökt sig in på arbetsmarknaden. Detta har varit möjligt på grund av inrättande av deltidstjänster och ökade möjligheter till nedsättning av arbetstiden för heltids förvärvsarbetande med barnomsorg. Kvinnornas inträde på arbetsmarknaden har dock inte lett till verklig jämställdhet mellan kvinnor och män. För kvinnornas del har detta nämligen inneburit att de vid sidan av hemarbetet och barnomsorgen fått möjlighet till en viss egen inkomst genom deltid. Någon egen försörjning jämförbar med männens har det dock inte gett.

Arbete på deltid ger inte med dagens värderingar samma möjligheter som heltidsarbete att gå vidare till arbetsuppgifter som kräver ökat personligt ansvar och initiativ. Ännu omöjligare att nå för en deltidsarbetande är de arbetsledande uppgifterna och de poster där beslut fattas. Även heltidsarbetandekvinnor har samma problem. Inte heller heltidsarbetande kvinnor har blivit arbetsledare och beslutsfattare i en utsträckning som svarar mot deras andel av den heltidsarbetande arbetskraften. Anledningen är dels att män oftare än kvinnor ges arbetsuppgifter som leder till befördran, dels att kvinnor huvudsakligen finns inom kvinnodominerade yrken med begränsade möjligheter till vidareutveckling. Ytterligare anledningar kan vara bristande självförtroende hos kvinnor samt att de som regel inte möter samma

förtroende och stöd som män, vare sig på arbetsplatsen eller från familjen.

Kvinnorna som grupp är fortfarande bundna i hemarbetsrollen och bedöms utifrån den. Statistik och massmedia fortsätter att trumma in begreppet kvinnor med barn men talar sällan eller aldrig om män med barn. Ungdomsproblem och familjeproblem sätts i samband med att kvinnor med barn förvärvsarbetar. I mer eller mindre förtäckta ordalag ges kvinnor skuldskänslor även om de har försökt klara barnens och sin egen situation genom deltidsarbete. Orsaken till många problem med barn eller i familjen i övrigt kan i minst lika hög grad ligga i att männen inte delar det praktiska arbetet med barnen, eller att de inte förstår och tar konsekvensen av att också kvinnor har behov av att förvärvsarbeta och bygga upp en egen försörjning. Arbetet och de kontakter detta ger har ett värde i sig för varje människa.

Förändringen av tvåföräldersfamiljen – från att en av makarna förvärvsarbetar till att båda gör det – har inte varit problemfri. Män har inte tagit sin del av ansvaret och arbetet i familjen. Kvinnor har inte heller alltid krävt det. De har i vissa fall själva motverkat en fördelning av hemarbetet som skulle ha kunnat innebära mer jämställda förutsättningar i arbetslivet. Här krävs attitydförändringar hos männen när det gäller inställningen till barnomsorg och hemarbete och hos kvinnorna för att stimulera och tillåta män att arbeta med barn och hem. Kvinnor måste ta sin försörjarroll på allvar inte minst när de står inför utbildnings- och yrkesval. Åktenskapet utgör ingen egen försörjningsgrund och ger ingen trygg livstidsförsörjning.

3 Arbetsliv som möjliggör jämställdhet

En av de viktigaste förutsättningarna för genomförandet av jämställdhet är en arbetstidsreform som gör det möjligt för både kvinnor och män att förena förvärvsarbete med barnomsorg. Arbetslivet måste räkna med att föräldrar under olika perioder kommer att vilja minska sin arbetstid helt eller delvis för att få mera tid för sina barn.

Kvinnor som förvärvsarbetar 35 timmar/vecka och mer ägnar enligt Kvinnors arbete ett betydande antal timmar åt barnomsorg och hushållsarbete. Hälften av de heltidsarbetande använder mer än 20 timmar i veckan åt dessa uppgifter. Vid 40 timmars arbetsvecka innebär detta med restid och lunchtid en arbetsvecka på omkring 70 timmar. En sådan arbetstid ger knappast utrymme för återhämtning och rekreation. För många kan arbetsveckan till och med vara längre på grund av ovanligt långa restider.

Även för kvinnor som deltid arbetar blir den totala arbetsdagen, förvärvsarbete och hemarbete, lång. Över 80 % av de kvinnor som förvärvsarbetar lång deltid ägnar 20 timmar och mer åt arbete i hemmet och med barnen. Därtill kommer restiden.

Genom förvärvsavbrott, avkortad arbetstid eller deltid försämrar kvinnor sina möjligheter att bli befordrade eller att återgå till arbetslivet på de villkor som de skulle ha haft, om de inte hade gjort förvärvsavbrott eller minskat arbetstiden. Samma problem kan förväntas drabba de fäder som delar föräldraledigheten lika med mödrarna och som också i andra fall tar ledigt från arbetet eller begär deltid, när barnomsorgen kräver det. Män som försöker dela detta ansvar helt med mödrarna och inte endast gör tillfälliga insatser möter ofta svårigheter och motstånd i arbetslivet. Det innebär risk för förändrade arbetsuppgifter, löneeftersläpning och sämre möjligheter till befordran. Det är samma försämringar av villkoren som är typiska för kvinnor.

I första hand har det varit kvinnan, som har minskat sin arbetstid. Detta har bl a försvarats med att hon i regel har haft den lägsta inkomsten. Endast en obetydlig del av männen minskar sin förvärvsinsats när barnen är små. En fördelning av barnomsorgsarbetet på den ena föräldern och förvärvsarbetet på den andra är inte bra för barnen. Det innebär också ekonomiska nackdelar för hushållet. Anledningen till dessa förhållanden utvecklas närmare i kapitlet Försörjning och trygghet samt i bilagan.

3.1 Även män har barn

Samhället och arbetslivet har hittills utgått från att det är kvinnorna som skall svara för arbetet med hem och barn. Kvinnor räknas i arbetslivet som en mer osäker arbetskraft än män.

Åtgärder som ökad rätt till föräldraledighet och utökade möjligheter till deltidarbete vid barnomsorg kan bidra till att öka klyftorna mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden. Detta blir fallet om män inte tar ledighet för vård av barn i samma utsträckning som kvinnor.

I nuvarande läge bedömer arbetsgivaren "risken" för att kvinnor kommer att begära barnledighet och deltidarbete som stor. Däremot uppfattas "risken" för att männen skall göra det i någon nämnvärd omfattning som tämligen ringa. Detta får som resultat att arbetsgivarna oftast inte är lika benägna att stå för kostnader för introduktion och inläring för kvinnor som för män. Detta gäller i all synnerhet för arbeten som kräver en lång inläringstid. Även arbetsgivarens intresse för att satsa utbildning på kvinnor påverkas av risken för avhopp och övergång till deltidstjänstgöring. På detta sätt minskas kvinnors konkurrenskraft i arbetslivet samtidigt som arbetslivet går miste om viktiga kunskaper som kvinnor besitter just genom sina erfarenheter av omsorg om människor.

Det ligger i såväl arbetslivets som samhällets intresse att barn får växa upp under så gynnsamma och trygga förhållanden som möjligt. Barnens bästa måste sättas i förgrunden. I ett samhälle där normalfamiljen är tvåförsörjarfamiljen måste därför arbetslivet vara så organiserat och trygghetsvillkoren för arbetskraften så utformade att båda föräldrarna kan fungera på lika villkor i arbetsliv och familjeliv. Föräldraledighet måste bli lika självklar för män som nu för kvinnor.

Hemarbetande kvinnor har accepterat villkor för sitt barnavårdande arbete i hemmet som det får anses uteslutet att män i arbetslivet skulle nöja sig med ens under kortare perioder av hemarbete och barnomsorg. För att det skall bli praktiskt och ekonomiskt möjligt för kvinnor och män att dela på barnomsorg och hemarbete måste därför arbetslivets organisation och trygghetssystemet granskas från denna utgångspunkt.

Ungefär en fjärdedel av alla förvärvsarbetande kvinnor och män arbetade enligt AKU 1980 deltid. Omkring 85 % av de deltidsarbetande var kvinnor. Deltidsarbetet förekommer i många varierande former och bygger ofta på direkta överenskommelser mellan arbetstagare och arbetsgivare vid sidan av gällande avtal med fackföreningarna. Det är inte minst från kvinnornas synpunkt skall det försöka begränsa och i viss mån reglera deltidarbetet. Som exempel kan nämnas den deltidsförordning (1980:50) som finns på det statliga området. I denna rekommenderas att kortare tjänstgöring än 40 % av heltidstjänstgöring i allmänhet inte bör förekomma. En begränsning av deltidarbetet får inte ske på ett sådant sätt att det försvårar för kvinnor att komma in på arbetsmarknaden. Å andra sidan får deltidstjänstgöringen inte organiseras så att kvinnor som efterfrågar heltid inte kan få detta.

I detta sammanhang vill kommittén rikta uppmärksamheten på att kvinnor och män med barn utgör en mindre del av såväl arbetskraften som av totala antalet kvinnor och män i åldern 16-64 år. Om man räknar med att det i varje hushåll med barn finns två föräldrar med barnomsorgsansvar är det ungefär

20 % av arbetskraften som har barn under sju år. Omkring 30 % av arbetskraften har barn under 13 år och drygt 40 % barn under 17 år.⁴ Eftersom det i verkligheten finns många hushåll med endast en förälder är de verkliga talen lägre.

Barnfamiljerna hade 1980 i genomsnitt 1,7 barn. Då syskon numera ligger varandra rätt nära i ålder blir det en begränsad del av den yrkesverksamma tiden som kvinnor och män har omsorg om barn under sju år. Omsorgen om små barn är således koncentrerad till en relativt kort tid av en människas yrkesliv och borde därför rimligen inte tillåtas ha de negativa effekter för ett långt yrkesliv som den har i dag.

Om man vill åstadkomma jämställdhet måste kvinnor ges samma möjligheter som män att bygga upp en egen ekonomisk trygghet såväl för den aktiva perioden av sitt liv som för ålderdomen. Denna trygghet skall då självfallet även omfatta barnen och de anspråk på tid de har rätt att ställa på båda sina föräldrar.

3.2 Hänsyn till barnen

Utifrån den situation vi i dag har är en av de viktigaste uppgifterna att undersöka hur olika arbetsorganisation och arbetstidsuttag kan befrämja en rättvis fördelning mellan kvinnor och män av arbetet i hemmet. Flexibilitet i den dagliga arbetstiden har prövats för att minska barns vistelsetid utanför hemmet samt för att undvika jäkt vid avlämning och hämtning av barn. Möjligheten till flexibel dagarbetstid har mottagits positivt där den har införts. Det är önskvärt att finna former för flexibilitet i arbetstiden som kan komma alla till del. Det är viktigt att arbetsliv och fackliga organisationer ägnar uppmärksamhet åt detta.

En allmän arbetstidsförkortning med sikte på 6-timmarsdag för alla skulle kunna ge båda föräldrarna mer tid för sina barn. Inom föräldraförsäkringen har i viss utsträckning möjligheter givits att ta ut den särskilda föräldrale-digheten om 180 dagar på valfritt sätt till dess barnet blir åtta år. Vidare har i avvaktan på en allmän arbetstidsförkortning en särskild lag om rätt till avkortad daglig arbetstid för småbarnsföräldrar införts.

Lagen om rätt till ledighet för vård av barn (1978:410) innebär bl a att man kan förkorta arbetstiden till tre fjärdedelar av normal arbetstid fram till dess barnet är åtta år eller har avslutat sitt första skolår. Lagen är inte förenad med ersättning för den förlorade arbetsinkomsten.

År 1981 var det 64 000 föräldrar som arbetade deltid med stöd av denna lag. Dessa föräldrar svarade för 6,4 % av all deltid. Det finns inga uppgifter om fördelningen av denna ledighet mellan kvinnor och män. De föräldrar som tar denna ledighet kan dock antas vara till övervägande del kvinnor. Utredningen om översynen (S 1980:08) av föräldraförsäkringen m m tar enligt underhandsuppgift från utredningen upp denna fråga. Kommittén anser att resultaten rörande tillämpningen får utvisa vilka åtgärder som behöver vidtas för att lagen skall medverka till en jämnare fördelning mellan kvinnor och män av barnomsorgsansvar och förvärvsarbete. Om lagen används av båda föräldrarna kan den få betydelse för förändringar av attityder.

⁴Beräkningar gjorda med ledning av siffror i AKU 1980.

Rättigheten att avkorta den dagliga arbetstiden är inte lika lätt att utnyttja för alla småbarnsföräldrar. Som regel är det svårare för pappan än för mamman att få sådan förkortning av arbetstiden. Detta kan bl a bero på att arbetsgivaren i regel har sämre förståelse för att män förkortar sin arbetstid. Nedsättningen i arbetstid för vidare med sig löneminskning i förhållande till avkortningen av arbetstiden. Denna drabbar som regel lägre inkomsttagare hårdare än högre till följd av marginalskatteeffekten. Ekonomiskt kan en sådan löneminskning vara svår att klara. Dessutom föreligger risk för ändrade arbetsuppgifter under den avkortade arbetstiden och även för framtiden. Även arbetsuppgifternas art anförs ibland som skäl mot att få avkortad arbetstid.

3.3 Allmän 6-timmarsdag

De nackdelar som är förenade med en avkortad arbetstid för småbarnsföräldrar skulle inte uppstå vid en allmän arbetstidsförkortning till 6-timmarsdag. Förkortningen skulle då gälla alla och således inte innebära någon särbehandling av småbarnsföräldrar. Den skulle ge alla föräldrar ökad tid för barnen. Det skulle vara bra för barnen inte minst därför att även papporna skulle få tid för dem. Dessutom skulle en allmän 6-timmarsdag ge ökat utrymme för kontakter mellan generationerna.

Vad en sådan arbetstidsförkortning kommer att innebära när det gäller fördelningen av barnomsorgsansvaret mellan föräldrarna blir i hög grad beroende av hur attityderna kommer att förändras. Det är viktigt att skapa goda förutsättningar för attitydförändringar. Här kan mera styrande åtgärder vara angelägna. Detta gäller i första hand sådana ledigheter under vilka männen kan överta barnomsorgsansvaret och under längre tid själva få uppleva fördelar och problem i samvaron med barn. En fördelning mellan föräldrarna av föräldraförsäkringens ledigheter är därför angelägen.

Om en allmän förkortning av arbetsdagen till sex timmar skall få någon betydelse som instrument för att förverkliga jämställdhet, måste den få till effekt att fler kvinnor förvärvsarbetar, att de deltidsarbetande ökar sin veckoarbetstid och att männen ökar sin arbetsinsats i barnomsorgen. Syftet med 6-timmarsdagen är bl a att uppnå en omfördelning av arbetstiden mellan kvinnor och män såväl i arbetslivet som i hemmet och samhällsarbetet. Detta förutsätter att en förkortning av den dagliga arbetstiden följs av åtgärder som främjar en sådan utveckling.

I olika forsknings sammanhang konstateras att familjen nästan helt har anpassat sig till arbetslivets krav och villkor, men att en motsvarande anpassning av arbetslivet till familjen har uteblivit. (Gunhild Kyle, Rita Liljeström, Drude Dahlerup m fl.)

Barnens livsvillkor påverkas i särskilt hög grad av förändringar i samhället som rör arbetslivets organisation. Det kan ske både till det bättre och till det sämre. Förslaget om sex timmars arbetsdag för både kvinnor och män har ursprungligen tillkommit med tanke på barnen.

En förkortning av den dagliga arbetstiden från åtta till sex timmar för båda föräldrarna måste vara kombinerad med en väl utbyggd barnomsorg som finns på de tider familjen behöver den. Tiden i barnomsorgen blir genom

6-timmarsdagen lagom lång för de mindre barnen. Skolbarnen behöver inte lämnas ensamma på eftermiddagarna. Barnen får en bättre kontakt med inte endast mamman utan också pappan. Barnen får oftare möta föräldrar som har tid och ork med dem.

Det finns emellertid såvitt kommittén känner till ingen forskning som visar vilken effekt en förkortning av föräldrarnas arbetstid har för barnens situation. Kommittén anser att en sådan forskning är angelägen.

Kommittén konstaterar att DELFA i sitt betänkande *Arbetstiderna* inför 80-talet (SOU 1979:48) baserat beräkningarna på ett antagande om att en arbetstidsförkortning inte till någon del kompenseras av att fler förvärvsarbeter eller att de deltidsarbetande ökar sin veckoarbetstid. I ett av alternativen räknas för övrigt med att de deltidsarbetande också kommer att skära ned sina arbetstider. Från jämställdhetssynpunkt måste strävan för varje arbetstidsförkortning och i synnerhet för 6-timmarsdagen vara att de deltidsarbetande ökar sin arbetstid. Varje arbetstidsförkortning måste enligt kommitténs mening ha en sådan förändring som en förutsättning.

3.4 Nya former för arbetstider

I diskussionerna om arbetstider utgör jämställdheten en viktig utgångspunkt. Varje förändring av arbetstiden måste ha till mål att öka möjligheterna för kvinnor och män att fungera jämställt. Detta gäller självfallet också för kvinnor och män med barn.

Oavsett vilken normalarbetstid som gäller finns det behov av att i olika situationer kunna ändra arbetstidsinsatsen. Detta gäller även vid en 6-timmarsdag. Såväl kvinnor som män kan nämligen under olika perioder av sitt liv ha behov av att kunna arbeta kortare eller kanske också längre tid per dag än den dagliga normalarbetstiden. Även ett visst behov av att under vissa skeden helt kunna avstå från förvärvsarbete finns. Orsakerna kan vara många t ex barnomsorg, äldreomsorg, studier, rekreation, avtrappning inför pensioneringen. Det kan också finnas en önskan att under perioder då familj och privata intressen kräver mindre tid kunna öka arbetsinsatsen i förvärvslivet.

För att kunna svara mot dessa krav behövs dels rätt till ledighet, dels ekonomisk ersättning. Ett första steg i denna riktning har tagits genom rätten att spara den femte semesterveckan i fem år för att på så sätt samla ihop till en sammanhängande ledighet om tio veckor. En utveckling vidare efter samma linje är tänkbar.

En utgångspunkt för diskussionen om en ökad möjlighet att spara ihop ledighet är den principmodell för samordnad socialförsäkring som har föreslagits av socialpolitiska samordningsutredningen i betänkandet *En samordnad socialförsäkring* (SOU 1979:94).

I betänkandet föreslogs att alla nuvarande bidragsformer skulle sammanföras till ett fåtal grupper för att ge en bättre överblick av bidragssystemet. Vidare föreslogs att i gruppen inkomstförsäkring skulle samlas de inkomstrelaterade ersättningar som har till syfte att ge ekonomisk trygghet till vuxna som är förhindrade att förvärvsarbeta. Häri innefattades bl a sjukpenning,

föräldrappening, vuxenstudiestöd, delpension, arbetsmarknadsförsäkringar, olika former av pension.

Utgångspunkten för samordningsutredningens förslag är att behovet av stöd till försörjningen i princip är likartat vid varje fall av inkomstförlust. Ersättningen skall därför ansluta till den vanliga inkomstens nivå så att den försäkrades standard bibehålls. Även för det fall att den försäkrade tidigare har saknat inkomster innebär dessa situationer förhinder till egen försörjning. Det föreligger således ett stödbehov. I det fallet utges ersättning som grund- eller garantibidrag. Utredningens förslag innebär att alla här aktuella ersättningar samlas i en enda gemensam inkomstförsäkring.

Kommittén anser det betydelsefullt med en diskussion om en reform som skulle göra det möjligt att samla ihop ledig tid, utöver den som ingår i föräldraförsäkringen, för att tas ut t ex för att tillgodose krav från familjen under olika perioder av livet. Syftet med detta skulle vara att skapa utrymme för lediga perioder på hel- eller deltid. För att uppnå största möjliga rättvisa bör sparad semestertid, studieledigheter och delpensionstid bilda stommen till den lediga tid som alla heltidsarbetande får rättighet till.

Ett system som tar hänsyn till olika krav under en människas liv har en ytterligare fördel i den stimulans det ger till heltidsarbete. En annan är samordningen av flera delar av socialförsäkringssystemet. Denna samordning av ledigheter kan förväntas minska den nuvarande starka knytningen av ledigheter för barnomsorg till kvinnor. För att stimulera utvecklingen mot jämställdhet måste systemet utformas så att det uppmuntrar män att ta ledighet för barnomsorg och kvinnor att ta ledighet för studier.

En bärande tanke är att den lediga tid var och en skall ha rätt till under sin yrkesverksamma tid så långt möjligt skall tas ut på det sätt och under de tidsperioder arbetstagaren själv vill. Ingen skall kunna tvingas att ta ut ledig tid, men den som väljer att stå utanför systemet skall inte kompenseras för detta. Ledigheten skall inte endast kunna tas ut som hel ledighet. Även om systemet bör innebära ökade valmöjligheter bör man som huvudregel införa vissa fasta ledighetsalternativ, t ex ledighet eller förkortad arbetstid till tre fjärdedelstid eller halvtid.

En arbetstidsförkortning måste för att medverka till jämställdhet leda till en minskning av deltidsarbetet. Såväl 6-timmarsdagen som ökade möjligheter att spara ledig tid måste stimulera till arbete på heltid och bättre tillvaratagande i arbetslivet av utbildning. En framtida 6-timmarsdag måste innebära att nuvarande skillnader i kvinnors och mäns förvärvsarbetstider upphör och 6-timmarsdagen blir normalarbetstid för alla. Även ökade möjligheter att spara ledig tid måste ha som mål att skillnaderna i förvärvsarbetstider och ledighetsorsaker mellan kvinnor och män försvinner.

Såsom tidigare i olika sammanhang framhållits är enligt kommitténs mening, framför allt från barnens synpunkt, 6-timmarsdagen ett viktigt mål. Någon analys av vilken effekt 6-timmarsdagen kan få för en omfördelning av det avlönade arbetet mellan kvinnor och män har emellertid inte gjorts. Inte heller har utretts vilka åtgärder som kan behöva sättas in samtidigt med en arbetstidsförkortning för att denna skall leda till jämställdhet.

Kommittén föreslår att delegationen för arbetstidsfrågor (DELFA) ges tilläggsdirektiv att studera

- hur en allmän arbetstidsförkortning med 6-timmarsdag som mål kan förväntas påverka utvecklingen till jämställdhet. Härvid skall även analyseras behovet av kompletterande insatser för att allmänna arbetstidsförkortningar skall leda till utjämnande av skillnader i förvärvsarbets-tider mellan kvinnor och män och därmed ökad jämställdhet samt
- hur ett system med sparad ledighet för att åstadkomma viss rörlighet i arbetstiden över arbetslivsperioden skall utformas för att stimulera till jämställdhet i arbetsliv och familjeliv.

I båda fallen skall analyseras systemets effekter på sysselsättning, ekonomi, familjeliv, fritidsvanor m m.

3.5 Mera omedelbara åtgärder

Genomförandet av en arbetstidsförkortning är såsom nämnts en åtgärd av mera långsiktig karaktär. Det är viktigt att i avvaktan härför vidta åtgärder som underlättar för kvinnor och män att leva jämställt. Sådana åtgärder kan också ha en attitydpåverkande effekt som i sig är nödvändig för att uppnå jämställdhet.

Arbetslivet och samhället i sin helhet måste se arbetet med hem och barn som en viktig uppgift inte bara för kvinnor utan också för män. En uppgift som är viktig i sig men som också utvecklar kunskaper och erfarenheter som är till nytta i arbetslivet. Ledigheter för omsorg om barn borde inte få resultera i sämre arbetsuppgifter, sämre lön och sämre befordringsmöjligheter. I stället borde sådan ledighet beaktas på motsvarande sätt som fortsatt förvärvsarbete. Den som har varit tjänstledig från arbetet enligt lagenlig rätt till ledighet för barnomsorg bör således vid återgång till arbetet vara berättigad till samma lön och befordringsmöjligheter som om vederbörande hade varit kvar i arbetet. Kommittén föreslår att nytillträdande arbetskraft får tillgodoräkna omsorg om barn under tre år som merit eller erfarenhet av vikt i arbetslivet. Detta kan endast föreskrivas vid anställning i statlig tjänst. Kommittén anser dock att motsvarande hänsyn bör tas inom den kommunala och privata sektorn.

Detta synsätt innebär att arbete med hem och barn betraktas som uppgifter av vikt för förvärvsarbetsförmågan. De kunskaper som omsorg om barn ger har således sitt värde även om de inte har utförts i en förvärvssituation. Detta gäller inte minst i många beslutsfattande funktioner och i arbetsledande befattningar. Men även för utvecklandet av en arbetsmiljö och arbetsorganisation som ger förutsättningar för en bättre förståelse arbetskamrater emellan, kan erfarenheter av omsorg och samvaro med barn vara av betydelse.

Utredningen Kvinnors arbete visar ett ökat krav från kvinnor på mäns medverkan i barnomsorgen. En förändring av arbetslivet i en sådan riktning som tidigare har diskuterats, skulle ge de praktiska förutsättningarna härför. Men därutöver krävs också en ökad insikt hos män om de värden de har att vinna. Härmed avses dels den bättre kontakt de kan bygga upp med sina barn, dels de bättre förutsättningar samvaro med barn kan ge för dem själva

som beslutsfattare och arbetsledare men också som arbetstagare i allmänhet i ett arbetsliv som tar större hänsyn till barnen.

Viktiga egenskaper för en arbetsledare är intresse och förmåga att utveckla och medverka till en arbetsorganisation och anda i företaget som stimulerar och underlättar för kvinnor och män att dela lika på ledigheten för barnomsorg. Kommittén föreslår därför att vid utannonsering och tillsättning av arbetsledar- och chefstjänster inom statlig verksamhet skall förmåga att främja jämställdheten på arbetsplatsen vägas in som en merit vid bedömning av skicklighet. Ett sådant krav är fullt jämförbart med och får bedömas på samma sätt som kravet på god samarbetsförmåga och bör liksom detta poängteras vid utannonseringen.

Kommittén anser det viktigt att jämställdhetskommittéer och personalnämnder samt fackliga organisationer verkar för att rekommendationer i motsvarande syfte införs på den kommunala och privata arbetsmarknadssektorn.

Kommittén anser vidare det ytterst angeläget att arbetslivet intar en positiv inställning till föräldraledigheten och bereder män samma naturliga rätt och möjlighet till sådan ledighet som kvinnor. Detta innebär att män inte bara formellt utan också reellt skall ha samma rättigheter och möjligheter som kvinnor att erhålla ledighet och nedsättning i arbetstiden för barnomsorg och samma skyldighet som kvinnor att fullgöra detta ansvar.

En förutsättning för en fortsatt produktion och ett fortsatt samhälle är att det föds barn och att barnen får en god uppväxtmiljö. Det är med hänsyn härtill viktigt att arbetslivet inrättas så att det finns möjlighet att kombinera en insats i produktionen med god barnomsorg.

För att uppmuntra män att i större utsträckning ta ut föräldraledighet föreslår kommittén att uppbärande av föräldrapenning i samband med barns födelse och/eller särskild föräldrapenning motsvarande minst fyra månader på heltid skall utgöra en merit vid tillsättning av statlig tjänst. Kommittén föreslår att en bestämmelse av denna innebörd införs i förordningen om tillgodoräknande av tid för föräldraledighet vid tillsättning av statligt reglerad tjänst (1978:61).

Kommittén anser det också viktigt att liknande bedömningar görs när det gäller den kommunala och privata arbetsmarknaden.

3.6 Arbetstidens förläggning

Det är viktigt att arbetslivet ger möjlighet för kvinnor och män med barn att kunna förlägga sina arbetstider så att barns vistelse på daghem inte blir alltför lång. Kommittén anser att en allmän arbetstidsförkortning också av detta skäl är viktig. Detta utesluter självfallet inte att stor uppmärksamhet måste ägnas arbetstidens förläggning, som i hög grad är en organisationsfråga. Arbetslivet i sin helhet måste lägga stor vikt vid denna fråga och avsevärt förbättra möjligheterna till arbetstider som mera än för närvarande tar hänsyn till människors behov. I de fall flexibel arbetstid inte kan tillämpas bör de fasta arbetstiderna så långt som möjligt ta hänsyn till den anställdes särskilda barnomsorgsbehov, t ex att avlämna barn på daghem.

Enligt kommitténs mening kan ökade kunskaper om organisations- och

verksamhetsplanering samt delegering av ansvar till avdelningar och arbetsgrupper underlätta för arbetsgivare och arbetstagare att finna för båda parter godtagbara lösningar.

För att uppmuntra till förändringar i arbetslivet föreslår kommittén att förslag till organisationsförändringar som stimulerar och underlättar för kvinnor och män med barn att dela lika på ledighet för barnomsorg skall kunna ges ekonomisk uppmuntran på samma sätt som annan förslagsverksamhet inom den statliga förvaltningen. Särskilda medel, antingen ur förslagsanslaget eller ur jämställdhetsanslaget, bör ställas till förfogande. Kommittén anser det viktigt att även kommunala och privata arbetsgivare inför någon form av motsvarande ekonomisk uppmuntran till anställda. Statens arbetsmarknadsnämnd bör få i uppdrag att i sin verksamhet informera härom.

Kommittén anser att extra barntillsynskostnader som kan uppkomma i samband med deltagande i intern eller facklig utbildning bör kompenseras. Denna punkt bör tas upp av arbetsmarknadens parter för att lösa avtalsvägen.

3.7 Förtjänst och skicklighet

Vid tillsättning av statliga tjänster skall enligt regeringsformen bedömnings utifrån sakliga grunder såsom förtjänst och skicklighet. Eftersom förtjänst och skicklighet redan i lagtexten nämns som exempel på sakliga grunder och tidigare var de enda grunderna har dessa i praxis kommit att ges störst vikt. Andra sakliga grunder som nämns i förarbetena till regeringsformen är arbetsmarknads- och lokaliseringpolitiska skäl. Dessa har kommit att tillämpas i andra hand. Först görs således en bedömning utifrån sökandens förtjänst och skicklighet. Därefter kommer andra skäl som givits en mer utslagsgivande betydelse.

Vid tillsättning av tjänst har jämställdheten kommit att betraktas som ett arbetsmarknadspolitiskt skäl. I flera fall har hänsynen till en jämnare könsfördelning på arbetsplatsen varit utslagsgivande vid prövning av besvär över tjänstetillsättningar. Kommittén anser att en jämnare fördelning mellan kvinnor och män har ett värde i sig och måste åstadkommas genom mer aktiva insatser.

Jämställdhet är dock inte bara intressant som utslagsgivande grund vid sidan av förtjänst och skicklighet. Enligt den skicklighetsförordningen (1978:61) tas jämställdhetshänsyn även vid bedömning av förtjänstfaktorn. Viss ledighet för vård av barn skall nämligen tillgodoräknas som tjänstetid.

Däremot tycks det råda en viss rädsla för eller tveksamhet till att ta jämställdhetshänsyn inom ramen för skicklighetsbegreppet. Kommittén anser att jämställdhet kan ha en given plats också vid bedömning av skickligheten. Detta gäller exempelvis inom barnomsorgen, sjuk- och äldreomsorgen samt polisväsendet där det för verksamhetens utövande är positivt att kvinnor och män arbetar tillsammans och att tex barn och patienter får uppleva kontakt och omsorg från personal av båda könen. Samma förhållande gäller naturligtvis inom det obligatoriska skolväsendet,

samhällsplaneringen och många andra områden. Ett annat viktigt exempel är arbetsledartjänster. Erfarenhet som i dag huvudsakligen kvinnor har av hemarbete och barnuppföstran är värdefulla meriter då det gäller att utöva ett aktivt personalansvar.

För närvarande finns inga särskilda bestämmelser som reglerar prövningen i tillsättningsärenden utöver regeringsformens bestämmelser. Enligt denna skall vid tillsättning av en statlig tjänst "avseende fästas endast vid sakliga grunder såsom förtjänst och skicklighet".

Kommittén föreslår att regeringen vid prövning av besvär vid tjänstetillsättningar beaktar jämställdheten även inom ramen för skicklighetsgrunden. Vid sidan av yrkesskicklighet och personlig prestationsförmåga ingår då jämställdhetssynpunkter i bedömningen.

4 Näringsliv och arbetsmarknad

I Kvinnors arbete uppger drygt en tredjedel av de intervjuade kvinnorna att det finns mycket bra eller ganska bra möjligheter för en kvinna i deras egen ålder och med deras utbildning att få arbete på den ort där de bor. Inte mindre än 64 % anser att möjligheterna till arbete är ganska dåliga eller mycket dåliga. Kvinnor som anser sig som huvudsakligen hemarbetande bedömer utsikterna till förvärsarbete på orten som sämre än övriga kvinnor. Den låga förvärsfrekvensen bland kvinnor i glesbygdskommuner och mindre tätorter, men också i vissa förortskommuner, är ett uttryck för svårigheterna för kvinnor att få arbete.

4.1 Kvinnor vill förvärsarbete

Över 90 % av alla kvinnor i åldern 20-60 år vill förvärsarbete enligt Kvinnors arbete. Detta gäller till nästan lika hög grad kvinnor med barn. Barnets ålder påverkar dock önskemålen om arbetstidens längd.

Mer än två av tre hemarbetande uppger att de vill ha förvärsarbete av någon omfattning. Detta gäller också hemarbetande med barn under skolåldern. På orter med hög förvärsfrekvens är andelen som vill fortsätta att vara hemarbetande betydligt lägre än på orter med låg förvärsfrekvens. Omkring 330 000 eller drygt 70 % av dem som huvudsakligen hemarbetade år 1978 anger att de vill komma in på arbetsmarknaden. Omkring 100 000 tillhör åldersgruppen 50 år och över. Bristande tillgång på arbetstillfällen, i all synnerhet i glesbygd och på mindre och medelstora tätorter, kan göra det svårt för många att ta sig in på arbetsmarknaden. Otillräcklig grund- och yrkesutbildning i förening med ringa eller ingen arbetslivserfarenhet är vanliga hinder. Därtill kommer bristande självförtroende inför arbetslivet. Detta kan bidra till att en del kvinnor inte vågar förverkliga sina önskemål om förvärsarbete.

Även från kvinnor som är förvärsarbetande i sin makes företag finns ett uttalat önskemål om förvärsarbete utanför företaget.

4.2 Ojämn tillgång till arbete

Sysselsättningssituationen för kvinnor, mätt i andel förvärsarbetande, ser mycket olika ut mellan olika orter. Skillnader finns såväl mellan som inom

länen. Detta gäller naturligtvis inte endast kvinnor utan också män. Skillnaderna är dock klart mer uttalade för kvinnorna. Förklaringen till dessa större lokala variationer i den kvinnliga sysselsättningsgraden ligger i skillnaderna mellan könen vad gäller fördelningen på olika yrken och branscher. De yrkesområden inom vilka män arbetar har en jämnare geografisk fördelning än de inom vilka kvinnor arbetar. Branscher som har en förhållandevis jämn fördelning på olika typer av orter är t ex jord- och skogsbruk, industri, byggnads- och anläggningsverksamhet samt delar av transportsektorn. Samtliga dessa är starkt mansdominerade. De kvinno-dominerade yrkesområdena såsom handel, vård, kontor, utbildning finns däremot till övervägande del inom litet större orter. Det förhållandet att kvinnor arbetar inom ett mer begränsat antal yrken än män förstärker denna geografiska obalans för kvinnorna.

Kommittén anser att åtgärder för att öka kvinnors möjligheter att komma in på den privata arbetsmarknaden och speciellt inom industrin måste vara föremål för ständig utvärdering och utveckling. Målet måste vara att kvinnor skall anställas på minst hälften av de nya arbetstillfällena som skapas inom industrin och på arbetstillfällena som blir lediga genom naturlig avgång.

Situationen för många hemarbetande kvinnor är komplicerad och svårbemästrad. De söker sig inte in på arbetsmarknaden därför att de utgår från att det inte finns arbetstillfällen inom rimligt avstånd eller arbetsuppgifter som de finner lockande. De uppsöker inte arbetsförmedlingen och blir inte antecknade som arbetssökande. Därmed blir de inte någon påtryckningsgrupp på sysselsättningsplaneringen inom kommuner och länsstyrelser.

I vissa fall är kvinnor inte motiverade för otraditionella arbetsuppgifter, i andra förbigås de av arbetsgivaren. Det är nödvändigt att motivera kvinnor så att de intresserar sig för hela utbudet av arbetsplatser. Lika viktigt är att arbetsgivaren vid efterfrågan på och anställning av arbetskraft betraktar och behandlar kvinnor och män som likvärdiga. Kommittén återkommer härtill i kapitlet Arbetsförmedlingen.

I orter med låg kvinnlig förvärvsfrekvens är också i regel den kommunala barnomsorgen dåligt utbyggd. Detta innebär att många kvinnor inte kan söka och ta arbete eller utbilda sig då tillfälle erbjuds. Kvinnor har dessutom ett mindre arbetsplatsutbud att välja inom, beroende på att de av tradition skaffar sig utbildning inom ett mer begränsat yrkesområde än vad män gör.

Kommittén vill också fästa uppmärksamheten på att tio procent av de sysselsatta männen är egna företagare mot fyra procent av kvinnorna (AKU 1980). Av samtliga företagare såväl med som utan anställda är 24 % kvinnor. Drygt 40 % av de kvinnliga företagarna finns inom jordbruks-, skogsbruks- och trädgårdsnäringarna samt omkring 23 % inom handeln. Inom småföretagsamheten kan finnas utrymme för en viss utveckling. Den kan innebära förbättrade förvärvsmöjligheter för kvinnor.

Kommittén har i studier och undersökningar samlat kunskaper om förhållandena på arbetsmarknaden sedda från jämställdhetssynpunkt. Kommittén kommer att fortsätta med belysningar och genomgångar av arbetsmarknaden. Samtidigt står det klart att jämställdhetsfrågorna måste komma in som en utslagsgivande faktor i den löpande samhällsplaneringen på olika

nivåer. Utvecklingen måste hela tiden följas i det ordinarie planeringsarbetet.

Sysselsättningspolitik för arbete åt alla måste innebära en strävan att nå en rättvis fördelning av arbetstillfällena mellan kvinnor och män. Detta innebär att också arbetslösheten måste bäras lika. I nuvarande läge drabbar emellertid arbetslösheten hårdast kvinnor samtidigt som fördelningen av arbetstillfällena missgynnar kvinnor. Det är därför nödvändigt att jämställdheten alltid vägs in i näringslivs- och arbetsmarknadspolitiken som en viktig faktor vid beslut om åtgärder. Detta gäller alla utrednings- och beslutsnivåer och självfallet också de informationsinsatser och den rådgivning som föranleds härav.

Det är givetvis lättare att åstadkomma en rättvis fördelning av arbetstillfällena mellan kvinnor och män då sysselsättningen ökar. Kommittén är dock angelägen att understryka att utvecklingen mot en rättvisare fördelning av arbetstillfällena inte kan byggas endast på förutsättningen av ökad sysselsättning totalt. Även i en stagnerande ekonomi måste utvecklingen mot en jämnare fördelning av arbetstillfällena mellan kvinnor och män drivas aktivt.

4.3 Offentliga sektorns tillväxt

I olika sammanhang diskuteras storleken av den offentliga sektorn. Det finns starka skäl att erinra om att tillväxten av den offentliga sektorn bl a är en följd av att delar av det för familjen nödvändiga arbetet, som kvinnor oavlönat har utfört i hemmet, har övertagits av samhället. Detta gäller framför allt barnomsorg, sjukvård och åldrvård. Utbyggnaden av den offentliga verksamheten på dessa områden har frigjort arbetskraft från hemmen samtidigt som många nya arbetstillfällen har skapats. Detta har underlättat kvinnors inträde på arbetsmarknaden.

Genom att tidigare obetalda arbeten har övergått till betalda inräknas de numera i bruttonationalprodukten. Dessa arbeten har som nämnts i betydande grad överförts till den offentliga sektorn. Detta har bidragit till att dennas andel av den totala produktionen ökat.

När det gäller den offentliga sektorns tillväxt är det särskilt angeläget att de områden som leder till ökade möjligheter för kvinnors inträde på arbetsmarknaden utvecklas vidare och ges tillräckliga resurser. Vid en dämpning av den offentliga sektorns tillväxt är det nödvändigt att bevaka att åtstramningen inte går ut över de områden som har betydelse för kvinnors inträde på arbetsmarknaden. En åtstramning kan således inte tillåtas strypa utvecklingen av den samhällsservice som är en förutsättning för att kvinnor och män med vårdansvar skall kunna förvärsarbeta.

En allmänt accepterad strävan är att underlätta för äldre och lindrigt sjuka att kunna vistas i hemmiljö. Även ekonomiska skäl har anförts för att minska den slutna vården och föra över vårdinsatser till öppen vård och anhöriga i hemmet. Det är i och för sig naturligt för anhöriga att försöka ställa upp för vårdbehövande. Men det kan inte vara rimligt att sjukvården i sin planering skall utgå från överförande av vårduppgifter till anhöriga om detta innebär att anhöriga för längre tid binds vid vårduppgifter som förhindrar eller försvårar förvärsarbete.

Till skillnad från förskjutning av kostnader från sluten till öppen vård syns överflyttning av vård från samhället till oavlönat arbete i hemmet inte i någon offentlig budget. Att de extra arbetsinsatserna görs i hemmet innebär dock inte att de sker utan kostnad. Denna kan beräknas till vad den alternativa tidsanvändningen är värd när en person minskar sin förvärvsarbets-tid eller avstår från förvärvsarbete för att vårda i hemmet. Av erfarenhet kommer en överföring av vård till hemmen huvudsakligen att åvila kvinnor och därmed minska och motverka deras möjligheter till förvärvsarbete och egen försörjning. Så får det inte bli. Med hänsyn härtill anser kommittén det utomordentligt viktigt att ökade möjligheter till vård i hemmet följs av en tillfredsställande utbyggnad av den kommunala omsorgsservicen.

4.4 Kommunernas ansvar

Många kommuner bedriver redan en planering med syfte att främja sysselsättningen såväl på kort som på lång sikt inom den egna kommunen. Detta kräver speciella insatser inom varje kommun dels för att stimulera näringslivet, dels för att ta reda på om det finns dolt arbetslösa. Dessa måste beredas möjlighet till utbildning och arbetslivserfarenhet. Dessutom krävs ett mycket nära samarbete mellan skola, näringsliv och arbetsmarknadsorgan i syfte att bryta ungdomarnas traditionella yrkesval och bredda förvärvsmöjligheterna för kvinnor. Breddningen av kvinnors efterfrågan på arbete till att omfatta alla yrkesområden är en av de viktigaste uppgifterna för att förbättra kvinnors arbetsmarknad. Kommittén återkommer härtill under kapitlet Arbetsförmedling samt Utbildning och information.

Sysselsättningsutredningen har i sitt slutbetänkande Sysselsättningspolitik för arbete åt alla (SOU 1979:24) skisserat hur sysselsättningsfrågorna kan behandlas i kommunernas och landstingens planering. Enligt utredningen skulle kommunerna i de gemensamma planeringsförutsättningar, som upprättats för kommunernas verksamhet, foga in ett särskilt sysselsättningspolitiskt program. Detta skulle innehålla bedömning av kommunens nuvarande och framtida sysselsättnings-situation samt riktlinjer för hur sysselsättningsfrågorna skulle beaktas i den egna verksamheten. Här i innefattas såväl olika delar av kommunen som olika grupper inom denna. Arbetet skulle vidare ske i nära samarbete med arbetsförmedlingen och distriktsarbetsnämnden. Vidare skulle arbetsmarknadens parter beredas tillfälle att delta i planeringen.

Kommittén anser det angeläget att en utbyggd sysselsättningsplanering kommer till stånd i samtliga kommuner i stort sett i enlighet med de riktlinjer sysselsättningsutredningen har redovisat. Kommittén förutsätter att regering och riksdag på lämpligt sätt verkar för en sådan utveckling av den kommunala planeringen. Ett närmande mellan länsplaneringen och den kommunala planeringen bör öka kommunernas intresse för sysselsättningsfrågorna liksom det skulle göra länsplaneringen mer konkret och heltäckande. Därmed skulle jämställdheten på ett bättre sätt än nu kunna vägas in i all planering.

Kommittén anser det viktigt att jämställdhetssynpunkter läggs in i de gemensamma planeringsförutsättningarna (GPF) som ligger till grund för

kommunernas verksamhet på olika områden.

Kommittén föreslår i kapitlet Arbetsförmedlingen en uppsökande verksamhet bland kvinnor under medverkan av arbetsförmedling, vissa kommunala organ samt studie- och kvinnoorganisationer. Det är nödvändigt att kommunstyrelsen som har ansvar för den aktiva sysselsättningsplaneringen inom kommunen också tar in den uppsökande verksamheten i de gemensamma planeringsförutsättningarna.

Det är, speciellt för kvinnors möjligheter till förvärvsarbete, viktigt att bevaka sysselsättningsfrågorna i den fysiska planeringen. Kommittén har i olika sammanhang pekat på nödvändigheten av att bostäder och arbetsplatser förläggs så att avstånden inte blir för långa och att bra kollektiva kommunikationer kan anordnas. Kommunerna har i själva planeringsarbetet ansvar för att både kvinnor och män får möjligheter till förvärvsarbete. Detta gäller i första hand inom den egna kommunen men också över kommungränserna.

4.5 Länsplaneringens möjligheter

I länsplaneringen intar sysselsättningsfrågorna redan nu en central plats. Enligt direktiven för länsplaneringen skall jämställdhetsfrågorna belysas och vägas in i planeringsarbetet. Så sker också i viss omfattning. Länsplaneringen har dock inte ännu fått den betydelse för förbättringen av kvinnornas arbetsmarknad som man med hänsyn till direktiven kunde ha förhoppningar om. Kommittén föreslår att regeringen bevakar den regionala utvecklingen samt att effekterna av de regionala insatserna utvärderas från jämställdhetsynpunkt.

Enligt kommitténs mening måste de kollektiva kommunikationerna för resor till och från arbetet förbättras. I studien Resor till arbetet (SOU 1978:57) redovisades resultatet av en försöksverksamhet inom ett begränsat geografiskt område. Försöken syftade till att genom en förbättrad kollektivtrafik underlätta för människor som står utanför arbetsmarknaden att börja förvärvsarbete. Resultatet av försöksverksamheten visade på de ekonomiska vinster för stat, kommun och landsting som en ökad sysselsättning till följd av förbättrade kommunikationer kan medföra.

Ansvar för den lokala kollektivtrafiken ligger numera på landsting och kommuner, som kan bilda länsbolag eller kommunalförbund. Det är viktigt att kommunerna bevakar speciellt behovet av snabba och bekväma kommunikationer mellan bostäder och arbetsplatser. Möjligheterna till samverkan med taxi för att i glesbygden åstadkomma ett mera utgrenat och flexibelt trafiknät för arbetsresor bör ägnas särskild uppmärksamhet.

Sysselsättningsutredningen har pekat på att resmöjligheterna kan förbättras med förhållandevis små ytterligare insatser. Kommittén delar denna uppfattning och föreslår en utökning av antalet statsbidragsberättigade turer med två dubbelturer per sträcka och dag för arbetsresor. Detta skulle underlätta för framför allt kvinnor att ta arbete inom ett vidare geografiskt område. Speciellt för kvinnor i glesbygd skulle detta kunna bli av stor betydelse men även för kvinnor i tätorters ytterområden där kollektivtrafiken inte alltid tillgodoser behovet av arbetsresor. På längre sikt kan sådana

insatser ge vinst genom minskad arbetslöshet och ökade skatteintäkter.

Det statsbidrag som har anslagits till ovan nämnda arbetsresor har inte helt tagits i anspråk beroende på att möjligheterna att öka antalet tillåtna turer inte har utnyttjats i vissa områden. Kommitténs förslag om ytterligare två dubbelturer per dag innebär att de medel som inte har tagits i anspråk kommer att kunna utnyttjas i de områden där ökat behov av arbetsresor föreligger. Kommittén förutsätter att regeringen noga följer behovet av arbetsresor och det eventuellt ökade behovet av statsbidrag som kan föranledas härav.

4.6 Närings- och regionalpolitiska åtgärder

Särskilt i glesbygd och på mindre orter är förvärvsgraden för kvinnor ofta mycket låg. I många fall gäller detta också för män. Det grundläggande problemet i dessa områden är att tillgången på arbetstillfällen totalt sett är ringa i förhållande till antalet människor. Många hushåll i glesbygd och på mindre orter stöder sig ofta på endast en persons förvärvsarbete. Såvida inte antalet arbetstillfällen ökas kan en rättvisare fördelning av arbetstillfällen leda till att män måste söka arbete på annan ort. Med goda möjligheter till pendling kan det om arbetstillfällen finns på närbelägen ort finnas möjligheter att bo kvar. Kommittén ser det som mycket angeläget att försöka uppnå en inomregional balans i tillgången på arbetstillfällen. Därmed kan ytterligare avfolkning och bristande jämställdhet motverkas.

För att uppnå detta krävs regionalpolitiska åtgärder som dels kan stimulera till ökad småföretagsamhet i glesbygd och på mindre orter, dels uppmuntra befintlig industri att bygga ut. Utan sådana stimulansåtgärder kommer de regionala obalanserna, såväl inom som mellan länen, att kvarstå eller till och med öka.

För att kunna förverkliga jämställdhet i fråga om rätten till arbete är det viktigt att tillgången på arbetstillfällen ökar på de orter arbetsutbudet är för litet. Härmed blir också de regionalpolitiska insatserna av utomordentlig betydelse.

Basen för de regionalpolitiska ansträngningarna på industriområdet är och förblir en aktiv näringspolitik på lokal, regional och central nivå. Regionalpolitiken måste ges ökade möjligheter att stimulera näringslivet till en geografisk påverkan av arbetstillfällenas lokalisering. En sådan påverkan skall syfta till att ge sysselsättningsmöjligheter för de människor, till övervägande delen kvinnor, som i dag inte kan få arbete därför att de bor på orter eller i regioner med för få arbetstillfällen. En fortsatt utbyggnad av utvecklingsfondernas och länsstyrelsernas resurser för att stimulera fram ny produktion och ny sysselsättning i sysselsättningssvaga regioner är nödvändig.

Det regionalpolitiska stödsystem som riksdagen lade fast våren 1979 är till för att hjälpa de regioner som har de största problemen. Detta ligger i linje med kommitténs bedömning av behovet av insatser för att åstadkomma en regional utjämning av utvecklingsgraden såväl för kvinnor som män.

Det är nödvändigt med någon form av stimulansåtgärder för att påverka industrins lokalisering inom länen även i södra och mellersta Sverige. Redan i

dag finns vissa sådana möjligheter bl a genom lokaliseringsstöd. Vidare finns möjligheter för länsstyrelser och utvecklingsfonder att inrikta sitt projektarbete m m på att nå en bättre balans. Det är angeläget att dessa möjligheter till påverkan inom länen ytterligare förstärks. Detta med tanke på de stora skillnader som finns i kvinnors förvärvsmöjligheter mellan olika orter också i dessa län.

En annan möjlighet som enligt kommittén borde övervägas är införande av ett slags regionalpolitisk utbyggnads- och etableringsprövning. En sådan skulle kunna tillämpas såväl inom som mellan län. Prövningen bör enligt kommitténs uppfattning kopplas till en bedömning av möjligheterna att på den aktuella orten såväl kort- som långsiktigt rekrytera den arbetskraft som krävs för den tilltänkta utbyggnaden eller nyetableringen. Hänsyn skall därvid tas till situationen i den kringliggande regionen och möjligheterna att få inpendling därifrån. Det är möjligt att stimulera företagen genom visst ekonomiskt stöd, t ex regionalpolitiskt, till utbyggnad eller etablering på den ort som med hänsyn till här föreslagen prövning visar sig lämpligast.

Kommittén har inte sett som sin uppgift att på detta område redovisa färdiga förslag men har ändock velat markera vikten av en förstärkning av de regionalpolitiska åtgärderna för att stimulera till geografisk spridning av arbetstillfällen. Detta är en fråga som rör hela landet om man ser till möjligheterna att åstadkomma en höjning av den kvinnliga sysselsättningsgraden även på mindre orter med en begränsad arbetsmarknad. Här finns också en koppling till bevakningen av sysselsättningsfrågorna i den fysiska planeringen som kommittén tidigare berört.

Den förstärkta regionalpolitik som kommittén förordar för industrins del måste få sin motsvarighet inom service- och tjänstesektorn, både den privata och den offentliga delen. Det decentraliseringsarbete som startats ute i länen inom ramen för länsplaneringen måste föras vidare och ytterligare intensifieras. Decentraliseringsdelegationen inom regeringskansliet har en viktig roll när det gäller geografisk spridning av offentlig verksamhet. Detta gäller såväl centrala som till regioncentra förlagda funktioner. Härvid bör särskild uppmärksamhet ägnas förvärvsmöjligheterna för kvinnor.

Även kvinnors möjligheter till förvärvsutkomst som egna företagare bör beaktas i länsplaneringen liksom i den kommunala sysselsättningsplaneringen. För att stimulera kvinnor till sådan verksamhet bör särskilda företagarkurser anordnas i samverkan mellan länens utvecklingsfonder och länsarbetsnämnderna. Sådan verksamhet har redan prövats i flera län. Kommittén föreslår att i utvecklingsfondernas stadgar skall skrivas in att fonderna skall verka för en jämnare fördelning mellan kvinnor och män i privat företagsamhet.

De regionala utvecklingsfonderna skall i sin uppsökande verksamhet uppmärksamma de kvinnor i glesbygd som utför arbeten i hemmet för försäljning. Dessa kvinnor bör få utbildning och rådgivning i marknadsföring, företagsadministration och produktutveckling så att de bättre kan sälja och marknadsföra sina produkter. Även andra grupper av kvinnor som har gått samman i egna företag, produktionsenheter eller kooperativa företag bör kunna få stöd att utveckla sin verksamhet. De stödformer som finns för att främja denna utveckling bör också ses över för att öka möjligheten för kvinnor att driva företagsamhet i glesbygd och på orter med få arbetstillfällen.

I glesbygden är jord-, trädgårds- och skogsbruket de näringsgrenar som utgör grunden för arbetstillfällen. Det är väsentligt att kvinnors möjligheter till arbete inom dessa näringsgrenar beaktas i större utsträckning och mera aktivt än hittills. Kommittén föreslår att lantbruksnämnder och skogsvårdsstyrelser åläggs att i sin verksamhet ägna ökad uppmärksamhet åt de kvinnor som arbetar i företagen. Detta gäller vid själva företags- och driftsplaneringen av jord-, trädgårds- respektive skogsbruket. Men det avser också möjligheterna att till småföretag inom lantbruket knyta arbetsuppgifter inom naturvård, skogsvård, turism. Vidare bör kvinnor stimuleras till arbetsuppgifter inom jord-, trädgårds- och skogsbruk genom utbildning och möjlighet att praktiskt pröva sådant arbete. Sådana insatser bör göras i samverkan mellan lantbruksnämnder, skogsvårdsstyrelser, utvecklingsfonder, lantbruks- och skogsbruksskolor samt arbetsförmedlingsorgan.

4.7 Arbetsmarknadsanpassning

För att fler kvinnor skall kunna få arbete på de orter där de bor krävs en anpassning mellan arbetsuppgifter och arbetssökande. Det är här fråga om en ömsesidig anpassning, det vill säga såväl från arbetsgivarnas som de arbetssökandes sida. Det gäller innehåll, krav och utformning av de arbetstillfällen som bjuds ut liksom den arbetssökandes utbildning, yrkesskicklighet, förutsättningar och inställning till att acceptera de arbetstillfällen som kan erbjudas inom orten. Denna anpassning behandlas även i kapitlet Arbetsförmedlingen samt Utbildning och information.

En fråga med direkt anknytning till sysselsättnings- och regionalpolitiken är utbildningsplaneringen och dess koppling till bedömningar och beskrivningar av sysselsättningen inom skilda yrken i länen och i regioner mindre än länen.

På industridepartementets och skolöverstyrelsens initiativ bedrivs i flera län försök med regional utbildningsplanering. Med utgångspunkt från kunskaper om nuvarande och kommande efterfrågan på arbetskraft jämförs tillgång och efterfrågan i varje yrke. Syftet är att i samarbete mellan länsstyrelse, arbetsmarknads- och skolmyndigheter försöka åstadkomma bättre överensstämmelse mellan arbetskraftsutbud, utbildning och yrkesval. Kommittén anser försöksverksamheten vara av stort intresse, inte minst för den betydelse den kan få för en mera direkt inriktning av flickornas yrkesval mot den lokala arbetsmarknadens möjligheter. Om försöksverksamheten slår väl ut bör den läggas till grund för en liknande utbildningsplanering i hela landet. Kommittén återkommer till frågan om yrkesval och arbetskraftsutbud under kapitlet Utbildning och information.

5 Arbetsförmedlingen

En mycket liten del av de hemarbetande som vill ha förvärvsarbete söker kontakt med arbetsförmedlingen. Ännu färre anmäler sig som arbetssökande. Detta framgår av Kvinnors arbete som visar att av 480 000 hemarbetande ville 330 000 ha förvärvsarbete av någon omfattning.

Det är således många hemarbetande som vill in på arbetsmarknaden. Av olika skäl, bl a bristen på arbetstillfällen, bryr sig hemarbetande kvinnor i regel inte om att anmäla sig på arbetsförmedlingen. Arbetsförmedlingen når inte heller ut till de hemarbetande med sin information.

Orsakerna till att de som vill ha arbete och de som förmedlar arbete inte får kontakt med varandra kan vara många. Låg grundutbildning, bristande yrkesutbildning och ringa eller ingen arbetslivserfarenhet ger dålig konkurrenskraft. Särskilt på orter där tillgången på arbetstillfällen är begränsad kan hemarbetande finna det meningslöst att söka upp arbetsförmedlingen. Man har ingen förhoppning om att få arbete och är ofta låst i en traditionell inställning till arbetsplatser och arbetsuppgifter. Det krävs en omställnings- och bearbetningsprocess hos kvinnorna själva. Det är därför viktigt att arbetsförmedlingen använder den möjlighet till arbetsprövning som finns inom ramen för arbetsmarknadsinstitutens (AMI) verksamhet.

Det nuvarande arbetsmarknadsläget, med ökande arbetslöshet bland framför allt ungdomar, har en inte obetydlig inverkan på kvinnors aktivitet för att söka arbete. Det förekommer att hemarbetande kvinnor finner det stötande att kräva arbete ute på arbetsmarknaden när inte ungdomarna kan få arbete. Kvinnor konkurrerar inte gärna om arbetstillfällen med sina egna och andras ungdomar och har i den situationen svårt att kräva sin rätt till arbete. Kommittén är också medveten om den osäkerhet och det bristande självförtroende som även en relativt kortvarig frånvaro från arbetslivet ger.

5.1 Uppsökande verksamhet

Bearbetningen av industritjänstemannastatistiken i Kvinnors arbete visar hur längden av frånvaron från arbetslivet för barnomsorg och hemarbete påverkar kvinnors förvärvssituation. En längre frånvaro ger sämre lönesituation vid återgång till förvärvslivet. För gymnasie- eller högskoleutbildade gäller detta även kortare förvärvsfrånvaro. Ju längre utbildning desto större ekonomiska konsekvenser av frånvaron. Det är viktigt att kvinnor görs

medvetna härom. Kommittén anser en viss uppsökande verksamhet bland hemarbetande nödvändig. En sådan verksamhet bör därför redan nu planeras för att kunna sättas igång när arbetsmarknadsläget förbättras. Ansvaret för denna verksamhet bör ligga på arbetsförmedlingens distrikts- och lokalkontor. Ett nära samarbete med bl a kvinnoorganisationerna på orten bör kunna utvecklas. På detta sätt kan t ex den rent uppsökande verksamheten utföras av organisationerna.

Lämpliga samverkansorgan i den uppsökande verksamheten är förutom kommunens informations- och socialkontor även barna- och modråvårdscentraler samt studie- och kvinnoorganisationer. När det gäller invandrare utan anknytning till arbetsmarknaden bör den uppsökande verksamheten även ske i nära samarbete med invandrarnas egna organisationer.

Från dessa utgångspunkter anser kommittén det viktigt att arbetsförmedlingen avdelar resurser för att medverka i särskilda informations- och förmedlingsinsatser för hemarbetande. Syftet är att på alla sätt försöka underlätta återgången till förvärsarbete för dem som önskar komma in på arbetsmarknaden.

Detta kan enligt kommitténs mening ske på olika sätt redan under hemarbetsperioden. Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) har i sin informationsverksamhet bl a pekat på åtgärder som kan vidtas för att öka andelen kvinnor inom industrin. Det gäller åtgärder såväl inom företagen som inom arbetsförmedlingen. Åtgärderna kan t ex ha formen av studier, studiebesök, praktik i arbetslivet och arbetslivsorientering. Genom sådana åtgärder får den hemarbetande kontakter och kunskaper som stärker självkänslan och underlättar steget in i arbetslivet. Utsatta grupper, förutom de hemarbetande, är även ensamstående kvinnor med barn samt ungdomar, särskilt flickor, som inte har kommit in på arbetsmarknaden efter avslutad skolgång eller inte har kunnat få arbete av sådan omfattning att de kan försörja sig själva.

5.2 Flickor missgynnade

Flickor i åldern 16-19 år utan vårdnadsansvar har oftare deltidsarbete än pojkar i samma ålder. Enligt AKU 1980 var det 38 % av de deltidsarbetande flickorna som arbetade deltid av arbetsmarknadsskäl. Motsvarande siffra för de 16-19-åriga pojkarna var samma år 13 %.

Enligt AKU var vidare den genomsnittliga arbetslösheten för 16-19-åringar i arbetskraften under femårsperioden 1976-1980 för flickor 8,1 % och för pojkar 6,0 %. I oktober 1981 var enligt AKU arbetslösheten för flickor i den åldern 15,5 % och för pojkar 11,3 %.

5.3 Den lokala arbetskraften

Kommittén har noterat att i AMS försök med fördjupad arbetsförmedling som en metod att uppnå jämställdhet förutsätts att efterfrågan på arbetskraft i första hand skall tillgodoses genom den lokala arbetskraften. Denna målsättning kan inte nog understrykas. Enligt kommitténs mening borde häri innefattas arbetslösa, nyanmälda och intresserade av förvärsarbete som av

olika skäl inte har anmält sig som arbets sökande. Genom den uppsökande verksamhet kommittén har föreslagit borde intresserade påverkas att anmäla sig hos arbetsförmedlingen. I den mån de arbets sökandes utbildning inte svarar mot efterfrågan erbjuds arbetsmarknadsutbildning. Det är viktigt att man åstadkommer attitydförändringar såväl hos de arbets sökande kvinnorna som hos arbetsgivare, fackliga företrädare, arbetsledande personal och kommande arbetskamrater inom de traditionellt manliga arbetsområdena.

Dessutom är det viktigt att ha klart för sig att den lokala arbetskraften omfattar båda könen oavsett om efterfrågan på arbetskraft kommer från ett traditionellt kvinnligt eller manligt yrkes- eller arbetsområde.

I kungörelse och instruktion för arbetsmarknadsverket uttalas att platsförmedlare och utredare av arbetsansökan i sitt arbete skall utgå från att varje sökande, kvinna lika väl som man, har samma rätt till arbete som ger egen försörjning. Kommittén vill understryka vikten av att så verkligen sker. Med den allt kärvare arbetsmarknaden är det dessutom särskilt viktigt att man inser och beaktar att även nytilträdande och återinträdande kvinnor behöver en varaktig anknytning till arbetsmarknaden.

5.4 Förmedlingsinsatser

Svårigheterna för kvinnor att komma in på arbetsmarknaden kan som tidigare nämnts ha sin grund i dels kvinnors eget beteende när det gäller att välja och söka arbete, dels arbetsgivarnas efterfrågan på arbetskraft. Arbetsgivarens erfarenheter baseras ofta på en traditionell efterfrågan på arbetskraft. En svårighet för kvinnor att tränga in på mansdominerade områden kan också vara att männen på arbetsplatsen är negativa till anställning av kvinnor i de av tradition manliga arbetsuppgifterna.

Kvinnor å sin sida påverkas ofta då de söker arbete av den traditionellt könsbundna arbetsfördelningen i hemmet och därmed sammanhängande förväntningar och önskemål när det gäller yrkesval och arbetsuppgifter. Även kvinnors bedömning dels av möjligheterna att lyckas inom områden med dominerande manlig arbetskraft, dels av omgivningens reaktioner kan påverka deras ställningstagande.

De flesta kvinnor låter sig nöja med ett begränsat antal yrkesområden medan män söker arbete inom en betydligt vidare arbetsmarknad. Många exempel visar att det i regel är svårare för kvinnor att bli accepterade på nu typiskt manliga arbetsområden än det är för män på de speciellt kvinnliga. För att nå en mera jämställd arbetsmarknadssituation för kvinnor och män är det viktigt att genom bl a platsförmedlingen påverka och förändra attityderna i syfte att bredda kvinnors arbetsmarknad.

I ett sådant förmedlingsarbete blir platsförmedlingens roll dubbelriktad. Noggrann planläggning måste ske av de aktiviteter som syftar till en kommunikation mellan å ena sidan platsförmedlaren, arbetsgivaren och facket samt å andra sidan den arbets sökande. Kommittén anser det viktigt att platsförmedlaren får tid att noggrant kartlägga varje enskild sökandes, i synnerhet kvinnors, kapacitet och försöka öka arbetsgivarnas kunskaper om kvinnors produktiva förmåga. Det förutsätter en lokal anpassning och viss

rörlighet i förmedlingsarbetet, som härigenom kan utvecklas till ett allt viktigare instrument i jämställdhetsarbetet.

AMS har bedrivit försöksverksamhet med nya rutiner i förmedlingsarbetet under hösten 1980 och vintern 1981 vid några förmedlingskontor i södra Sverige. Försöken var direkt inriktade på att nå en förbättring i förmedlingsarbetet för kvinnliga arbetsökande. Vid utvärderingen av försöksverksamheten framkom att när mer tid ägnades de arbetsökande kvinnorna blev resultatet dels en minskning av andelen kvinnor bland de kvarstående arbetsökande, dels en minskning av söktiderna. Kvinnorna breddade också sitt yrkesval och fick arbete i andra yrken än de från början hade sökt. Trots att männen under den tid försöksverksamheten pågick fick en lägre grad av service märktes inga större negativa effekter för dem.

Mot bakgrund av de goda resultaten av försöksverksamheten har AMS i sin information till arbetsförmedlingarna föreslagit följande. Alla kontor som vid verksamhetsperiodens inledning har en högre andel kvinnor än 45 % bland de kvarstående arbetsökande bör genom att omfördela resurserna på kontoren ge de kvinnliga arbetsökande mer tid än de manliga. Aktiveringsinspektörerna på länsarbetsnämnderna och samordnarna på distriktskontoren bör särskilt utnyttjas för att planera, samordna och aktivt delta i de aktiviteter som sätts in för att det skall bli möjligt att nå målet.

Enligt uppgifter från AMS är platsförmedlingstekniken föremål för en stor och genomgripande förändring i syfte att nå en individualiserad förmedling. Kommittén noterar med tillfredsställelse de insatser som görs för att nå bättre resultat i förmedlingen av kvinnlig arbetskraft till icke traditionella arbetsområden. Enligt kommitténs mening måste arbetsförmedlingen åläggas att ägna särskild uppmärksamhet åt arbetsökande som företräder yrken och yrkesutbildningar av underrepresenterat kön. Förmedlingen måste genom olika åtgärder underlätta, särskilt för flickor, att få anställning inom yrkesområden där deras kön är underrepresenterat. Detta kan, som förmedlingsverksamheten också har visat, ske genom beredskapsarbeten inom otraditionella yrken, yrkesvägledning samt fortlöpande kontakter med näringslivet. Det är viktigt att de resurser som finns inom AMI verkligen används för att ge kvinnor praktik på otraditionella yrkesområden och arbetsuppgifter.

Kommittén föreslår vidare att särskilda beredskapsarbeten med utbildade handledare avdelas. Dessa beredskapsarbeten bör ha en varaktighet av minst sex månader och avse yrkesområden med övervägande manlig arbetskraft. Dessa arbeten skall vara avsedda för kvinnor och ge dem inblick i otraditionella yrken. Länsarbetsnämnderna bör ansvara för dessa arbetstillfällen.

De arbetsmarknadsinstitut (AMI) som nu byggs upp inom arbetsmarknadsverket på länsnivå för rehabilitering och yrkesvägledning av handikappade och yrkesbestämda kommer att till stor del få ansvar för åtgärder för hemarbetande kvinnor med otillräcklig utbildning. Kommittén anser det därför viktigt att AMIs personal, som till stor del rekryterats utanför arbetsmarknadsverket, liksom lärare och annan personal inom arbetsmarknadsutbildningen (AMU), erhåller jämställdhetsutbildning med speciell tonvikt på de återinträdandes problem. Resurser härför finns redan anslagna och det är viktigt att de används för detta ändamål. Det är också nödvändigt

att någon av personalen har speciellt ansvar för jämställdhetsfrågorna och kontinuerlig kontakt med aktiveringsinspektör och samordnare på arbetsförmedlingen.

Arbetskonsulenterna på AMI bör vid val av prövnings- och träningsplatser aktivt medverka till att bredda yrkesvalet och bryta inriktningen mot traditionsbundna manliga respektive kvinnliga yrken. Kommittén anser att bestämmelser av här angiven innebörd bör införas i instruktionen för AMI.

Hemarbetande som inte har haft arbetslivserfarenhet under den senaste femårsperioden måste enligt kommitténs mening i större utsträckning än i dag beredas möjlighet till riktade insatser inom AMI. Genom en förenklad administrativ handläggning inom AMIs ram måste icke yrkesbestämda kvinnor, som vill komma in på arbetsmarknaden, beredas möjlighet att praktisera i arbetslivet.

Den som deltar i arbetsmarknadsutbildning skall beredas barnomsorgsplats. Brist på barnomsorgsplats får således inte utgöra hinder för den som har fått utbildningsplats.

Kommittén vill särskilt understryka vikten av samarbete i förmedlingsarbetet med arbetsgivare, skolväsende samt företags- och arbetsmarknadsutbildning, så att arbetssökande efter genomgången yrkes- eller arbetsmarknadsutbildning får verklig möjlighet till arbete inom rimligt reseavstånd.

Enligt nuvarande bestämmelser kan till reaktiveringsutbildning inom bristområden endast antas sökande som inte är förvärvsarbetande. Kommittén föreslår att bestämmelserna ändras så att även yrkesutbildade, som av arbetsmarknadsskäl har annat arbete än det de är utbildade för, får tillträde till reaktiveringsutbildning.

AMS har upprättat särskilda program för dels "Åtgärder för jämställdhet", dels "Åtgärder för invandrarfamiljer med särskild inriktning på kvinnor och ungdomar". Även förslag till reviderade handboksblad för förmedlingspersonal om "Åtgärder för ökad jämställdhet mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden" har utarbetats. Kommittén anser det värdefullt att program och konkreta föreskrifter utfärdas. AMS strävar dessutom efter att följa *hur* föreskrifterna efterlevs på olika nivåer inom verkets område. Kommittén vill särskilt understryka hur viktigt detta är för att man snabbt skall kunna vidta de åtgärder som kan visa sig erforderliga för att de uppsatta målen skall präglade verksamheten.

5.5 Personalinriktning

Kommittén anser det viktigt att den personal som finns på distrikts- och länsnivå särskilt ägnar sig åt och ansvarar för arbetet med de hemarbetandes återanknytning till arbetsmarknaden. Inom länsarbetsnämnden är det naturligt att aktiveringsinspektören följer detta arbete eftersom denna person svarar för uppföljningen av arbetsmarknadsverkets jämställdhetsprogram. För närvarande finns i varje län en tjänst som aktiveringsinspektör i vars åligganden bl a ingår att arbeta med riktade insatser. Även om invandrarkvinnor i allmänhet förvärvsarbetar mer än svenska kvinnor, finns det också bland dem många som är huvudsakligen hemarbetande eller löst

knutna till arbetsmarknaden. Dessa har särskilda behov av riktade insatser. Kommittén anser därför att ytterligare en tjänst som aktiveringsinspektör bör övervägas i län med särskilda behov på grund av en hög andel invandrare.

Inom varje länsarbetsnämnd har under år 1980 uppdragits åt en tjänsteman att vara samordnare av särskilda insatser för invandrare. Eftersom både aktiveringsinspektör och samordnare av invandrarinsatser inom länsarbetsnämnden handlägger ärenden rörande invandrarkvinnor är det naturligt med ett nära samarbete mellan dem. Detta är viktigt även med hänsyn till att jämställdhetsfrågorna skall vinna beaktande i verksamheten bland invandrare.

Inom distrikt med en betydande andel invandrare bör ansvaret för att en aktiv verksamhet bedrivs bland invandrarkvinnor som saknar fast arbetsmarknadsanknytning åvila den tjänsteman som har utsetts till samordnare. Med hänsyn till storleken och karaktären på invandrargrupperna samt arbetsmarknadsförutsättningarna i området anser kommittén att detta kan innebära att samordningsresursen måste utökas i vissa områden. En förstärkning med en kvarts tjänst i ett tiotal distrikt kan t ex visa sig nödvändig. Detta bör kunna ske genom omfördelning av tillgängliga resurser.

För att åtgärder för jämställdhet mellan kvinnor och män på arbetsmarknaden skall genomsyra hela förmedlingsarbetet är det viktigt att ansvaret för detta och de mera övergripande åtgärderna åvilar en tjänsteman. Inom varje distriktskontor måste således, enligt kommitténs mening, en tjänsteman på heltid eller deltid, beroende på kontorets storlek, avdelas för dessa uppgifter som nu åligger samordnaren. Tjänstemannen skall utbilda, informera och stödja de arbetsförmedlare som har den direkta förmedlingskontakten med nyttillträdande och återinträdande kvinnor samt fungera som samordnare i jämställdhetsfrågor.

5.6 Intern utbildning

Information till personalen om åtgärder för nyttillträdande och återinträdande kvinnor samt om jämställdhetsprogrammet bör alltid ingå som en del i arbetsmarknadsverkets rullande utbildningsprogram för personal på alla nivåer.

5.7 Representativitet

Länsarbetsnämnder och distriktsarbetsnämnder utgör viktiga led i arbetet för en bättre arbetsmarknad. Det är därför angeläget att kvinnor och män är företrädare i samma omfattning i dessa organ. Vid en översyn av representationen i början av år 1980 framgick emellertid att i distriktsarbetsnämnderna var 88 % av ledamöterna män och endast tolv procent kvinnor. I 21 distriktsarbetsnämnder, dvs var fjärde, saknade helt kvinnlig ledamot. I länsarbetsnämnderna var den kvinnliga representationen ännu sämre. Mer än hälften av länsarbetsnämnderna, nämligen 13 av 24, hade ingen kvinnlig

ledamot. Två länsarbetsnämnder hade två kvinnliga ledamöter. I resterande nio nämnder med kvinnlig ledamot fanns endast en kvinna bland 6-8 män.

Kommittén anser att den sneda fördelningen av platserna mellan kvinnor och män bland förtroendevalda är otillfredsställande. Det är nödvändigt att vidta åtgärder för att uppnå bättre balans mellan kvinnor och män i distrikts- och länsarbetsnämnder. Kommittén vill därför i detta sammanhang peka på att man från och med innevarande budgetår tillämpar följande förfarande vid nominering av företrädare för politiska, fackliga och andra organisationer, statliga styrelser, kommittéer m m.

När en organisation erbjuder att medverka med en företrädare ombeds den att vid nomineringen föreslå en företrädare av vardera könet. Vid valet mellan de två kan härigenom fördelningen mellan kvinnor och män beaktas. Det slutliga valet föregås av en förnyad kontakt med vederbörande organisation.

Kommittén föreslår att rekommendationer utfärdas om att kommuner och fackliga organisationer i förslag till representanter till länsarbetsnämnd respektive distriktsarbetsnämnd ombeds att föreslå både kvinna och man. Det skall ankomma på utnämmande myndighet att se till att såväl kvinnor som män blir representerade i nämnderna i rättvis omfattning. Nominerande organ bör beredas tillfälle att yttra sig över myndighetens slutliga förslag till sammansättning av nämnden.

Vidare anser kommittén att jämställdhetsarbetet inom arbetsförmedlingen måste i större utsträckning än för närvarande bli föremål för debatt och förslag till åtgärder inom de förtroendevalda organen på lokal och regional nivå. AMS bör därför utfärda anvisningar om att på dagordning för ordinarie sammanträde med länsarbetsnämnd och distriktsarbetsnämnd regelbundet skall upptas information av aktiveringsinspektör respektive samordnare om arbetsmarknadsläget för kvinnor och män från jämställdhetssynpunkt samt om de konkreta åtgärder som har vidtagits.

Även bland chefstjänstemän och föredragande tjänstemän inom arbetsmarknadsverket är kvinnor kraftigt underrepresenterade. Av 24 länsarbetsdirektörer är två kvinnor och bland föredragande i länsarbetsnämnder för de olika enheterna finns endast 24 % kvinnor. Denna snedfördelning är allvarlig och kan även helt oavsiktligt leda till att kvinnornas sämre situation på arbetsmarknaden nästan uteslutande bedöms och åtgärdas utifrån mäns erfarenheter. Kommittén anser att den starka underrepresentationen av kvinnor bland föredragande tjänstemän och chefstjänstemän måste beaktas vid tjänstetillsättningar. Det är därvid viktigt att tillse att kvinnor även placeras inom områden som av tradition har varit förbehållna män, så att en god balans uppnås mellan kvinnor och män i verket som helhet.

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

6 Utbildning och information

Insikt och kunskap behövs bland flickor och pojkar, kvinnor och män om allas rätt och skyldighet till arbete och egen försörjning. Lika viktigt är att föräldrarna görs medvetna om barnens rätt till samvaro med andra barn och vuxna.

Inställningen till jämställdhet förmedlas inte enbart genom undervisning, utan kanske främst genom de vuxna förebilder barn och ungdom möter i hemmet och skolan.

Det räcker inte med att föräldrarna ställer samma krav på flickors och pojkars deltagande i det gemensamma hemarbetet och lika krav på flickors och pojkars skolarbete och yrkesutbildning. Föräldrar måste också själva fungera jämställt i familjen. Barn behöver för sin utveckling både manliga och kvinnliga förebilder.

I skolan räcker det inte med att undervisa i barnkunskap, hemkunskap och teknik, eller att ha studievägledning och praktisk yrkesorientering med inriktning på jämställdhet. Skolan som arbetsplats måste fungera jämställt. En första förutsättning är att all skolpersonal görs medveten om sin roll i utvecklingen till ett samhälle där kvinnor och män lever på lika villkor.

Under de första viktiga åren är det föräldrarna som är barnens förebilder. Det är därför naturligt att börja med insatser som riktar sig till de vuxna och som avser att få igång en debatt mellan kvinnor och män som kan leda till attitydförändringar.

6.1 Studieverksamhet

Män har av tradition mindre kunskaper än kvinnor om arbetsuppgifterna i hemmet. Kommittén anser det därför viktigt att studieorganisationerna kan erbjuda samordnad utbildning i hemkunskap/jämställdhetsfrågor. Kunskaper härom är viktiga för att både kvinnor och män självständigt skall kunna utföra arbetet i hemmet och utifrån egna kunskaper.

Kommittén anser det särskilt viktigt att kvinnor och män samtidigt deltar i dessa kurser samt att utrymme ges för diskussion av kvinnors och mäns villkor i hemarbete, barnomsorg och arbetsliv. Syftet med kurserna skall vara, förutom att ge direkta kunskaper, att ifrågasätta nuvarande könsrollsmönster och stimulera till bättre samarbete mellan kvinnor och män.

I folkbildningspropositionen 1980/81:127 understryks särskilt angelägenheten av "att stimulera studieverksamhet som ökar medborgarnas möjlig-

heter att fungera både i arbetslivet och i det demokratiska samhället i övrigt". Utbildning i hemkunskap och jämställdhet rör enligt kommitténs mening i hög grad dessa möjligheter. Det borde därför vara självklart att samma tilläggsbidrag per studiebidragsberättigad studietimme skall utgå till studiecirklar i hemkunskap/jämställdhetsfrågor som gäller för samhällsinriktade studier. Det är visserligen studieförbunden själva som avgör om en cirkel är samhällsinriktad eller inte. Men det är skolöverstyrelsen som bedömer om en sådan klassning stämmer överens med styrelsens uppfattning. Kommittén har i skrivelse till skolöverstyrelsen i januari 1982 föreslagit att styrelsen beslutar att tilläggsbidrag för samhällsinriktade studier skall utgå till studiecirklar i hemkunskap/jämställdhetsfrågor.

I folkbildningsarbetet överhuvudtaget nås kvinnor och män under former som stimulerar till tankeutbyten. Kommittén anser därför folkbildningsverksamheten som särskilt värdefull för attitydpåverkan i fråga om kvinnors och mäns roller i familj och samhälle. Med denna utgångspunkt anser kommittén det vara av stor betydelse att jämställdhetsfrågor ingår som en del i studieförbundens cirkelledarutbildning. Kommittén har i januari 1982 skrivit till samtliga studieförbund och framhållit detta.

6.2 Föräldrautbildning

Föräldrautbildning är också av stor betydelse för att främja jämställdheten, bl a genom diskussion kring fördelningen av ansvaret för hemarbete och barnomsorg. Landstingen, som har ansvaret för den föräldrautbildning som äger rum i samband med barnets födelse, genomför en successiv utbyggnad av denna utbildning under fem år räknat från den 1 januari 1980. Verksamheten har kommit igång främst inom mödra- och barnhälsovården i så gott som samtliga landsting. Erbjudande om att delta i föräldrautbildning riktas till både den blivande mamman och pappan.

Socialstyrelsen har under hösten 1981 genomfört en enkätundersökning i landstingen kring föräldrautbildningen. Resultatet kommer att redovisas under våren 1982. Av särskilt intresse är i vilken utsträckning männen deltar. Erfarenheterna visar att det går att få en nära nog hundra procentig anslutning av män, om föräldrautbildningen organiseras på ett sådant sätt att det blir möjligt för männen att delta. Av stor betydelse är att börja med föräldrautbildning tidigt, dvs att erbjuda denna innan barnet är fött. Då deltar männen även i fortsättningen. Av stor betydelse är också att samlas föräldragruppen på sådana tider som också passar männen, t ex sen eftermiddag. Som exempel kan nämnas erfarenheterna från Haninge, där försöksverksamhet har bedrivits sedan 1976. Det visade sig att 80 % av papporna anslöt sig till föräldrautbildningen när man började den på mödravårdscentralen under den förebyggande mödravården. Endast 30 % av papporna deltog i utbildningen när den startade först efter barnets födelse. Kommittén vill därför förordna att föräldrautbildning kring barnets födelse organiseras så att den ingår i det ordinarie arbetet inom landstingens mödra- och barnhälsovård och förläggs till sådana tidpunkter att även de blivande papporna kan delta. Verksamheten bör utvärderas, bl a vad gäller männens deltagande och betydelsen härav för deras engagemang i barnomsorgen.

6.3 Massmedia

Radio, TV och tidningar har en viktig roll när det gäller påverkan av attityder. Det är av utomordentlig betydelse att kvinnors och mäns olika situation tas upp till behandling och presenteras utifrån jämställdhetssynpunkt. Särskilt stora krav kan ställas på utbildningsradion som har skyldighet att påverka utvecklingen till jämställdhet.

Kommittén föreslår att jämställdhetsfrågor skall ingå i journalist-, reklam- och annan mediautbildning. Därvid skall särskild uppmärksamhet ägnas frågan hur jämställdhetssynpunkterna kan beaktas inom de olika ämnesområdena.

6.4 Förskolan

Flera av de synpunkter kommittén framför i nästa avsnitt om grundskolans medverkan i jämställdhetsarbetet kan även tillämpas på arbetet i förskolan.

Riksdagen har nyligen behandlat propositionen (1980/81:205) och betänkandet (SoU 1981/82:1) om barnomsorgen. Riksdagen har härvid uttryckt önskemål om att kommunen utfärdar riktlinjer för det pedagogiska arbetet inom förskolan. Kommittén vill understryka vikten av att i sådana riktlinjer markera jämställdhetsfrågorna.

I förskolläraernas grundutbildning och fortbildning måste vidare jämställdhet behandlas som ett särskilt obligatoriskt ämne.. Detta utesluter inte att jämställdhetssynpunkterna också tas upp och diskuteras inom de olika ämnesområdena var för sig. En sådan förstärkning av jämställdhetsfrågorna i förskolläraernas utbildning är en förutsättning för att de på ett meningsfullt sätt skall kunna arbeta för jämställdhet i sitt förhållande till barnen och i kontakterna med föräldrarna. Förskolan måste också vara en jämställd miljö.

6.5 Grundskolan

Mål och riktlinjer

Mål och riktlinjer för grundskolans läroplan (Lgr 80) anger klarare än tidigare läroplaner skyldigheten för grundskolan att verka för jämställdhetsfostran. Detta uttrycks i läroplanen på följande sätt:

”Samlivet i det demokratiska samhället måste utformas av fria och självständiga människor. Skolan skall därför verka för jämställdhet mellan män och kvinnor.”

Kommittén har i en särskild skrivelse till regeringen i december 1981 i samband med överlämnandet av en rapport om ett skolledarprojekt i Kiruna framhållit bl a följande:

”Redan i läroplanen för grundskolan från 1969 fanns klara jämställdhetskrav på skolan och mål för arbetet med jämställdhet. Skolan hade kunnat vara ett betydelsefullt

instrument för förändring till jämställdhet. I stället har den på många sätt visat sig bidra till att det traditionella könsrollsmönstret lever kvar. Både genom innehållet i verksamheten och som institution har skolan fortsatt att vara en spegel av den könsuppdelade värld, som möter eleverna hemma, i arbetslivet och i samhället i övrigt. Den verklighet flickor och pojkar upplever i skolan fungerar därför som en 'dold läroplan', som motverkar jämställdhetsmålet i läroplanen. Den dolda läroplanen lär flickor och pojkar det skolan inte skall lära dem - ojämsälldhet."

Utifrån den snedhet i ämnes- och yrkesval som fortfarande råder görs i läroplanen starka markeringar för förändringar i jämställdhetsyfte. Detta skall gälla skolans samtliga tre stadier.

Med den nya läroplanen införs hemkunskap som obligatoriskt moment inom orienteringsämnena redan på lågstadiet. På mellanstadiet blir teknik ett obligatoriskt inlag inom det naturorienterande blocket. Skolöverstyrelsens projekt Barn och teknik har producerat ett antal rapporter som konkret visar hur teknikundervisning kan bedrivas på låg- och mellanstadiet. De erfarenheter rapporterna visar på är värdefulla och bör tas tillvara på alla skolor. Vidare har den praktiska arbetslivsorienteringen (prao) förstärkts och skall omfatta hela grundskolan från årskurs 1 till och med årskurs 9. Prao införs således redan på lågstadiet och ges ett ökat utrymme såväl på mellanstadiet som högstadiet. Om arbetslivsorienteringen används till att låta barnen stifta bekantskap med yrken som domineras av det motsatta könet innebär det en ökad möjlighet till jämställdhet.

Kommittén föreslår att skolan skall ge särskild vägledning åt alla elever, som på grund av traditionella könsrollsmönster har bristande kunskaper och erfarenheter. Detta betyder att flickors brister i tekniska färdigheter och pojkars bristande vana vid vård av barn samt hushållsarbete skall beaktas av skolan.

Arbetsplan inom rektorsområdet

Enligt läroplanen skall planeringen inom ett rektorsområde redovisas i en arbetsplan. Denna skall innehålla bl a planering för arbete med frågor som är gemensamma för flera ämnen samt förslag till utvärdering. Det framhålls i läroplanen att jämställdhetsfrågor bör belysas i samverkan mellan flera ämnen. Det är därför väsentligt att all skolpersonal medverkar i planläggningen av hur jämställdhetsarbetet skall bedrivas för att ingå i hela skolans verksamhet.

Under en 3-årsperiod från och med läsåret 1980/81 har skolstyrelserna fått en extra resurs som stöd för planeringsarbetet i samband med genomförandet av grundskolans nya läroplan. Delar av denna resurs kan och bör användas för ett intensifierat arbete med jämställdhetsfrågorna, eftersom många av förändringarna i läroplanen har gjorts för att främja jämställdheten. Försök i denna riktning pågår.

Det är enligt kommitténs mening viktigt att på olika sätt stimulera skolstyrelserna att inom ramen för denna extra resurs finna former för en mera planmässig jämställdhetsinriktning av undervisningen i samtliga ämnen och av den praktiska arbetslivsorienteringen. I den arbetsplan som varje rektorsområde skall utarbeta måste stor vikt läggas vid jämställdhetsfrågorna.

Länsskolnämndernas ansvar

Länsskolnämnderna har till uppgift att ge kommunerna stöd i det övergripande arbetet där jämställdhetsfrågorna ingår. Det är emellertid angeläget att det sker en uppföljning från centralt håll av denna viktiga uppgift.

Kommittén vill i detta sammanhang erinra om sitt förslag i skrivelse till skolöverstyrelsen i december 1981 om att en särskild ansvarig för jämställdhetsfrågorna bör utses på varje länsskolnämnd. I samma skrivelse föreslog kommittén att en särskild utbildning i jämställdhetsfrågor skulle anordnas för de jämställdhetsansvariga på länsskolnämnderna under två dagar per termin.

Utbildning av skolpersonal

En första förutsättning för jämställdhetsarbetet i skolan är att all skolpersonal får utbildning i jämställdhetsfrågor. Detta påpekas också i regeringens skrivelse den 5 juni 1980 (1979/80:168) till riksdagen om det fortsatta jämställdhetsarbetet. Dessutom har riksdagen (rskr 1980/81:385) med anledning av propositionen om skolforskning och personalutveckling (prop 1980/81:97) beslutat att jämställdhetsfrågorna skall ingå i fortbildningen för lokalt utvecklingsarbete i grundskolan.

Kommittén har i remissyttrandet och i särskilda skrivelser till regeringen under den senaste tiden lagt fram förslag till åtgärder för att förbättra lärarutbildningen i jämställdhetsfrågor. Sålunda har kommittén bl a föreslagit att jämställdhet skall bli ett obligatoriskt ämne i lärarnas grundutbildning.

Kommittén upprepar detta förslag liksom förslaget att den samhällsinriktade praktiken under skolledarnas grundutbildning skall styras så att alla får erfarenhet av otraditionella yrkesområden. Kommittén har också i skrivelse till skolöverstyrelsen den 15 oktober 1981 föreslagit att vissa högskolekurser i bl a jämställdhetsfrågor skall ingå i förteckningen över utbildningar som kan ge rätt till ledighet för studier med B-avdrag.

Fortbildning för lärare i jämställdhetsfrågor har hittills erbjudits bl a i kursen Jämställdhet och internationell förståelse. Denna kurs bedrivs som en försöksverksamhet och avslutas den 1 juli 1982. I den tidigare nämnda skrivelsen till regeringen i december 1981 har kommittén betonat hur nödvändigt det är med särskild utbildning i jämställdhetsfrågor. Det är enligt kommitténs mening synnerligen angeläget att jämställdhetsfrågorna behandlas i en särskild kurs i fortbildningen. Kommittén anser det också viktigt att jämställdhetsfrågorna ges utrymme i fortbildningen i andra ämnen. Detta kan, beroende på ämnesområdet, gälla ämnet i dess helhet eller huvudsakligen den ämnesmetodiska delen.

Kommittén vill påminna om skyldigheten att behandla jämställdhetsfrågorna inom ramen för det lokala utvecklingsarbetet.

När det gäller skolans ordinarie fortbildning samt studiedagarna vill kommittén särskilt understryka vikten av att alla tillfällen tas tillvara att ta upp jämställdhetsfrågorna som särskilt ämne eller ta med dem vid behandlingen av andra ämnen. Detta är ett viktigt sätt att stegvis öka medvetenheten i jämställdhetsfrågor inom skolan.

6.6 Gymnasieskolan

Det är fortfarande stora skillnader mellan flickors och pojkars studieval. Gymnasieutredningen (U 1976:10) har nyligen publicerat en forskningsrapport som tydligt visar detta. Flertalet linjer har en mycket sned könsfördelning. Den följer det gängse mönstret inom de yrken som linjerna riktar sig till.

En sådan sned könsfördelning kan få ödesdiga konsekvenser för framför allt flickornas framtida möjligheter att försörja sig.

Föredragande departementschefen framhöll i propositionen om arbetsmarknadspolitikens framtida utveckling bl a följande.

”Utvecklingen på 1980-talet kommer, som jag tidigare framhållit, inte att medge att den offentliga sektorn växer i samma takt som tidigare. Det innebär att nytillträdande kvinnor i framtiden inte kan förvänta sig att genomgå kortare, för kvinnor traditionella, utbildningar och sedan lätt få ett förvärvsarbete. Kvinnorna måste inriktas på att söka sig till industrin och således i större utsträckning informeras om vilka utbildningar som kan ge arbete där. Samtidigt måste också industrin inriktas på att ta emot kvinnlig arbetskraft” (prop 1980/81:126, s 56).

Även skolministern har uttryckt farhågor för den allvarliga situation som blir följderna av flickornas ensidiga yrkesval.

”Jag finner detta oroväckande mot bakgrund dels av rapporter om den snabbt växande arbetslösheten bland unga flickor, dels av utvecklingen av den framtida arbetsmarknaden för kvinnor som skisseras i nyssnämnda proposition om arbetsmarknadspolitikens framtida inriktning” (prop 1981/82:15 om studie- och yrkesorientering i grundskola och gymnasieskola m m, s 16).

Mot denna bakgrund vill kommittén särskilt framhålla att flickorna måste ges en mera jämställdhetsinriktad vägledning inför valet av gymnasielinje. Detta understryks också i nyssnämnda proposition, s 27. Vägledningen skall bl a ta upp flickors möjligheter inom tekniska och andra mansdominerade yrken samt förutsättningarna på arbetsmarknaden. Särskilt viktigt är att den lokala arbetsmarknaden belyses. Ett närmare samarbete mellan skola och arbetsförmedling är därför nödvändigt. Dessa frågor behandlas närmare under avsnittet Yrkes- och arbetslivsorientering.

Enligt kommitténs mening måste den nya gymnasieskolan få en sådan utformning att den främjar jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet och i familjen. Det är med denna utgångspunkt nödvändigt att samtliga linjer ger konkreta färdigheter och en sådan kompetens att de leder till fortsatt utbildning eller ger en mera direkt yrkesinriktning. Möjligheterna att genom kompletterande studier och praktisk orientering stödja flickor och pojkar som ger sig in på för dem nya arbetsområden bör ägnas särskild uppmärksamhet. Likaså måste även mera direkta åtgärder prövas för att uppnå en jämnare fördelning mellan flickor och pojkar på gymnasieskolans samtliga linjer. Under en övergångsperiod kan det visa sig nödvändigt att föra in positiv särbehandling eller andra direkt styrande åtgärder.

Kommittén anser vidare att på samtliga linjer inom gymnasieskolan bör ges undervisning i familjeekonomi och familjejuridik.

Inom gymnasieskolan bör rektor åläggas motsvarande skyldighet som

rektor i grundskolan att verka för jämställdhet. Detta bör gälla för gymnasieskolan i dess helhet, beträffande t ex utbildningslinjer, arbetsmetoder, rektors och övrig skolpersonals åligganden och fortbildning samt samarbetsformer och representation i olika sammanhang.

Gymnasieutredningen har nyligen lagt fram ett principbetänkande (SOU 1981:96) En reformerad gymnasieskola. Kommittén är därför inte beredd att nu lägga fram mer preciserade förslag, som gäller gymnasieskolan, utan återkommer till detta i samband med behandlingen av gymnasieutredningens betänkande.

6.7 Medinflytande i grundskolan och gymnasieskolan

Från och med den 1 juli 1981 gäller delvis nya regler om elevers och föräldrars medinflytande i grundskolan och gymnasieskolan. Det är viktigt att den samrådsskyldighet med företrädare för eleverna på grundskolans högstadium och gymnasieskolan som rektor har enligt dessa regler blir en verklig träning i demokrati. Denna träning skall främja ett framtida jämställt deltagande i samhällslivet för såväl flickor som pojkar. Detta bör gälla också skolkonferensen, där företrädare för eleverna skall ingå. Eleverna skall givetvis själva utse sina företrädare. Härvid finns naturliga möjligheter att ta upp frågan om en jämn fördelning mellan kvinnor och män i representativa organ. Det är viktigt att dessa tillfällen att verka för jämställdhet tas till vara. Kommittén anser att det skall åvila skolstyrelsen att se till att det blir en rättvis fördelning av ledamöterna i skolkonferens och andra samrådsorgan. Kommittén föreslår att en bestämmelse av denna innebörd tas in i skolförordningen.

Enligt kommitténs mening är det av särskild vikt att även med skolan samverkande grupper såsom arbetsgivare och personal vid arbetsförmedlingen görs medvetna om den nya läroplanens starkare betoning av jämställdhetsfostran i skolan och om innebörden av jämställdhet. Den extra resurs som finns anslagen för information om läroplanen bör enligt kommitténs mening även kunna tas i anspråk för information till dessa grupper. De medel som finns anslagna för detta ändamål delas mellan skolöverstyrelsen (för t ex informationsmaterial till skolorna) och länskolnämnderna (för bl a lokalradioprogram). Det vore enligt kommitténs mening lämpligt att länskolnämnderna använder en del av dessa medel för information till bl a arbetsgivare på orten. Kommittén anser att jämställdhetsfrågorna bör få sätta sin prägel på informationens utformning och inriktning. Kommittén föreslår att skolöverstyrelsen gör en utvärdering av hur länskolnämnderna använder anslaget för information om läroplanen.

6.8 Högskolan och forskningen

Jämställdhetsarbetet i grundskolan och gymnasieskolan utgör grunden för en jämnare fördelning av flickor och pojkar på utbildningsvägarna inom högskolan. Detta utesluter inte att positiv särbehandling eller andra åtgärder kan bli erforderliga för att utjämna sned könsfördelning på vissa linjer inom högskolan.

Kommittén anser att en ökad andel kvinnor i teknisk och naturvetenskaplig högskoleutbildning kan komma att påverka utvecklingen av naturvetenskap och teknik positivt. Icke traditionella val inom högskolan måste underlättas.

Inte minst viktigt är att arbetsmarknadsmyndigheterna på olika sätt verkar för att underlätta för kvinnliga högskoleutbildade att komma in i arbetslivet på arbetsuppgifter som svarar mot deras utbildning och kvalifikationer.

Även andelen kvinnliga forskare bör öka. Forskningsmöjligheterna inom de i regel kvinnodominerade utbildningsvägar som år 1977 fördes in i högskolan måste byggas upp och utvecklas. Kvinnor måste också, som tidigare har understrukits, stimuleras att forska inom mansdominerade ämnesområden.

Kommittén avser att i annat sammanhang mera utförligt behandla situationen för kvinnliga forskare och lägger därför nu inte fram några förslag i denna del.

6.9 Yrkes- och arbetslivsorientering

Enligt läroplanen skall den praktiska arbetslivsorienteringen utökas kraftigt. Det ankommer på skolan att verka för att eleverna kombinerar sina val inom arbetslivsorienteringen så att de ger pojkar inblick i kvinnodominerade yrken och flickor i mansdominerade. Genom goda kontakter mellan arbetsgivare, arbetsförmedling och skola bör det vara möjligt att gemensamt planera och genomföra arbetslivsorienteringen i för flickor och pojkar otraditionella yrken på ett sådant sätt att den kan motverka framtida könsbundna yrkesval. Praktiken för både flickor och pojkar inom otraditionella yrkesområden måste ägnas särskild omsorg och särskild förberedelse. Inte minst viktigt är det att handledarna förbereds på ett sådant sätt att deras medverkan präglas av en positiv inställning. Erfarenheterna såväl inför som under arbetslivsorienteringen måste tas tillvara i skolans arbete på ett sådant sätt att eleverna kan se samband mellan teori och praktik.

Det är enligt kommitténs mening angeläget att inom högstadiets ram uppmärksamma och ta till vara de möjligheter som finns att under tema- och projektarbeten stimulera flickor att intressera sig för teknik och arbetsuppgifter som mera traditionellt betraktas som uppgifter för män. Det bör också ges möjlighet att erbjuda intresserade flickor kortare kurs på det tekniskt-praktiska området på motsvarande sätt som invandrarungdomar erbjuds kurser för att öka deras benägenhet att gå vidare till gymnasieskolan.

Kommittén föreslår vidare att alla elever, särskilt pojkarna, i grundskolan ges tillfälle att göra studiebesök eller praktik vid den kommunala barnomsorgen. Pappor som är eller har varit föräldralediga bör uppmuntras att medverka i skolan och berätta om sina erfarenheter.

Syo-konsulenter och yrkesvägledare

Kommittén anser att syo-konsulenter och yrkesvägledare måste spela en mer aktiv roll för att bryta det traditionella linje- och yrkesvalet i skolan. I propositionen om studie- och yrkeslivsorienteringen har bl a lagts fram

förslag om utbildning och fortbildning av dessa grupper. Föredragande statsrådet har därvid anfört att hon avser att återkomma till regeringen med förslag om att jämställdhetsfrågorna ges utrymme i såväl grundutbildning som fortbildning av syo-funktionärer (prop 1981/82:15, s 45). När utbildningen ses över föreslår kommittén att som en merit vid inträde skall gälla praktisk erfarenhet av yrke som domineras av det motsatta könet. Syo-konsulenter skall också enligt propositionen ges en så allsidig arbetslivsorientering som möjligt. Detta innebär att de skall beredas tillfälle att praktisera inom för sitt kön otraditionella yrkesområden. Kommittén utgår från att de får tillfälle till återkommande praktisk arbetslivsorientering under sin tjänstgöringstid. Denna fortbildning bör styras så att alla syo-konsulenter får erfarenhet av såväl mans- som kvinnodominerade yrkesområden.

SSA-råden

En betydelsefull ställning som samverkansorgan mellan skolan, arbetsmarknadens parter och arbetsförmedlingen har de lokala planeringsråden för samverkan mellan skola och arbetsliv (SSA-råd). Särskilt viktigt är enligt kommittén informationen till eleverna om den lokala tillgången på arbete och de utbildningar som i första hand kan leda till arbete på hemorten. Genom goda kontakter mellan arbetsgivare, arbetsförmedling och skola bör det vara möjligt att gemensamt planera och genomföra åtgärder för att bryta det könsbundna yrkesvalet.

Praktiken för flickor respektive pojkar inom otraditionella yrkesområden måste ägnas särskild omsorg och förberedda och positiva handledare måste finnas på arbetsplatserna. Möjligheterna för flickor att få arbete och befordran inom typiskt manliga yrken och arbetsuppgifter måste bli samma som för pojkar.

Det är enligt kommitténs mening viktigt att eleverna aktivt deltar i SSA-rådets arbete och att föräldrarna hålls informerade om rådets verksamhet och målsättning.

SSA-rådets sammansättning

Kommittén vill i detta sammanhang erinra om att sammansättningen av SSA-råden regleras i skollagen (16a §) och skolförordningen (2 kap 8a §). Till dessa bestämmelser har skolöverstyrelsen fogat vissa bindande föreskrifter samt anvisningar och kommentarer. Enligt dessa föreskrifter skall skolan företrädas av representant(er) för eleverna och föräldrarna. Dessutom kan det enligt anvisningarna vara lämpligt att inhämta förslag till ledamöter från lokala organisationer som företräder eleverna och föräldrarna. Skolöverstyrelsen har i sina anvisningar och kommentarer framhållit att en jämn könsfördelning i SSA-rådet bör eftersträvas när skolstyrelsen skall utse ledamöter och när förslag till ledamöter avges till skolstyrelsen. Kommittén föreslår att en bestämmelse av detta innehåll tas in i skolförordningen.

Försöksverksamhet och information

Kommittén anser att försöksverksamhet bör bedrivas för att studera hur skolan med en mer systematiskt bedriven yrkesvägledning genom skolans alla stadier skall kunna bryta det traditionella yrkesvalet. Försöksverksamheten bör till att börja med särskilt inriktas på att öka flickornas benägenhet att välja otraditionella yrkesområden för att på så sätt förbättra sina chanser på arbetsmarknaden. Det kan vara viktigt att förlägga försöksverksamheten till skolor där lärare och yrkesvägledare har grundläggande kunskap och särskilt intresse för jämställdhetsfrågor.

Kommittén vill i detta sammanhang peka på det uppdrag som kommittén nyligen har fått att under våren 1982 genomföra en informationskampanj, med särskilda insatser i några kommuner, för att påverka ungdomarnas, framför allt flickornas, utbildnings- och yrkesval.

SSA-rådets åtgärder för att försöka åstadkomma mindre traditionella yrkesval bör enligt kommitténs mening tas upp på minst en studiedag varje år. Dessutom bör fortlöpande information ges. På detta sätt skulle skolans personal hållas informerad om SSA-rådets, syo-konsulenternas och yrkesvalsläraarnas arbete. Detta skulle ge möjligheter för ett samordnat arbete inom hela skolan för att åstadkomma attitydförändringar vid val av linjer och yrke. Vidare bör länskolnämnden minst en gång per år samla syokonsulenter och yrkesvalslärare för redovisning och diskussion av vidtagna åtgärder för att bryta det traditionella mönstret vid val av utbildning eller arbete. Åtgärder och försöksverksamhet bör fortlöpande utvärderas med hänsyn till dess effekt för förändringar i linje- och yrkesval.

I 1982 års budgetproposition har anslagits 2,5 miljoner kronor till samtliga SSA-råd för utbildning av handledare, för utbildning och information till arbetslivsrepresentanter i lokala och regionala planeringsråd samt till handledare i inbyggd utbildning och yrkesintroduktion. Skolöverstyrelsen skall fördela medlen på de regionala planeringsråden.

Kommittén föreslår att dessa medel också skall kunna tas i anspråk för anordnande av informationskonferenser för handledare i industrin som inom ramen för den praktiska arbetslivsorienteringen tar emot och utbildar flickor i otraditionella branscher och på otraditionella arbetsuppgifter. Ett sådant förfaringssätt kan sägas ligga i linje med de anvisningar som skolöverstyrelsen har utfärdat för SSA-råden. Enligt dessa anvisningar skall SSA-råden särskilt uppmärksamma bl a flickor i sin uppgift att stödja skolans arbete för jämställdhet.

7 Försörjning och trygghet

7.1 Likvärdiga försörjare

I kapitlet Arbetsliv som möjliggör jämställdhet har understrukits att det är ekonomiskt fördelaktigt för familjen att eftersträva en jämn fördelning av inkomsten mellan kvinnan och mannen. Med nu gällande beskattning tar nämligen den statliga inkomstskatten en ökad del av inkomsten ju större denna är. Detta innebär att den som har den högsta inkomsten i familjen, i regel mannen, också får den högsta marginalskatten när inkomsten stiger. Då kvinnans förvärvsinsats ökar sker detta däremot oftast vid en lägre marginalskatt än mannens, därför att kvinnor dels i regel har lägre lön, dels i betydande utsträckning arbetar deltid. Under förutsättning att skillnaden i makarnas arbetsinkomst per timme inte är större än skillnaden i marginalskatt, är det ekonomiskt sett fördelaktigast att den av de samboende som har den lägsta marginalskatten ökar förvärvsinsatsen.

Vårt nuvarande skattesystem gynnar familjeförhållanden med en jämställd arbetsfördelning såväl på arbetsmarknaden som i hemmen. Den intensiva marginalskattedebatt som förts i Sverige under senare år har främst varit inriktad på den enskilde inkomstagaren. Hur de höga marginalskattorna har verkat som bromsar för extrainsatser på arbetsmarknaden är ett av de debattämnen som varit aktuella. Att marginalskattebegreppet är högst väsentligt också i familjeperspektivet har nästan inte alls uppmärksammats. Denna brist på kunskap kan bidra till att förklara varför arbetsfördelningen mellan kvinnor och män i gemensamma hushåll fortfarande ser ut som den gör.

Även om det från familjeekonomisk synpunkt i de flesta fall är ekonomiskt fördelaktigt med en jämn inkomstfördelning mellan kvinna och man har männen huvudrollen som familjeförsörjare. År 1978 var enligt SCBs Hushållsinkomstundersökning mäns genomsnittliga arbetsinkomst 57 700 kronor.

Samma år var genomsnittet för kvinnor 30 600 kronor. Den genomsnittliga förvärvsarbetstiden för män har de senaste åren legat ungefär tio timmar per arbetsvecka över kvinnors.

Utredningen Kvinnors arbete visar på att kvinnors förvärvsarbete på deltid under tider av barnomsorg har en tendens att fortsätta under resten av det yrkesverksamma livet. Detta bestyrks av en specialbearbetning av enkätunderlaget till Kvinnors arbete (bilagan). För varje samboende par har kvinnans och mannens inkomster jämförts med varandra.

Bearbetningen visar tydligt att samboende kvinna har en avsevärt lägre förvärvsinkomst än mannen hon sammanbor med. I det helt övervägande antalet fall innebär detta att inkomsten för samboende kvinna är lägre än hälften av den inkomst samboende man har. Särskilt anmärkningsvärt är att även hos samboende utan barn föreligger mycket stora skillnader mellan kvinnans och mannens inkomster.

Vid familjeinkomster 1978 under 60 000 kronor gällde i drygt 60 % av samboendehushållen att kvinnan inte kom upp till hälften av mannens inkomst. I samboendehusåll med familjeinkomst av 60 000-100 000 kronor gällde detta drygt 50 % och vid familjeinkomster över 100 000 drygt 30 %. Kommittén finner denna situation bekymmersam, eftersom kvinnans sämre arbetsmarknads- och inkomstläge i dessa familjer inte kan förklaras av barnomsorgsansvar. Däremot kan kvinnor tidigare ha haft ett barnomsorgsansvar som försvårat för dem att komma in på arbetsmarknaden.

Den stora skillnaden i inkomst mellan kvinna och man som sammanbor kan förklaras av att kvinnolöner alltså i regel är lägre än manslöner, att kvinnodominerade yrkesområden i regel är låglöneområden samt att kvinnor deltid arbetar i avsevärt högre utsträckning än män. Av gifta kvinnor i åldersgruppen 20-64 år var 1980 32 % förvärvsarbetande på heltid och 42 % på deltid. 24 % stod utanför arbetskraften. Det senare innebär att de huvudsakligen var hemarbetande. Av de deltid arbetande hade ungefär 78 % lång deltid, innebärande förvärvsarbete om 20-34 timmar per vecka. För samboende icke gifta kvinnor finns ingen motsvarande statistik.

För jämställdheten i ett samboendeförhållande har parternas inkomster en icke oväsentlig betydelse. Självklart är inte jämställdheten beroende av att båda makarna har lika stor inkomst. Av betydelse är dock att var och en har en sådan inkomstsituation att äktenskapet eller samboendet inte måste ses som en försörjning. Varje vuxen bör vara ekonomiskt oberoende och kunna svara för sin egen försörjning.

Detta innebär att inte endast mannen utan även kvinnan måste bygga upp en egen ekonomisk trygghet såväl för den aktiva perioden av sitt liv som för ålderdomen. Denna trygghet skall då självfallet även omfatta barnen.

7.2 Barnomsorg arbetslöshetsorsak

Förälder som blir arbetslös erhåller arbetslöshetsersättning under förutsättning att han eller hon kan bekräfta att barnomsorgen är ordnad. Detta innebär att föräldern skall stå till arbetsmarknadens förfogande och kunna anta arbete, dvs inte vara förhindrad av barnomsorg. Sådant förhinder är betydligt vanligare bland kvinnor än bland män.

Med nuvarande bestämmelser kan följande situation inträffa. En förälder som har barn på daghem blir arbetslös. Som en följd härav mister familjen sin daghemsplats. Den som inte har barnomsorgen ordnad får varken ersättning från arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd. Enligt kommitténs mening kan den beskrivna ordningen inte accepteras.

Frågan har behandlats i betänkandet En allmän arbetslöshetsförsäkring (SOU 1978:45). Utredningen föreslog inte någon ändring i möjligheten att få arbetslöshetsersättning för den som inte kunde få plats för sitt barn i

kommunens barnomsorg. I stället föreslogs att en bestämmelse skulle införas i lagen 1976:381 om barnomsorg som ger den ofrivilligt arbetslöse föräldern, som under arbetslösheten mist sin barnomsorgsplats, rätten att få första plats som blir ledig efter det att föräldern fått ett erbjudande om arbete. Kommittén tillstyrker att en skrivning av denna innebörd införs i socialtjänstlagen som från den 1 januari 1982 ersatt bl a lagen om barnomsorg.

En sådan skrivning löser dock inte problemet i ett läge med brist på barnomsorg. Dessutom blir inte de nytillträdande beaktade. Starka skäl talar för att även brist på barnomsorg betraktas som skäl för arbetslöshetsersättning då villkoren i övrigt är uppfyllda. Från rättvisesynpunkt kan det inte vara acceptabelt att brister i tillgången på barnomsorg skall tas till intäkt för att vägra arbetslöshetsersättning. Detta går till övervägande del ut över kvinnor. En annan viktig synpunkt är att brist på barnomsorg inte längre får döljas bakom arbetslöshet som inte ger rätt till ersättning och socialhjälp.

Kommittén föreslår därför att även arbetslöshet förorsakad av att barnomsorgen inte kan ordnas skall betraktas som ofrivillig och utgöra kvalifikation för ersättning från arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd under förutsättning att villkoren i övrigt är uppfyllda. Detta innebär att förvärsarbetande som tvingas säga upp sin anställning eller som inte kan anta erbjudet arbete på grund av brist på barnomsorg skall ha rätt att uppbara ersättning.

Hemarbetande som har varit borta från arbetsmarknaden kan erhålla kontant arbetsmarknadsstöd enligt utbildningsvillkoret eller arbetsvillkoret. Enligt *utbildningsvillkoret* krävs att personen ifråga först har genomgått arbetsmarknadsutbildning under tre månader och därefter har sökt arbete i tre månader. Enligt *arbetsvillkoret* skall under de närmaste tolv månaderna arbete ha utförts under minst fem månader för att ersättning skall utgå. Som arbetad tid tillgodoräknas helt tid för vård av åldring eller handikappad i enskilt hem. Värnplikt, arbetsmarknadsutbildning eller tid med föräldrapening tillgodoräknas med sammanlagt högst två månader. Tolv månadersperioden kan förlängas för den som inte har kunnat arbeta under denna tid på grund av värnplikt, utbildning, sjukdom eller vård av barn under två år.

Kontant arbetsmarknadsstöd har i mycket ringa utsträckning tagits i anspråk av hemarbetande som har sökt sig in på arbetsmarknaden. Kommitténs förslag att brist på barnomsorg skall kunna utgöra kvalifikation för ersättning innebär för hemarbetande att, om villkoren i övrigt är uppfyllda, kontant arbetsmarknadsstöd skall kunna utgå om erbjudet arbete inte kan antas därför att barnomsorgen inte kan ordnas.

För att ersättning från arbetslöshetskassa eller kontant arbetsmarknadsstöd skall utgå måste behovet av barnomsorg ha anmälts till kommunen och denna ha beretts skälig tid att anvisa barnomsorgsplats. Hur ersättningsfrågan skall lösas bör övervägas i lämplig form med parlamentarisk medverkan.

Det bör åligga arbetsmarknadsmyndigheterna att följa omfattningen av den arbetslöshetsersättning som utgår på grund av bristande barnomsorg. Arbetsförmedlingen bör lämna kontinuerlig information till kommunen om behovet av barnomsorgsplatser med hänsyn till föräldrars önskemål om förvärsarbete.

7.3 Trygghet på ålderdomen

ATP-registret visar att det finns ungefär 180 000 kvinnor i åldern 40-60 år som inte något år under perioden 1960-1976 kom upp i en inkomst över basbeloppet. Detta är 19 % av samtliga kvinnor i denna ålder. Materialet visar också att kvinnor i framtiden kommer att förvärvsarbeta i en betydligt högre utsträckning än tidigare. I åldersgruppen 30-40 år är det nämligen endast nio procent som inte har haft inkomst över basbeloppet.

Kommittén konstaterar att folkpensionen är uppbyggd utifrån den traditionella inställningen om enförsörjarfamiljen, där hustrun har sin trygghet genom mannens inkomst. När denna inkomst minskar genom att mannen uppnår pensionsåldern kan hustrutillägg utgå fram till den tidpunkt då hustrun själv kan uppbära folkpension.

Även allmänna tilläggs pensioneringen innehåller bestämmelser som grundar sig på en traditionell syn på familjen med mannen som försörjare och kvinnan som försörd. Konsekvenserna härav är större och mer påtagliga därför att tilläggs pensionen är en del av en löneförmån i motsats till folkpensionen som är ett grundskydd som utgår till alla.

Änklingspension utgår inte från allmänna tilläggs pensioneringen. Förvärvsarbetande kvinnor har därför ett sämre skydd för efterlevande make än män. Arbetsgivaravgifterna till ATP-systemet är dock desamma för kvinnor och män. Detta innebär totalt sett sämre löneförmåner för kvinnor än för män, även om kontantlönen skulle vara lika. Det sämre skyddet för kvinnors efterlevande ger hennes inkomster lägre värde när det gäller familjens försörjning och försörjarskydd. Det bidrar till att bevara rollfördelningen mellan kvinnor och män när det gäller förvärvsarbete och hemarbete.

Pensionskommittén har nyligen lagt fram betänkandet Familjepension (SOU 1981:61). Förslaget innebär en anpassning av folkpension och ATP-pension till dagens och framtidens försörjarsituation. Således föreslås ett efterlevandeskydd lika för kvinnor och män samt en utbyggd barnpension. Jämställdhetskommittén tar här inte ställning till utredningens förslag.

Utredningens principsyn, att lika pensionsregler skall gälla för kvinnor och män delas helt av jämställdhetskommittén, som tidigare i olika sammanhang har understrukt att äktenskapet eller samboendet inte skall ses som en försörjning. Ett genomförande av denna princip måste stimulera kvinnor att förvärvsarbeta fler timmar per vecka och samtidigt ställa krav på männen att dela lika arbetet med hem och barn. Kvinnor måste med andra ord se till att de tjänar in tillräckligt många ATP-år på heltid för att få full heltidspension. I annat fall blir deras försörjningssituation som pensionärer avsevärt sämre än mäns i samma löneläge.

Kommittén föreslår att regeringen uppdrar åt riksförsäkringsverket att utarbeta information om vilka konsekvenser arbete på deltid har för den framtida pensionen.

Kommittén förutsätter vidare, att arbetsmarknadens parter kommer att verka för en översyn av avtalsenliga pensions- och försäkringsvillkor samt bestämmelser i övrigt i syfte att uppnå lika villkor i arbetslivet oavsett kön. Härvid bör särskilt beaktas de regler av kompensationskaraktär som bör införas med hänsyn till kvinnors och mäns möjligheter att fungera på lika villkor i arbetslivet.

7.4 Skattefrågor

Nuvarande skattesystem gynnar, såsom tidigare har visats, familjer där båda makarna förvärvsarbetar i ett något så när jämställt förhållande sinsemellan. Det är enligt kommitténs mening en viktig princip i beskattningen av samlevande makar.

Den i olika sammanhang framförda tudelningsprincipen vid beskattningen innebär att även om endast ena maken förtjänar inkomsten så skall vid beskattningen inkomsten delas upp på makarna med hälften på vardera. Ett sådant system stimulerar inte till ett jämställt inkomstförhållande i familjen. Kommittén anser att tudelningsprincipen av jämställdhetsskäl måste avvisas som grund för familjebeskattning.

Skattepolitiken är ett medel som är viktigt att utnyttja i strävan att uppnå ett mera ekonomiskt jämställt förhållande mellan samlevande kvinnor och män. Den marginaleffekt som hittills har gynnat en jämn fördelning av inkomsten mellan makar kommer att minska vid den förestående sänkningen av marginalskatten. Kommittén anser det utomordentligt angeläget att i skattesystemet byggs in en stimulans för jämställda inkomster i samboendet. Vid förändringar måste dessutom i mycket högre grad än i dag beaktas hur skattesatser, avdragsregler och bidragssystem påverkar kvinnors benägenhet att förvärvsarbета och mäns intresse för att samboende kvinnor har egen inkomst. Det nuvarande förvärvsavdraget, som ger full effekt vid en inkomst av 8 000 kronor per år, är exempel på avdrag som inte följt löneutvecklingen och därför inte längre i sig stimulerar till en mera fast anknytning till arbetsmarknaden.

Kommittén anser att tiden nu är inne att avveckla skattereduktionen för hemarbetande make. Genom att denna skattelindring minskar eller helt upphör för den förvärvsarbetande maken när den andre börjar förvärvsarbета, har den en återhållande effekt på mannens intresse för att samlevande kvinna skall börja förvärvsarbета. Det finns även anledning se över sambeskattningen av B-inkomster och förmögenhet.

Kommittén föreslår att regeringen ger kommittén om underskottsavdrag (B 1980:05) tilläggsdirektiv att utreda hur avdragsreglerna för makar och med dem jämställda samboende skall utformas för att stimulera till mera jämställda förvärvsinsatser.

Även familjeekonomiska kommittén (S 1979:06) berörs av dessa frågor. Enligt sina direktiv skall den bl a överväga om de familjepolitiskt motiverade avdragsreglerna i skattesystemet bör ersättas med andra åtgärder. Jämställdhetskraven bör självfallet beaktas när familjepolitiska kommittén utformar sina förslag inom familjepolitiken. Jämställdhetskommittén föreslår att regeringen på lämpligt sätt ger detta tillkänna för familjeekonomiska kommittén.

8 Föräldraledighet

En period i livet som ställer särskilt stora krav på den enskilde är föräldraperioden. Barn behöver nära kontakt i den dagliga omvårdnaden inte endast med modern utan även med fadern. Detta gäller under det första levnadsåret lika väl som uppväxtåren därefter. Barn kräver tid och omsorg av föräldrar även om de har plats i barnomsorgen.

Med nuvarande förvärsarbetstider är det svårt för båda föräldrarna att arbeta heltid och samtidigt ge sina barn tillräcklig tid och trygghet. Förutom den möjlighet till ledighet som finns inom ramen för föräldraförsäkringen, finns som tidigare har nämnts, rätt till ledighet för vård av barn enligt en särskild lag. Denna innefattar inte rätt till ersättning för inkomstbortfall. I detta kapitel behandlas endast den betalda ledigheten.

Barnfamiljerna är ekonomiskt utsatta och en minskning av arbetstiden betyder i regel minskade inkomster. Reformerna inom föräldraförsäkringen har siktat till att ge barnfamiljerna förstärkning i tid utan inkomstminskning under för barnen särskilt viktiga perioder. Det är emellertid viktigt att denna förstärkning utformas så att den utgör ett tryck på fadern att fullgöra sin del av det praktiska barnomsorgsansvaret och på modern att inte överlåta det ekonomiska försörjningsansvaret för sig själv och den övriga familjen helt på fadern.

8.1 Regler för föräldraförsäkringen

Genom föräldraförsäkringen har såväl tid som ekonomiska resurser tillförts föräldrar för att ge dem bättre möjligheter för vård av barn. Föräldraförsäkringen har sedan den infördes 1974 genomgått en rad förändringar. Från den 1 januari 1980 består den av fyra olika slag av ersättning.

- Havandeskapspenning
- Föräldrapenning i samband med barns födelse
- Särskild föräldrapenning
- Föräldrapenning för tillfällig vård av barn

Havandeskapspenning utgår till blivande mödrar som har ett fysiskt krävande arbete och som helt eller delvis inte kan fortsätta med sina vanliga arbetsuppgifter i graviditetens slutskede. I första hand skall dock undersökas om inte en omplacering till mindre påfrestande arbete hos samma arbetsgivare är möjlig.

Ersättning utgår under högst 50 dagar. Den utgår tidigast från och med den 60:e dagen och längst till och med den 11:e dagen före beräknad tidpunkt för barnets födelse. Havandeskapspenningen är lika stor som moderns sjukpenning.

Föräldrapenning i samband med barns födelse utgår under högst 180 dagar sammanlagt för föräldrarna. De avgör själva hur tiden skall delas mellan dem. Ersättning utgår sedan den 1 juli 1980 med lägst 37 kronor om dagen. Den som har rätt till högre föräldrapenning får normalt en ersättning som är lika stor som sjukpenningen. Adoptiv- och fosterföräldrar kan också få föräldrapenning, dock ej för tiden innan de fått barnet i sin vård.

Särskild föräldrapenning utgår för alla barn födda 1980 eller senare under högst 180 dagar sammanlagt för föräldrarna och längst till dess barnet fyller åtta år. Som övergångsbestämmelser gäller att föräldrar har rätt till fem dagar för barn födda 1972-1974, till tio dagar för barn födda 1975-1977 och till 90 dagar för barn födda 1978-1979.

Under 90 dagar utgår den särskilda föräldrapenningen med samma belopp som förälders sjukpenning eller lägst garantinivån. Under de återstående 90 dagarna utgår föräldrapenningen endast efter garantinivån.

Den särskilda föräldrapenningen kan tas ut som hel, halv eller fjärdedels ersättning beroende på föräldrarnas nedsättning i arbetstiden. Full ersättning utgår även när arbetstiden minskas med två timmar per dag.

Har föräldrarna gemensamt vårdnaden om barnet delas de 180 dagarna lika mellan föräldrarna. Förälder kan avstå från rätten till ersättning till förmån för den andre föräldern. Ledigheten är knuten till barnet. Ensamstående vårdnadshavare har följaktligen rätt till 180 dagar. Som förälder räknas också adoptivföräldrar, fosterföräldrar, make som sammanbor med föräldern (stuvföräldern) eller person som sammanbor med föräldern, om de varit gifta med varandra eller om de har gemensamma barn.

Särskild föräldrapenning kan även tas ut i samband med föräldrautbildning eller besök i förskoleverksamhet inom samhällets barnomsorg.

Föräldrapenning för tillfällig vård av barn utgår till föräldrar som avstår från förvärvsarbete för att ta hand om barn under tolv år då barnet är sjukt eller behöver besöka samhällets förebyggande barnhälsovård. Detta gäller för eget barn, adoptivbarn, fosterbarn eller stuvbarn.

Föräldrapenning kan utgå under högst 60 dagar per barn och år för föräldrarna sammanlagt. Läkarintyg behövs från och med åttonde dagen. Ersättningen motsvarar sjukpenningen. Den kan utgå som hel eller halv ersättning. Dessutom har fadern rätt till tio dagars ledighet med ersättning i samband med barns födelse.

8.2 Utnyttjande av föräldraförsäkringen

Rätten till *havandeskapspenning* som infördes den 1 januari 1980 har under år 1980 utnyttjats av 9 559 kvinnor i sammanlagt 340 000 dagar. Det var således ca tio procent av alla blivande mödrar som utnyttjade denna ledighet.

Under år 1980 avslutades sammanlagt 91 733 fall med *föräldrapenning i samband med barns födelse*. Den maximala ersättningstiden (180 dagar) hade tagits ut i 97 % av fallen. I familjer där båda förvärvsarbetade var det ca tio procent av fäderna som utnyttjade sin rätt till ledighet minst en dag år 1980.

För att få en mer rättvisande bild av föräldraledigheten i samband med barns födelse bör också beaktas de tio dagar som enbart fadern har rätt till och som räknas in i ersättningen för tillfällig vård av barn. 75 000 eller 80 % av alla som blev fäder 1980 tog ledigt enligt denna form av föräldrapenning med i genomsnitt nio dagar var.

Sammanlagt tog föräldrarna ut 17,4 miljoner dagar med föräldrapenning vid barns födelse år 1980. Männerna tog ut två procent av antalet dagar, vilket är samma andel som föregående år.

Under år 1980 var det sammanlagt 267 318 föräldrar som tog ut *särskild föräldrapenning*. Av dem var 30 % män.

Männerna tog ut 11 % och kvinnorna 89 % av antalet dagar som ersattes med särskild föräldrapenning år 1980. Det är samma fördelning som föregående år. Av de föräldrar som tog ut särskild föräldrapenning tog männen i genomsnitt ut 13 dagar och kvinnorna 46 dagar.

Sammanlagt tog föräldrarna ut 9,6 milj dagar med särskild föräldrapenning. 8,2 milj av dessa dagar togs ut av kvinnor i form av heltidsledighet. Här är inräknad hemarbetande förälder med ersättning efter garantinivån.

Statistiken särredovisar inte hur många fäder som har tagit ut enbart ersättning för tillfällig vård av sjukt barn. De kan också ha tagit ut av de särskilda tio dagarna i samband med förlossningen. En uppskattning med ledning av siffermaterialet visar att ca 38 % av dagarna för tillfällig vård av barn har använts av fäderna och ca 62 % av dagarna har använts av mödrarna.

Rätten till ledighet för tillfällig vård av barn i samband med sjukdom har inte utnyttjats i högre omfattning än tidigare. Mindre än tio dagar har tagits ut för 81 % av de barn som var sjuka. Det är endast för 344 barn som det högsta antalet möjliga ersättningsdagar tagits ut år 1980.

Vid jämförelse av olika orsaker till bortovaro från arbetet framgår att frånvaron för föräldraledighet utgör en mycket liten del av den totalt faktiskt arbetade tiden. Den är avsevärt mindre än t ex frånvaron för semester och sjukdom. Detta visar följande statistik från Arbetslivscentrum.⁵

Frånvarorsak	Andel av faktiskt arbetad tid
Semester	9,6 %
Sjukledighet	7,0 %
Studier	1,6 %
Föräldraledighet	1,5 %

⁵En samhällsekonomisk analys av frånvaron. 1981:46

8.3 Attityder till föräldraledigheten

Enligt rapporten *Upplevelser och attityder till pappaledigheten*⁶ är moderns inställning av avgörande betydelse för mäns benägenhet att ta föräldraledigt. Det starkaste skälet till pappaledighet var att mödrarna ville återgå till eller börja förvärvsarbete. Modern hade krävt eller starkt påverkat mannen att ta pappaledigt.

De pappalediga fäderna ansåg inte att pappaledigheten hade påverkat deras inställning till karriär och inte heller att den hade inneburit någon som helst skillnad för deras framtida yrkesverksamhet. Ledigheten hade dock varit rätt begränsad i tiden och rörde sig i regel om 15 dagar. Den som varit ledig längre, ca fem månader, skulle om det blev en nästa gång inte vara pappaledig mer än 120 dagar, eftersom mer ledighet inte räknas som semestergrundande. Många av männen upplevde isolering under sin pappaledighet. Isoleringen och svårigheterna under den första månaden av ledigheten har också tagits upp av männen i utredningens gruppsamtal. En viktig iakttagelse i rapporten är att män väljer att ta ledigt i större utsträckning när det finns någon på avdelningen eller i arbetslaget som har varit pappaledig. Risker för gliringar minskar när det finns någon eller några fler som har vågat bryta mot det invanda mönstret. En snabbare utveckling i denna riktning kan åstadkommas genom regler om fördelning av föräldraledigheten mellan kvinnor och män.

Jämställdhetskommittén genomförde en enkätundersökning bland 5 000 män, motsvarande den som ligger till grund för Kvinnors arbete. 75 % av männen har svarat. Av dem anser nästan varannan man (46 %) att pappor gör absolut rätt när de tar föräldraledigt med ersättning från föräldraförsäkringen. De allra flesta anser att det är absolut riktigt att pappor tar ledigt för vård av sjuka barn.

Undersökningen visar också att många män tror att andra män är mer negativa till föräldraledighet för egen del än vad man själv är.

8.4 Bättre fördelning mellan föräldrarna

Av Kvinnors arbete framgår att mammor med barn under skolåldern vill ha en större medverkan från pappornas sida i barnomsorgen. Det är inte minst från barnens och pappornas synpunkt viktigt att stimulera härtill. Men det är också viktigt från jämställdhetssynpunkt eftersom ett delat ansvarstagande i barntillsyn och hushållsarbete är en grundläggande förutsättning för lika villkor mellan kvinnor och män. Kommittén anser att föräldrar på olika sätt bör stimuleras att dela på föräldraledigheten i samband med barns födelse och under tid då särskild föräldrapenning utgår.

I detta syfte har kommittén i kapitlet *Arbetsliv* som möjliggör jämställdhet föreslagit att viss tid för barnomsorg skall räknas som merit vid tjänsteställning och befordran.

Enligt lagen om föräldrapenning utgår föräldrapenning motsvarande sjukpenning till fadern endast under förutsättning att även modern är försäkrad för sjukpenning som överstiger garantinivån. Detta inverkar på mäns benägenhet att ta föräldraledigt och leder till svårigheter för kvinnor att

⁶Examensarbete vid Psykologiska institutet vid Stockholms universitet, Maj-Britt Larsson och Puck Tann, oktober 1978.

börja arbeta och att fullfölja eller ta upp studier under småbarnsperioder. För kvinnors arbetsmarknadsanknytning är det väsentligt att inte alltför långa avbrott uppstår i studier eller arbete. Enligt vad som under hand har inhämtats kommer utredningen om översynen (S 1980:08) av föräldraförsäkringen m m att lägga fram förslag, som berör denna fråga. Jämställdhetskommittén återkommer därför till den i samband med kommitténs yttrande över förslaget. Redan nu vill kommittén dock föreslå att utbildning på olika nivåer för kvinnor blir ekonomiskt möjlig för familjen även under den barnafödande perioden. Dessutom bör kvinnor så långt som möjligt beredas möjlighet att slippa avbryta påbörjade studier för barnomsorg. En viktig förutsättning härför är att föräldrapenning med sjukpenningbelopp kan utgå till fadern när modern uppbär studiebidrag och därmed jämförligt bidrag, även om hon inte är sjukpenningförsäkrad över garantinivån.

Statistiken över föräldraförsäkringen är i dag ofullständig och svårbedömbär. Hur många fäder som är berättigade till särskild föräldrapenning går inte att utläsa av statistiken, endast hur många som tar ut den. Man kan därför inte med säkerhet veta i vilken utsträckning männen utnyttjar sin rätt enligt denna försäkring.

När det gäller tillfällig vård av barn redovisar statistiken inte heller hur många pappor som är berättigade till sådan ledighet.

Försäkringsformerna har under de senaste åren ändrats. Detta gör det svårt att jämföra utvecklingen från ett år till ett annat eller över den period reformen i sin helhet har funnits. Andra svårigheter hör samman med att den nuvarande statistiken inte är knuten till det enskilda fallet utan utgår från antalet avslutade fall under kalenderåret.

Enligt vad kommittén har erfarit pågår f n inom riksförsäkringsverket en översyn av statistikredovisningen från de allmänna försäkringskassorna och från riksförsäkringsverkets sjukförsäkringsregister. Kommittén anser att denna översyn bör fullföljas snarast. Den skall bl a belysa hur kvinnor respektive män, som är berättigade till de olika försäkringsformerna, skiljer sig i fråga om uttag med hänsyn till bl a förvärvsarbete, bostadsort, inkomst, yrkestillhörighet. Uppdelningen av föräldraledigheten mellan föräldrarna bör belysas med utgångspunkt i samboendeförhållandet. Kommittén utgår vidare från att en analys av utvecklingen från 1974 och framåt görs och att en återkommande redovisning sker av utvecklingen inom föräldraförsäkringen. Kommittén har tagit kontakt med riksförsäkringsverket i denna fråga.

Kommittén anser det angeläget att männen i högre utsträckning än hittills tar ut sin del av föräldraförsäkringen. Samtidigt med att föräldraförsäkringen utvidgades har det visserligen skett en viss förbättring när det gäller fördelningen mellan kvinnor och män, särskilt inom vissa delar av föräldraförsäkringen. Situationen är dock fortfarande otillfredsställande och kommittén är inte främmande för tanken på att det kan behövas särskilda åtgärder för att främja en sådan utveckling.

I den diskussion som har förts inom kommittén har det kommit fram förslag om att bygga ut den särskilda föräldrapenningen i sin helhet till sjukpenningnivå, om föräldrarna delade på ledigheten. Andra alternativ i form av vårdnadsbidrag eller vårdnadsersättning har också förts fram.

Innan kommittén tar ställning vill kommittén avvakta resultatet av den översyn av föräldraförsäkringen som för närvarande pågår. En viktig

förutsättning för bedömningen av vilka åtgärder som kan behöva vidtas är en grundläggande analys av de uppgifter om föräldraförsäkringens användning som finns hos de allmänna försäkringskassorna. Kommittén avser att återkomma till dessa frågor så snart den ämda analysen av föräldraförsäkringen redovisats.

9 Barnomsorg för alla

Samhällets barnomsorg omfattar enligt socialtjänstlagen förskoleverksamhet och fritidshemsverksamhet. Förskoleverksamheten inbegriper daghem och deltidsgrupp samt familjedaghem och annan kompletterande förskoleverksamhet.

9.1 Motiv för barnomsorg

Den ökade förvärvsverksamheten bland kvinnor har inneburit att efterfrågan på kommunal barnomsorg, främst i form av daghem, har ökat mycket starkt. Kvinnors förvärvsmöjligheter är ett av motiven för en utbyggnad av barnomsorgen. Men det finns också andra minst lika viktiga motiv. Motiven kan sammanfattas under följande rubriker.

a) Föräldrarnas försörjning

Varje människa skall ha rätt till förvärvsarbete. En god barnomsorg är en förutsättning för att båda föräldrarna skall kunna svara för sin egen och sina barns försörjning. I gruppstalen i Kvinnors arbete framkommer särskilt den betydelse förvärvsarbete har för kvinnors självförtroende och utveckling.

b) Barns rätt

Ett lika viktigt motiv för barnomsorg är enligt kommitténs uppfattning barnens behov och rätt till omsorg, utveckling och stimulans i gemenskap med andra.

Uppväxtvillkoren för barn har förändrats de senaste decennierna. Familjerna har blivit mindre. Äldre och yngre generationer bor inte tillsammans på samma sätt som förr och i många familjer med barn finns endast en vuxen. Ensamförälderkommittén (S 1977:16) visar att det bland svenska medborgare finns ca 144 000 ensamboende föräldrar. De flesta är kvinnor. Barns kontaktnät i hemmet med andra barn och vuxna har tunnats ut, främst i bostadsområden och orter där det är vanligt att föräldrarna heltidsarbetar.

I massmediautbudet möter barn ofta män men också kvinnor i överkliga och förljugna gestalter. Som motvikt häremot är det viktigt att barn får inte

bara kvinnliga förebilder utan också vardagliga och mänskliga mansförebilder.

Omsorgen om barnen är en viktig del av samhällets stöd till familjerna. En välutbyggd samhällelig barnomsorg av god kvalitet avseende såväl vård som pedagogisk utveckling bör vara varje barns rättighet. Föräldrarna har huvudansvaret för barnen och samhällets barnomsorg skall vara ett stöd och komplement till hemmet.

c) Stöd för utsatta

Ytterligare motiv för att bygga ut en god barnomsorg för alla barn är att den är en viktig förebyggande verksamhet mot utslagning av barn och ungdomar som tillhör sårbara grupper i samhället.

Enligt socialtjänstlagen skall barn med särskilda behov få förtur till förskola och fritidshem. I vissa delar av en kommun kan det bo många barn med särskilda behov. De går vanligen i samma förskola. Här blir kraven på pedagogisk planering och på sammansättning av barngrupperna, för att ge möjlighet till stöd åt barnen såväl enskilt som i grupp, särskilt stora. Detta förutsätter välutbildad personal, goda möjligheter till personalutveckling samt låg personalomsättning. Mer resurser måste av denna anledning styras över till de delar av en kommun där behoven visar sig vara störst.

9.2 Tillgång på barnomsorg

Kommunerna skall enligt socialtjänstlagen genom en planmässig utbyggnad av förskole- och fritidshemsverksamheten sörja för att barn får omvårdnad när föräldrar förvärvsarbetar eller studerar eller när barnen av andra skäl behöver omvårdnad.

När riksdagen år 1976 beslutade om en utbyggnad av barnomsorgen var målet att inom en tioårsperiod täcka hela behovet av omsorg för barn till förvärvsarbetande och studerande föräldrar samt för barn med behov av särskilt stöd.

Kommunernas barnomsorgsplaner och Svenska kommunförbundets enkät i början av år 1981 visar att utbyggnadstakten när det gäller daghem och fritidshem ej fullföljts. Familjedaghemsverksamheten har däremot byggts ut mer än som planerats. Av planerade 100 000 daghemsplatser och 50 000 fritidshemsplatser fram till och med 1981 beräknas högst 68 000 platser i daghem och högst 30 000 i fritidshem ha förverkligats.

Om man studerar utbyggnaden av daghem och familjedaghem beräknas enligt Svenska kommunförbundet antalet omsorgsplatser för 0-6-åringarna ha ökat med drygt 100 000 platser under perioden 1976-1981. På samma sätt beräknas omsorgen om 7-12-åringarna under perioden 1976-1981 totalt ha ökat med drygt 45 000.

Av förskolebarnen 0-6 år hade år 1980 enligt kommunförbundet 132 613 barn plats i daghem och 88 063 barn plats i familjedaghem. 2 000 barn hade dessutom plats i annan form av kommunal barnomsorg enligt SCB. Av skolbarnen i åldern 7-12 år hade 49 691 barn plats i fritidshem och 34 467 barn plats i familjedaghem. Totalt fanns således 306 834 barnomsorgsplatser år

1980. Under 1981 beräknas 28 961 platser i barnomsorgen tillkomma, varav 15 677 i daghem och 5 243 i familjedaghem för 0-6-åringarna, 7 918 i fritidshem och 123 platser i familjedaghem för 7-12-åringarna.

Enligt utredningen Kvinnors arbete fanns dessutom år 1978 drygt 40 000 privata dagbarnvårdare. De var som regel flerbarnsmödrar och bodde oftare än kommunala dagbarnvårdare i kommuner med låg förvärvsfrekvens. Endast en av tio hade deklarerat för inkomst av sådan storlek att den gav ATP-poäng.

9.3 Behov av barnomsorg

Antalet barn till förvärvsarbetande och studerande föräldrar är en utgångspunkt för att mäta behovet av barnomsorgsplatser. I realiteten efterfrågas inte plats i kommunal barnomsorg för alla dessa barn. Kommunförbundet undersöker för närvarande varför många föräldrar väljer andra lösningar på sitt behov av barnomsorg. Dessa andra lösningar kan vara privat familjedaghem, släktingar m fl.

De hemarbetande kvinnor med barn i förskoleåldern som intervjuats i Kvinnors arbete har uttalat ett starkt önskemål om barnomsorg för att kunna förvärvsarbeta. Även föräldrar som är tjänstlediga från arbetet har i vissa fall behov av barntillsyn för att kunna delta i utbildning eller facklig aktivitet på arbetsplatsen. Det är särskilt viktigt för kvinnor att kunna uppehålla en sådan kontakt för att kunna återkomma till förvärvsarbetet.

I Kvinnors arbete uttrycks en tydlig önskan bland hemarbetande med barn under sju år att barnomsorgsansvaret skall delas av flera och inte bäras av dem ensamma. Av hemarbetande är det 25 % som vill ha kommunal barnomsorg vilket i runda tal utgör 50 000 kvinnor. Nio av tio kvinnor med barn över ett år vill förvärvsarbeta i någon omfattning. Detta förutsätter en jämnare fördelning av ansvaret för barnen mellan samhället och föräldrarna.

Enkäten visar också att kvinnor önskar en jämnare fördelning av ansvaret för barnen inom familjen. Kvinnornas önskemål om förvärvsarbetstider visar dock att man inte räknar med en mera omedelbart ökad omfattning av fädernas delaktighet i omsorgen om barnen.

Våren 1980 genomförde SCB på uppdrag av socialdepartementet en enkät om behovet och efterfrågan av kommunal barnomsorg i landets kommuner. Resultatet presenterades i december 1980. En ny efterfrågeundersökning skall enligt riksdagens beslut 25 november 1981 genomföras inom en nära framtid.

Efterfrågan på kommunal barnomsorg 1980

	0-6 år	7-10 år
Antal barn	713 700	445 000
Antal barn till förälder/föräldrar som förvärvsarbetar minst 16 timmar per vecka	412 500	297 000
- procent av alla barn	58 %	67 %
Antal barn som efterfrågade barnomsorg 1980 (som inte hade plats)	137 400	46 200
- procent av alla barn	19 %	10 %
- därav barn som efterfrågade plats i daghem/fritidshem	99 000	38 300
	72 %	83 %
- därav barn som efterfrågade plats i familjedaghem	33 000	5 600
	24 %	12 %
- därav barn som efterfrågar daghem <u>eller</u> familjedaghem	2 100	700
	1,5 %	2 %
- därav barn som efterfrågar annan form av kommunal barnomsorg	3 300	1 600
	2,0 %	3 %

Barnomsorgsundersökningen från SCB visar att det år 1980 fanns en nyefterfrågan⁷ på 137 400 platser för förskolebarn 0-6 år. De flesta, 99 000, efterfrågade plats i daghem.

Motsvarande nyefterfrågan för skolbarn var 46 200 platser, varav 38 300 i fritidshem. Detta innebär i nuvarande läge behov av en utbyggnad av den kommunala barnomsorgen med ytterligare ca 155 000 platser. De platser som beräknats tillkomma under år 1981 är då frånräknade (28 961).

Kommittén vill rikta uppmärksamheten på att kvinnor, som inte tidigare anmält sig som arbetssökande, söker arbete när det blir arbetstillfällen på orten. En förbättring av arbetsmarknadsläget kan därför förväntas leda till en ytterligare efterfrågan på barnomsorg. Det är därför viktigt att i samarbete mellan kommunen och arbetsförmedlingen beakta en sådan förväntad efterfrågan.

9.4 Föräldrarnas arbetstider och barnomsorgen

Flertalet män som förvärvsarbetar gör det på heltid. Dessutom är övertidsarbete inte ovanligt bland småbarnsfäder. Nära hälften av alla kvinnor som förvärvsarbetar gör det på deltid.

År 1980 förvärvsarbetade 259 000 fler kvinnor än 1974. Under samma period har antalet deltidsarbetande kvinnor ökat med 248 000. Efterfrågan på deltidsomsorg för barnen har samtidigt ökat. För kommunerna innebär

⁷Med nyefterfrågan avses skillnaden mellan efterfrågan och antalet barn som hade plats i kommunal barnomsorg.

detta inte sällan svårigheter när det gäller planeringen av barnomsorgsplatser samt möjligheterna att bedriva en pedagogiskt genomtänkt verksamhet. Detta gäller särskilt om barnen kommer och går på olika och oregelbundna tider. Ett forskningsprojekt pågår f n i några kommuner kring effekterna av barnomsorg på deltid. Syftet är att finna lösningar på de problem som kan uppstå, när man vill utveckla en kvalitativt bra barnomsorg samtidigt som man strävar efter ett bättre utbyte av insatta resurser.

De långa vistelstiderna på daghem för en del barn är också ett allvarligt problem. Många föräldrar har långa arbetsdagar. Ensamförälderkommitténs rapport *Ensamförälder 1980* (Ds S 1981:18) visar att det främst gäller de ensamboende kvinnorna. Bland förvärvsarbetande med barn har ensamboende kvinnor längre veckoarbetstid än kvinnor i kärnfamiljen. De ensamboende heltidsarbetar dubbelt så ofta. Vistelsetiden för barnen i barnomsorgen blir av denna anledning längre än för andra barn. Detta innebär en påfrestning, särskilt för de mindre barnen. Diskussionerna kring en arbetstidsförkortning hör nära samman med dessa förhållanden. För många föräldrar, inte minst ensamstående, är det av ekonomiska skäl inte möjligt att gå ned i arbetstid med åtföljande löneminskning.

Många föräldrar arbetar på obekväma arbetstider. Totalt behöver 39 000 förskolebarn omsorg på andra tider än de som kan tillgodoses genom daghem, fritidshem eller andra former av barntillsyn. Enligt barnomsorgsundersökningen behöver 23 000 omsorg under kvällstid och 7 000 omsorg nattetid. Övriga kan ha behov av att få komma tidigare på morgnarna m m.

En del föräldrar som tar arbete på obekväma tider gör det därför att det inte finns annat arbete på orten, några gör det därför att det inte finns barnomsorg ens på dagtid och andra arbetar i skiftarbete av ekonomiska skäl.

Regeringen beslöt år 1977 att ställa ekonomiska medel till förfogande för en försöksverksamhet med barnomsorg under hela dygnet i Luleå och Surahammar med tyngdpunkten på smågruppshem.

Kommittén anser inte att samhället skall medverka till en utveckling som inriktas på barnomsorg dygnet runt. Detta skulle innebära att familjerna ytterligare fick anpassa sig till arbetslivets krav och villkor i stället för tvärtom. Däremot finns det skäl att söka lösningar till den svåra och många gånger orimliga situation som kan drabba många barn i familjer där föräldrar har förvärvsarbete på obekväma arbetstid.

Kommittén anser att försöksverksamhet kring former och innehåll i en barnomsorg med förlängda öppethållandetider och nattomsorg behöver prövas ytterligare. De nya statsbidragsbestämmelserna underlättar sådan försöksverksamhet eftersom kommunerna får bidrag för alla former av barnomsorg. Bestämmelserna antogs av riksdagen den 25 november 1981 (rskr 1981/82:38) och gäller från och med den 1 juli 1982.

I anslutning till detta bör fortsatt forskning ske kring frågan hur barn påverkas av att föräldrar arbetar på obekväma arbetstid.

9.5 Kompletterande former av barnomsorg

Kommittén utgår från att alla kvinnor och män på sikt kommer att ha ett förvärvsarbete och att samhällets barnomsorg bli därför behöver byggas ut. Vissa kompletterande former av förskole- och barnverksamhet behövs fram till dess och i viss mån även därefter.

För hemarbetande föräldrar liksom för dagbarnvårdarna betyder den öppna förskolan möjligheter till kontakt och minskad isolering.

Den öppna förskolan efterfrågas främst då barnen är små och innan de fått plats i daghem, familjedaghem eller deltidsgrupp. Den öppna förskolan skiljer sig från övriga omsorgsformer genom att föräldrarna förutsätts delta hela den tid barnen vistas där.

Kommittén anser att det finns förutsättningar att utveckla den öppna förskolan till en resurs inom kommunerna. Öppen förskola eller annan form av gruppverksamhet bör erbjudas alla barn som vårdas i hemmet eller i familjedaghem.

Av stor betydelse är att underlätta för invandrarkvinnorna att komma in i det svenska samhället. En förutsättning är att de har möjlighet att delta i svenskundervisningen. För många är detta svårt därför att de inte har någon som kan ansvara för barnen under denna tid. Kommittén anser det ytterst angeläget att invandrarkvinnornas behov av barnverksamhet i anslutning till svenskundervisningen tas med i den kommunala planeringen.

Föreningslivets möjligheter att erbjuda barnverksamhet i anslutning till olika aktiviteter, som t ex inom idrott och motion, borde räknas in i den totala planeringen av barnomsorg. Upplyningsvis kan nämnas att kommittén tillsammans med bl a Gävle kommun bedriver försöksverksamhet med jämställd idrott. I anslutning till vissa aktiviteter prövas kostnadsfri barnverksamhet. Genom detta har hemarbetande kvinnor och dagbarnvårdare kunnat delta på dagtid.

Andelen kvinnor och män inom styrelser och nämnder är ojämnt fördelad och fortfarande inriktad på begränsade politiska sakområden. Ett av hindren för såväl politisk som facklig aktivitet på alla nivåer är för kvinnors del bristen på barnomsorg eller barnverksamhet. Enligt kommunallagen kan ersättning utgå för barnvaktkostnader. Behovet av barnomsorg eller barnverksamhet i anslutning till politiska och fackliga kurser och seminarier bör beaktas av kommunen och tas in i dess totala planering. Detta bör ske även om kommunen inte själv svarar för alla former av verksamhet.

För organisationerna är det viktigt att kommunerna tar hänsyn till de ökade kostnader barnverksamheten medför vid fördelningen av bidrag till föreningslivet.

9.6 Utbyggnaden av barnomsorgen

Barnomsorgen i vårt land är i första hand inriktad på att tillgodose behovet för barn vars föräldrar förvärvsarbetar eller studerar. Även om utbyggnaden av heltidsomsorgen är otillräcklig ligger vi väl framme i jämförelse med andra länder. Däremot ligger Sverige långt efter jämförbara länder i Europa, när det gäller förskoleverksamhet för alla barn, där motivet är att erbjuda

pedagogisk utveckling och stimulans oavsett om föräldrarna arbetar eller inte. Detta gäller särskilt barn i de yngre åldrarna. Barns rätt till förskoleverksamhet från 3-4 års ålder betraktas som en självklarhet i de flesta länder i Europa och kan närmast jämföras med vår deltidsförskola.

Av dem som efterfrågade kommunal barnomsorg år 1980 önskade 72 % barnomsorg i form av daghem för de mindre barnen och 83 % i form av fritidshem för de äldre. Det har som tidigare nämnts byggts ett färre antal daghems- och fritidshemsplatser än som beslutades år 1976. Däremot har det tillkommit fler familjedaghemplatser än planerat. Kommittén anser att det finns risker ur jämställdhetssynpunkt med en fortsatt utveckling i denna riktning. Tillgången på familjedaghem hör samman med arbetsmarknadsläget och är således en osäker faktor att räkna med. Den bygger på förutsättningen att det finns hemarbetande kvinnor. Dagbarnvårdarna är dessutom en yrkesgrupp som till 99 % består av kvinnor. För barnens skull är det viktigt att det också finns män inom barnomsorgen.

En strävan bör vara att ställa likvärdiga krav på kvalitet i daghem, fritidshem och familjedaghem. Dagbarnvårdarna som arbetar mer isolerat behöver få kontakt med förskolan genom att knytas till den. Genom den öppna förskolan, daghemmen och fritidshemmen får dagbarnvårdarna värdefulla kontakter med andra. Det ger en yrkesidentitet, men också inspiration till förvärvsarbete utanför hemmet. Dagbarnvårdarna måste i övrigt få utbildning, lön, sociala förmåner och arbetsvillkor som är jämförbara med dem som gäller för personal inom förskolan.

Under lång tid kommer grundläggande krav på att täcka behovet av barnomsorg och att underlätta för föräldrar att förena förvärvsarbete med hem och barn att kvarstå. Bristen på barnomsorg är ett viktigt hinder för jämställdhet.

Målet full behovstäckning av barnomsorg – främst i form av daghem och fritidshem – fram till mitten av 1980-talet antogs av riksdagen 1976. Trots det kärva läget som gällt i kommunerna sedan flera år, har barnomsorgen byggts ut, även om takten i utbyggnaden dragits ned. Kommittén ser med stor oro på att det inte verkar vara möjligt att uppnå full behovstäckning inom den tänkta tidsperioden. Målet full behovstäckning måste dock stå fast och gälla även för den nya plan för utbyggnad av den kommunala barnomsorgen som riksdagen beslutat skall tas fram efter överläggningar mellan regeringen och Svenska kommunförbundet.

9.7 Kvalitet och kvantitet

a) Hinder och utvecklingsmöjligheter

Det finns i vårt land ingen lång tradition på barnomsorgens område. Vi står i början av något som är tänkt att utvecklas dels kvantitativt, dels kvalitativt. Begreppen hör nära samman, eftersom en full utbyggnad i sig är en kvalitet. Så länge inte alla barn som behöver omfattas av samhällets barnomsorg är det svårt att driva krav om ytterligare kvalitetsförbättringar.

b) Några kvalitetssynpunkter

Kommittén anser att en grundläggande förutsättning för god kvalitet i barnomsorgen är full behovstäckning.

Andra kvalitetsaspekter är att barnomsorgen måste ha ett pedagogiskt innehåll framtaget i samverkan med föräldrarna. Den måste vara verklighetsanknuten samt utformad så att varaktiga relationer kan byggas upp mellan barn och vuxna. Detta förutsätter att personalomsättningen minskar och att barnens vistelsetider i förskolan blir jämnare. Åldersblandade grupper av barn i åldrarna sju månader upp till sju eller tolv år liksom föräldrarnas medverkan borde öka stabiliteten. För att få tillräcklig kunskap om hur sådana grupper fungerar bör det göras en utvärdering av denna verksamhet. Med stöd av socialtjänstlagen och två nya delar av arbetsplan för förskolan ankommer det, enligt riksdagen, på socialnämnden i varje kommun att ange riktlinjerna för det pedagogiska arbetet inom förskolan. Det kan vara lämpligt att i ett sådant sammanhang räkna med att utvärdering av verksamheten med åldersblandade grupper skall ske.

Några olika modeller för barnomsorg har prövats under 1970-talet. Utmärkande för dem är inriktningen på mindre enheter, försök att använda lokalerna för förskolor och fritidshem på ett mångsidigare sätt, ökad åldersintegration och vidgade kontakter med omvärlden. De går i stort ut på ett bättre resursutnyttjande och en mer rättvis fördelning av resurserna, dvs former av barnomsorg som kommer alla barn till del.

En tydlig utvecklingslinje är att föra ihop olika former av barnomsorg. Det betyder heltids- och deltidsförskola inom samma förskola, där man också knyter till sig familjedaghemmen. Den öppna förskolan är ett försök att öppna förskolan utåt mot de boende i området, där på vissa håll också pensionärer och invandrare blivit tillgångar i enheterna.

Inom barnomsorgen arbetar nästan enbart kvinnor. Andelen män har visserligen ökat till för närvarande ca fem procent enligt SCB. Det är dock otillräckligt, framför allt från barnens synpunkt. Det är viktigt för dem att ha både kvinnliga och manliga förebilder. Många barns uppväxttid är helt dominerad av kvinnor som vårdare och förebilder. Barnen får träffa för lite män och får därigenom en föga verklighetsanknuten uppfattning om hur män är till vardags. Detta påverkar könsrollsuppfattningen hos både flickor och pojkar för hela livet.

För att i någon mån motverka negativa könsrollsmönster bör fler män arbeta inom barnomsorgen. För att få fler män knutna till förskolan måste i sin tur en rad olika vägar prövas. En av de effektivaste vägarna är att öka förskollärayrkets status genom allmänna förbättringar för hela förskollärarkåren. Inte minst viktig är en förbättring av möjligheterna till fortbildning och vidareutveckling inom yrket. Ökat utrymme måste enligt kommittén ägnas diskussioner kring målsättningen med förskolans verksamhet, yrkesrollen och könsrollerna, vilka alla hör nära samman.

Föräldrarnas möjligheter att bli en tillgång inom förskolan och skolan har hittills nästan helt förbisetts. Kommittén menar att detta förhållande påverkar barnens trygghet. Barn har ett behov av att veta att deras föräldrar känner till hur de har det på dagarna. Föräldrar har ett behov av att veta att barnen har det bra i barnomsorgen. Många föräldrar kan vittna om den

gnagande oro de dagligen känner, därför att de inte vet hur barnen har det. Detta påverkar deras möjligheter att fungera i arbetslivet.

Det är därför viktigt att föräldrarna får kontakt med barnets andra miljö samt de barn och vuxna som finns där. På så sätt ökar föräldrarnas kunskaper om hur barnomsorgen fungerar. Det är viktigt för barnen att veta att deras föräldrar kan vara med och påverka verksamheten. Personalens kunskaper om barnens och föräldrarnas levnadsförhållanden och inställning till omsorgen ökar samtidigt, vilket är grunden för samverkan. Kommittén anser att det behövs en balans i fördelningen av ansvaret för barnen även den tid de vistas i barnomsorgen.

De försöksverksamheter kring föräldrautbildning, föräldradeltagande och föräldrasamverkan som skett under senare år har fått sin kanske största betydelse genom att föräldrarna fått kontakt med andra vuxna människor. Personalen har också fått mer stimulans i sitt arbete genom föräldrarnas deltagande. Barnens trygghet har ökat genom att de vuxna lärt känna varandra. Kommittén drar av detta slutsatsen att det är av utomordentlig vikt att slå broar mellan barnets värld i hemmet och förskolan och senare skolan för att öka tryggheten för barnen och föräldrarna. Detta är en av de viktigaste kvalitetsaspekterna i framtidens barnomsorg.

Barnomsorg med föräldrasamverkan har prövats i olika former under 1970-talet. Av särskilt intresse är de försök där föräldrarna är med i verksamhet och planering samt försöken med föräldrakooperativa daghem.

Att vara med i planeringsarbetet i en barnstuga förutsätter att föräldrar kan något om den vardagliga verksamheten. Föräldrar har möjlighet att vara i barnomsorgen på dagtid och få ersättning för förlorad arbetsinkomst genom den särskilda föräldrapenningen. Föräldrarnas deltagande planeras in i verksamheten och schemaläggs för en termin eller ett verksamhetsår i taget. Det innebär att alla föräldrar någon gång är med. Föräldrarna ersätter inte personal, men blir på sikt en trygghetsfaktor i verksamheten, inte minst för barnen. Samma barn och föräldrar finns med hela tiden. De är med och påverkar utformningen av barnomsorgen, som är en viktig del av barns uppväxtmiljö.

I det föräldrakooperativa daghemmet har föräldrarna ett mer direkt inflytande över verksamheten. De deltar i arbetet med barnen och har ansvaret för beslut om ekonomi och pedagogik. Föräldrarna turas om att arbeta i daghemmet så att det varje dag finns en förälder med i arbetslaget. I de försök som gjorts har föräldrarna fått barnskötarlön från kommunen för sitt arbete. Även i dessa försök har man haft schemalagd föräldramedverkan.

Kommittén anser att det är viktigt att ta fasta på föräldrasamverkan i former där *alla* föräldrar kan delta.

Att alla föräldrar kan delta är viktigt inte minst av rättviseskäl. Det är också viktigt att få med männen i verksamheterna. I dag är det nästan enbart kvinnor som engagerar sig i föräldrasamverkan.

Föräldrasamverkan bör ske inom alla former av barnomsorg. Olika modeller kan prövas, beroende av föräldrarnas arbets- och restider. Föräldrasamverkan förbereds samtidigt som barnen introduceras i barnomsorgen. En utgångsmodell kan vara:

- schemalagd föräldramedverkan i det dagliga arbetet i barngruppen ca fyra dagar per barn och år, delat lika mellan föräldrarna,
- schemalagt föräldradedtagande i planeringsgruppen,
- föräldraträffar som sker på fritid, ungefär en gång i månaden.

Denna modell kan användas även i familjedaghemmen i anslutning till att den öppna förskolan byggs ut samt i fritidshemmen och skolan.

I en framtid där barnomsorgen är helt utbyggd och föräldramedverkan betraktas som ett självklart inslag i verksamheten, är en vidare utveckling mot föräldrakooperativa daghem mer gynnsam än idag. Tanken med föräldrakooperativa daghem syftar framåt mot ett samhälle där barnens behov står mer i centrum för samhällsplaneringen än i dag. Kommittén anser av denna anledning att en fortsatt försöksverksamhet med föräldrakooperativa daghem bör prövas även i fortsättningen.

En aldrig så bra barnomsorg kan motverkas av att vistelsetiderna blir för långa, särskilt för de små barnen. Förslagen om en förkortning av arbetstiden till på sikt sex timmar har tillkommit kanske främst med tanke på barnen. En framtida 6-timmars arbetsdag ger tidsutrymme för omsorgsarbete, anpassat till den aktuella livssituationen. Den ökade fritiden skulle således inte nödvändigtvis alltid behöva vara förlagd till bostaden eller fritidshuset, utan kunna utnyttjas genom att göra nyttigheter på annat håll, vilket skulle vara till gagn för samhället men också för den enskilde. Barnomsorgen skulle kunna bli en kontaktpunkt för många människor i bostadsområdet, pensionärer, invandrare, föräldralediga pappor och mammor, dagbarnvårdare, barn utan plats i barnomsorgen, förvärvsarbetande föräldrar. Föreningslivet och kulturarbetarna skulle på ett annat sätt också kunna komma in och berika verksamheterna.

Kommittén anser att det finns starka skäl att ställa sig bakom kraven om ett bättre resursutnyttjande, som med bevarande av god kvalitet, bereder plats för fler barn. Anledningen härtill är att barnomsorgen i dag inte når alla barn och att det kommer att dröja länge innan full behovstäckning uppnås.

Mer forskning behövs samtidigt om hur arbetslivet bättre skall kunna anpassas till barns och föräldrars behov. En sådan forskning bör utformas så att den kan komma till direkt användning i den kommunala planeringen. Ansvarig att initiera sådan forskning bör enligt kommittén vara forskningsrådsnämnden eller socialdepartementets delegation för social forskning.

Jämställdhet mellan kvinnor och män innebär att var och en i princip svarar för sin egen försörjning. Lagstiftningen anpassar sig mer och mer till detta synsätt. I framtiden kommer skyddsneten i ekonomiskt avseende för kvinnor inte att finnas på samma sätt som i dag. Kvinnor förutsätts således bygga upp en egen försörjning och trygghet. Kvinnorna har stått tillbaka i detta avseende, både frivilligt och ofrivilligt, därför att de satt omsorgen om barnen före sitt eget oberoende i ekonomiskt hänseende. Att både kvinnor och män förvärvsarbetar får inte betyda att barnen skall behöva sitta emellan. Samhället måste svara för en god barnomsorg till alla barn, samtidigt som en förändring av arbetsfördelningen mellan kvinnor och män inom hemmen måste ske.

För barnen skulle det innebära förbättrade levnadsvillkor, om de fick vara ungefär lika mycket tillsammans med båda föräldrarna och samtidigt fick del

av den stimulans som det innebär att vara tillsammans med fler vuxna och andra barn i en god barnomsorg. Hörnpelarna i en sådan utveckling baserar sig på att det finns arbete åt alla, att arbetstiden blir mer jämnt fördelad mellan kvinnor och män, att alla barn får en plats i barnomsorgen och att föräldrar får vara med och påverka utformningen av den. Genom detta markeras att barnens rätt till goda uppväxtvillkor tas som utgångspunkt för samhällsplaneringen och jämställdhetsarbetet.

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...

10 Jämställdhet som riktmärke

För att kunna genomföra jämställdhet är den ekonomiska politiken av utomordentlig betydelse. Det är den som skapar förutsättningarna för ett jämställt samhälle. Inom det ekonomiska området har bl a fördelningen av resurserna samt stabiliseringspolitiken en viktig roll. Den senare har som mål att begränsa arbetslöshet och inflation samt att främja ekonomisk tillväxt. Tillväxt i ekonomin är i sig inte nödvändig för att jämställdhetsåtgärder skall kunna genomföras. Den underlättar dock i hög grad jämställdhetsarbetet, eftersom man annars måste föra över resurser från annan verksamhet.

Kommittén vill särskilt understryka nödvändigheten av att vid förslag och åtgärder inom det ekonomiska området särskild uppmärksamhet ägnas effekterna på jämställdheten.

Några publikationer som berör stabiliseringspolitiken och de mera långsiktiga struktur- och tillväxtproblemen har granskats från jämställdhets-synpunkt av nationalekonomerna Christina Jonung och Inga Persson-Tanimura vid Lunds universitet. Deras analys är redovisad i skriften *Kvinnor och ekonomi*, utgiven av Fredrika Bremerförbundet 1981. Några av deras omdömen tas upp i det följande.

De diskussioner som förs i konjunkturrapporterna om stabiliseringspolitiken är ofta ensidigt inriktade på utvecklingen av den öppna arbetslösheten. Härigenom beaktas inte den dolda arbetslösheten och svårigheterna att komma in på arbetsmarknaden vid en ogynnsam efterfrågeutveckling i ekonomin. Inte heller tas hänsyn till de grupper som i ett sådant läge kan väntas lämna arbetskraften bl a på grund av för svag anknytning till denna. Kvinnors möjligheter att komma in på arbetsmarknaden försvåras således utan att detta ger utslag i den öppna arbetslösheten. För kvinnornas del innebär detta väsentliga välfärdsförluster.

Fördelningsfrågorna överhuvudtaget beaktas i ringa utsträckning i den stabiliseringspolitiska diskussionen. Detta gäller inte minst fördelningen mellan kvinnor och män. För andra grupper bevakas stabiliseringspolitikens effekter på fördelningen av inkomster och sysselsättningstillfällen av intresseorganisationer och politiska partier. Någon motsvarande fortlöpande bevakning av stabiliseringspolitiken utifrån jämställdhetsmålet förekommer däremot inte.

I rapporten *Vägar till ökad välfärd*⁸ behandlas skattetrycket för förvärvsarbete i Sverige i jämförelse med övriga OECD-länder. Här likställs marginalskatten för en familj med två barn och en förvärvsarbete med marginalskatten för den i familjen, i regel mannen, som redan förvärvsarbete.

⁸Betänkande av särskilda näringspolitiska delegationen, DS Ju 1979:1.

Detta är enligt Jonung och Persson-Tanimura ett felaktigt synsätt som ofta tillämpas i den skattepolitiska debatten. Familjens marginals katt måste i stället ses som marginals katten för den av makarna/samboende som har lägst skatt vid en ökning av arbetstiden. I familjer med endast en av makarna förvärvsarbetande blir detta den icke förvärvsarbetande.

Det hävdas ofta att de höga marginals katterna har skapat ett betydande ekonomiskt problem såtillvida att uppgifter som tidigare utfördes av lejd arbetskraft nu utförs antingen av den enskilde själv på fritid eller som bytesarbete eller "svart arbete". Med det senare avses avlönat arbete som inte tas upp till beskattning. Denna produktion blir härigenom inte beskattad och inte heller inräknad i bruttonationalprodukten. Det "svarta arbetet" innebär en form av skattesmitning.

Det finns emellertid en tendens att betrakta även egenarbete och bytesverksamhet som ett sätt att komma undan skatt. Det märkliga i detta sammanhang är, anser Jonung och Persson-Tanimura, att det i den allmänna debatten inte dragits några jämförelser med det egenarbete hemarbetande och deltidsarbetande kvinnor utför i hemmet och det byte av tjänster de gör mot sina mäns inkomster. Även denna produktion är undandragen skatt och inräknas inte i bruttonationalprodukten.

I rapporten Vågar till ökad välfärd ägnas betydande uppmärksamhet åt möjligheterna att skapa intresse för produktiva och nyskapande insatser i det ekonomiska livet samt att utveckla kompetens och kunnande. Dessutom diskuteras hur människors anpassningsförmåga till ändrade ekonomiska förhållanden skall kunna ökas. Jonung och Persson-Tanimura anser det "slående att man då *inte* *alls* diskuterar hur samhället bättre skall kunna tillgodogöra sig kvinnornas resurser inom de områden man tar upp – i förvärvsarbete, för utveckling av kunskaper i arbetslivet, för en överföring av resurser till industrin, i småföretagande, inom teknisk-naturvetenskaplig utbildning och forskning. Vad gäller den sista punkten skiljer sig fördelaktigt ingenjörsvetenskapsakademins rapport *Kunskap och konkurrenskraft*, som på åtskilliga platser poängterar vikten av att ta till vara den kvinnliga begåvningsreserven."

Alla partier är överens om att jämställdhet är ett politiskt mål. Med utgångspunkt häri anser kommittén att statliga utredningar i högre grad än vad som nu är fallet borde analysera hur olika förslag kan förväntas påverka utvecklingen till jämställdhet. Sådana analyser sker i begränsad omfattning. I direktiven till vissa utredningar sägs att jämställdheten skall beaktas eller att utredningen skall ha kontakt med jämställdhetskommittén. Detta har i bästa fall inneburit en viss jämställdhetsbedömning av föreslagna alternativ. Det har däremot som regel inte resulterat i aktiva försök att ta fram alternativ som har en klar jämställdhetsprofil. På detta sätt kommer från jämställdhetssynpunkt intressanta förslag inte fram. De kommer inte heller att kunna diskuteras i remissförfaranden, belysas i pressen och föras ut i debatten.

Kommittén föreslår att regeringen beslutar att i direktiv till utredningar skall krävas att förslag som utgår från ett jämställt synsätt skall tas fram. Vidare skall i direktiven skrivas in att alla förslag skall vara analyserade från jämställdhetssynpunkt. Kommittén är medveten om att vissa utredningar kan vara av den art att kommitténs här framlagda förslag inte är meningsfullt. I så fall anser kommittén att motiven härför skall anges i direktiven.

Kommittén föreslår vidare att regeringen utfärdar bestämmelser om att statlig utredningspersonal samt handläggare i regeringskansliet skall ges orientering i jämställdhetsfrågor förslagsvis genom planerade studiedagar på t ex jämställdhetskommittén, hos jämställdhetsombudsmannen, i arbetsmarknadsdepartementet eller inom annan verksamhet.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by a valid receipt or invoice. This ensures transparency and allows for easy auditing of the accounts.

In the second section, the author details the various methods used to collect and analyze data. This includes both primary and secondary research techniques. The primary research involved direct observation and interviews with key stakeholders, while secondary research focused on reviewing existing literature and industry reports.

The third section presents the findings of the study. It highlights several key trends and insights that emerged from the data analysis. These findings are crucial for understanding the current market landscape and identifying potential opportunities for growth.

Finally, the document concludes with a series of recommendations based on the research findings. These suggestions are designed to help the organization optimize its operations, improve its financial performance, and stay competitive in a rapidly changing market.

11 Kostnader

För att det skall bli möjligt för kvinnor och män att på lika villkor dela på arbetet i familjen, arbetslivet och samhällslivet krävs åtgärder på de flesta områden. Vissa förslag till åtgärder kan förefalla små och av ringa betydelse men kan ändå vara viktiga att genomföra. Tillsammans kan många små förändringar få större effekt än väntat just därför att de kan komplettera varandra. De kan också på ett verkningsfullt sätt bidra till attitydförändringar.

Jämställdhet mellan kvinnor och män kan inte skjutas på en oviss framtid. Detta innebär att en omprioritering av redan gjorda kostnadsåtaganden och beslut rörande fördelning av resurser måste diskuteras redan nu. Åtgärder för jämställdhet kan inte vänta därför att ekonomiska resurser har bundits i åtaganden som bevarar nuvarande arbetsfördelning mellan kvinnor och män. Kommittén anser således att nuvarande ekonomiska läge inte får utgöra hinder för att av kommittén föreslagna åtgärder skall kunna göras till föremål för omedelbar bearbetning och beslut om hur de skall genomföras.

I princip anser kommittén att jämställdhet är en fråga av sådan betydelse och allmängiltighet att avvägningar och beslut inom ramen för ordinarie anslag alltid bör ha en jämställdhetsprofil. Arbetet för jämställdhet är således en del av det ordinarie arbetet inom alla samhällsområden och skall drivas inom ramen för de ordinarie anslagen. Detta utesluter inte att särskilda medel kan behöva anslås till insatser som är viktiga för att påskynda att jämställdhetsarbetet kommer i gång. Vissa åtgärder för förverkligande av jämställdhet kan också vara av så genomgripande karaktär och innebära så betydande kostnadsomfördelningar att de endast kan genomföras etappvis eller på längre sikt.

De statliga kommittéerna har i särskilda direktiv uppmanats att inte lägga fram förslag som innebär kostnadsökningar. Jämställdhetskommittén finner dock att resultaten av utredningen Kvinnors arbete visar på så allvarliga brister i jämställdheten mellan kvinnor och män att det varit nödvändigt med ett övergripande förslag till åtgärder. I ett sådant förslag kan vissa åtgärder, i varje fall i själva skedet för genomförandet, komma att bli kostnadskrävande. Enligt kommitténs mening kan dock många av förslagen förverkligas genom en omfördelning av redan tillgängliga resurser. På sikt kan förverkligandet av jämställdhet innebära stora vinster både för individen och samhället.

Kommittén tar här inte upp kostnader för tillgodoseende av jämställd-

hetskrevet inom t ex näringslivs- och arbetsmarknadsområdet, inom området för arbetsorganisation, arbetstider och arbetsvärdering eller kostnader i övrigt av den karaktären att de självfallet skall lösas med för respektive områden tillgängliga resurser.

11.1 Statsbidragsberättigade arbetsresor

När det gäller förslaget att utöka antalet statsbidragsberättigade arbetsresor inom lokaltrafiken med två dubbelturer per sträcka och dag har, enligt underhandsuppgifter från Transportrådet, de medel som anslagits för denna verksamhet inte utnyttjats.

Mot denna bakgrund har kommittén inte ansett att ytterligare medel för närvarande behöver anslås. Det synes närmast vara en organisatorisk fråga att få de redan anslagna medlen att räcka till för ytterligare statsbidragsberättigade turer.

11.2 Beredskapsarbeten för kvinnor

Beredskapsarbeten för kvinnor för att ge dem inblick i otraditionella yrken bör tillskapas inom ramen för de resurser som redan finns för beredskapsarbete.

11.3 Tjänster som aktiveringsinspektör

Kommittén föreslår högst tre nya tjänster som aktiveringsinspektör i län med särskilda behov på grund av hög andel invandrare. Kostnaderna för detta förslag blir ca 400 000 kr/år.

11.4 Utbyggnad av arbetslöshetsförsäkringen m m

Kostnaderna för en utbyggnad av arbetslöshetsförsäkringen att omfatta även förvärvsarbete som tvingas säga upp sin anställning eller som inte kan anta erbjudet arbete på grund av brist på barnomsorg kan inte beräknas för närvarande, eftersom kommittén saknar material för att bedöma i vilken utsträckning detta förekommer. Detta gäller även förslaget om en utökning av det kontanta arbetsmarknadsstödet till att omfatta även arbetssökande förälder som inte är arbetslöshetsförsäkrad och som inte kan anta erbjudet arbete därför att barnomsorgen inte går att ordna.

En särskild undersökning vid landets arbetsförmedlingar bör göras för att ge svar på detta och därigenom ge underlag för en kostnadsbedömning.

11.5 Utbetalning av föräldrapenning i vissa fall

Ett uppdrag åt riksförsäkringsverket att utarbeta information om vilka konsekvenser arbete på deltid har för den framtida pensionens storlek innebär inga extra kostnader.

Kostnaderna för förslaget om utbetalning av föräldrapenning med sjukpenningbelopp till fadern när modern uppbär studiebidrag, utbildningsbidrag eller liknande bidrag, även om hon inte är sjukpenningförsäkrad över garantinivån, kan för närvarande inte uppskattas.

Liksom när det gäller förslaget om utbyggnad av arbetslöshetsförsäkringen har det i avsaknad av bakgrundsmaterial inte varit möjligt att beräkna kostnaderna för en sådan reform. Kommittén vill dock här betona att kostnaderna för den redan beslutade reformen om föräldraförsäkringen blivit avsevärt mycket billigare än vad som förutsetts. Detta beror till övervägande delen på att det har varit kvinnorna som har tagit ut föräldraledigheten och kvinnorna har lägre inkomst än männen.

4.1.5. Laboratory experiments

The following experiments were conducted to determine the effect of the concentration of the solution on the rate of reaction. The reaction was carried out in a closed system at a constant temperature of 25°C. The volume of the solution was kept constant at 100 cm³. The concentration of the solution was varied from 0.1 mol dm⁻³ to 0.5 mol dm⁻³. The rate of reaction was measured by the volume of gas evolved in a given time. The results are shown in the following table:

Concentration of solution (mol dm ⁻³)	Volume of gas evolved (cm ³) in 10 minutes
0.1	10
0.2	20
0.3	30
0.4	40
0.5	50

From the above table, it can be seen that the rate of reaction increases as the concentration of the solution increases. This is because there are more particles of the reactants in a given volume of solution, so the chance of collision between them is increased.

Reservationer

1. av Görel Bohlin (m)

Näringsliv och arbetsmarknadsinsatser

Det helt överlägsna systemet för ekonomisk fördelning är marknadssystemet, samspelet mellan efterfrågan, utbud och priser på varor, tjänster, kapital, arbetskraft och information på någorlunda fria marknader. När politiska instanser beslutar om "hårdare styrning" till exempel i form av etableringskontroll, innebär detta allvarliga ingrepp i marknadsekonomin, medförande risk för sämre ekonomi i företagen, minskad benägenhet att investera, minskat risktagande, dämpad utveckling och därmed förluster för samhällsekonomin. Bästa sättet att öka tillgången på arbetstillfällen i olika delar av vårt land till fördel för såväl kvinnliga som manliga arbets sökande är således en sund ekonomisk politik som stärker vårt näringslivs konkurrenskraft. Eftersom etableringsprövning enligt min uppfattning motverkar en sund näringsutveckling, motverkas också tillskapandet av fler arbetstillfällen, vilket *ej gynnar jämställdheten i arbetslivet. Förslaget om införande av ett slags regionalpolitisk utbyggnads- och etableringsprövning måste därför bestämt avvisas.* I stället måste målsättningen vara, att vid varje arbetsplats på varje ort söka åstadkomma en jämnare fördelning mellan män och kvinnor bland arbetstagarna.

I nuvarande ekonomiska läge är en dämpning av den offentliga sektorns tillväxt helt nödvändig. Vård och service kan till viss del överföras till enskild vårdform. Erfarenheten visar, att vård i privat regi kan ges såväl med utomordentligt hög kvalitet som med engagemang och effektivitet. Antalet sysselsatta inom vård- och servicesektorn skulle då sannolikt ej behöva minska.

2. av Marie-Ann Johansson (vpk)

I jämställdhetskommitténs betänkande, Förvärsarbete och föräldraskap, behandlas i kapitel 3 arbetstidens betydelse för jämställdheten.

Kommittén konstaterar att 6-timmarsdagen är en viktig målsättning, framför allt ur barnens synpunkt. I betänkandet sägs också att "syftet med 6-timmarsdagen är bl a att uppnå en omfördelning av arbetstiden mellan kvinnor och män såväl i arbetslivet som i hemmet och samhällsarbetet". Den måste få till effekt att fler kvinnor förvärsarbetar, att de deltidsarbetande

ökar sin veckoarbetstid och att männen ökar sin arbetsinsats i barnomsorgen.

Jag instämmer i uppfattningen att en allmän arbetstidsförkortning till sex timmars arbetsdag för alla är av stor betydelse ur jämställdhetssynpunkt. Jag kan däremot inte instämma i de förslag som läggs i arbetstidsavsnittet. 6-timmarsdagen skjuts på framtiden och de konkreta förslagen inskränker sig till förslag om studier över hur en generell arbetstidsförkortning med 6-timmarsdag som mål kan förväntas påverka utvecklingen till jämställdhet.

Enligt min mening är det nu dags att gå från ord till handling när det gäller 6-timmarsdagen. Behovet av en allmän arbetstidsförkortning är väl dokumenterat och de flesta fackliga organisationer och politiska partier har detta mål inskrivet i sina program.

Den enkät, som utförts bland 7 500 kvinnor och vars resultat föreliggande betänkande bygger på, visar också på behovet av en förkortad arbetstid. Följande citeras ur sammanfattningen av rapporten Kvinnors arbete (som presenterar resultatet av enkäten):

”Materialet visar betydande skillnader i kvinnors faktiska förvärvsarbetstid och önskade. Många som inte förvärvsarbetar utanför hemmet vill börja förvärvsarbeta. Några som förvärvsarbetar vill sluta. Många vill förvärvsarbeta mer än de gör, men det finns också en betydande del som vill arbeta färre timmar än för närvarande.

För att beräkna kvinnors syn på sin arbetssituation har begreppet tidskillnad införts. När önskad arbetstid är lägre än faktisk har kvinnan ansetts arbeta *för mycket*. När önskad och faktisk arbetstid är lika har hon ansetts arbeta *lagom* och när önskad arbetstid är högre än faktisk *för litet*.

Materialet visar att 40 % av kvinnorna i åldern 20-59 år förvärvsarbetar i stort sett det antal timmar de vill. 26 % förvärvsarbetar för få timmar och 34 % för många timmar i förhållande till sina önskemål.

Kvinnor som förvärvsarbetar 16-34 timmar är mest nöjda med sin faktiska arbetstid.” (SOU 1979:89, s 238)

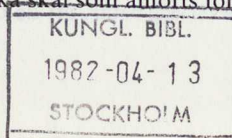
Sex timmars arbetsdag innebär 30 timmars arbetsvecka och undersökningen ger alltså belägg för att denna arbetstid är den mest lämpliga och önskvärda för många kvinnor.

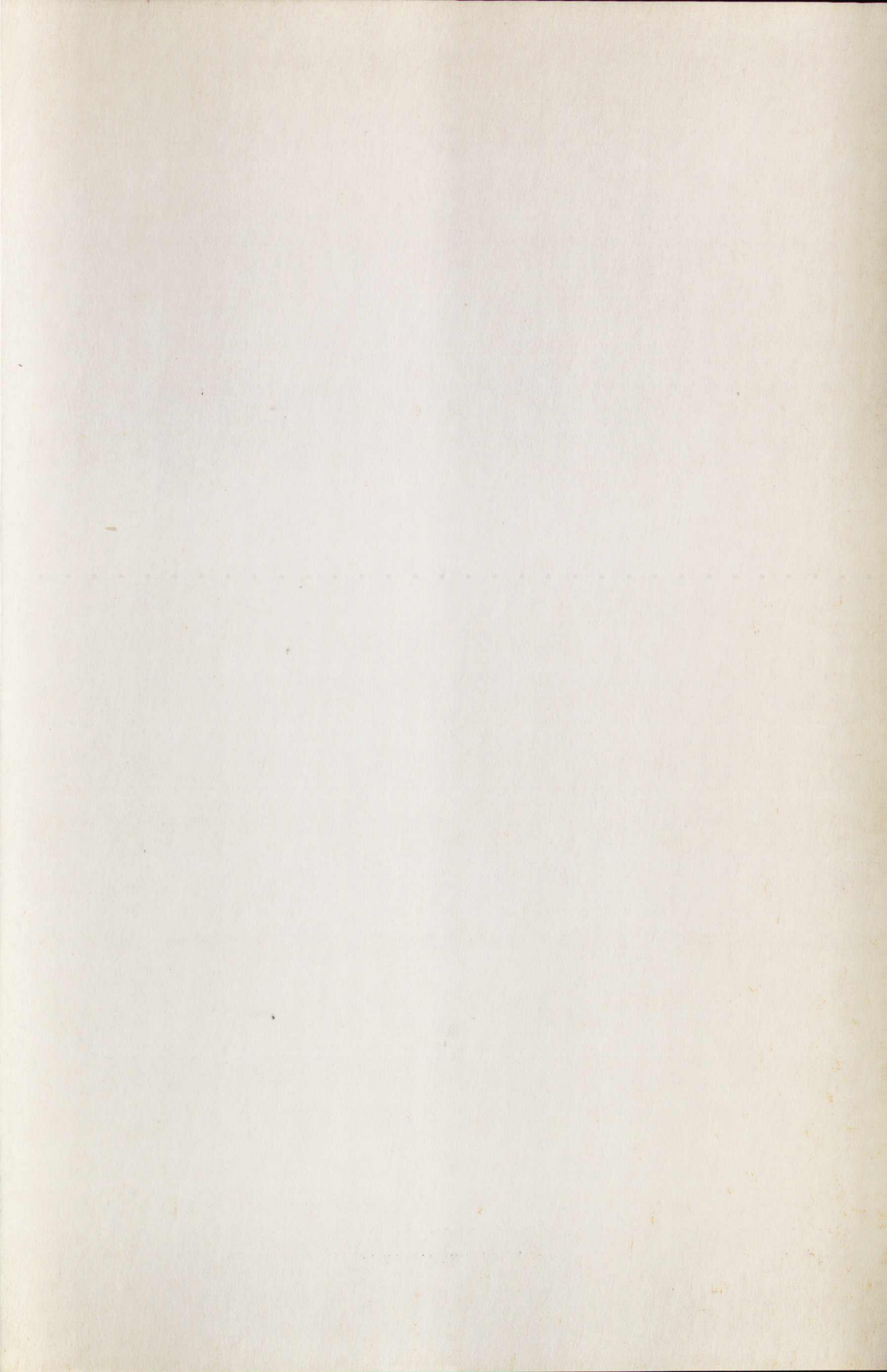
En arbetstidsförkortning måste också ses som en strukturell reform. Det gäller att jämna ut arbetstiden mellan olika grupper i samhället. I dag går många arbetslösa och cirka hälften av kvinnorna i arbetskraften arbetar deltid. Samtidigt utförs en inte obetydlig del av förvärvsarbetet på övertid. Om det samlade antalet förvärvsarbetsstimmar i stället fördelades jämnt över befolkningen i de produktiva åldrarna skulle det innebära ungefär sex timmars arbetsdag per person.

En allmän arbetstidsförkortning till sex timmars arbetsdag måste därför kombineras med aktiva åtgärder för att minska både deltids- och övertidsarbetet.

Jag anser att utredningen borde lagt förslag som inneburit ett genomförande av 6-timmarsdagen under 80-talet. En tidsplan måste fastställas för en successiv nedtrappning av arbetstiden och det ytterligare utredningsarbete som krävs, måste anpassas till denna tidsplan.

De ekonomiska skäl som anförts för att skjuta på denna reform, har inte

Även män har barn.

Därför har de **samma** ansvar för hemmet och barnen som kvinnorna.

Även kvinnor har rätt och skyldighet till egen försörjning.

Därför har de **samma** ansvar i arbetslivet som männen.

Mänskliga resurser utnyttjas bäst när kvinnor och män **delar** förvärvsarbete och föräldraskap.

År 1979 redovisade jämställdhetskommittén undersökningen Kvinnors arbete (SOU 1979:89). Den visade en ojämn fördelning av arbetsuppgifterna mellan kvinnor och män, både i förvärvslivet och i hemmet.

För att ändra detta förhållande lägger kommittén nu fram förslag för att det skall bli praktiskt möjligt för både kvinnor och män att förena förvärvsarbete och föräldraskap.

